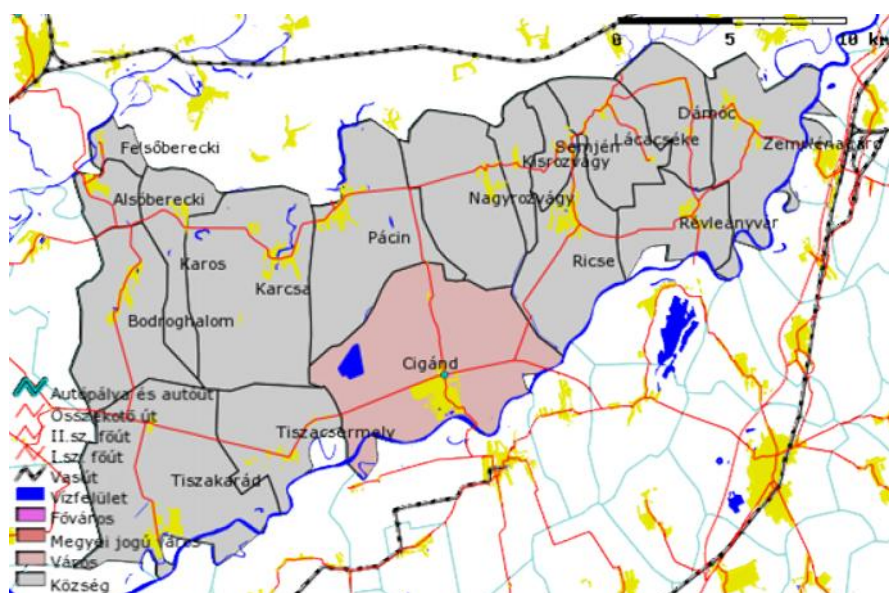

Bodrogközi kistérségi tükör Helyzetfeltárás

2012

Szerzők:

Csehely Tamás – Hegedüs József – Naár Judit – Teller Nóra

Lektorálta:

Darvas Ágnes

A kistérségi tükör a Magyar Máltai Szeretetszolgálat megbízásából a Gyerekesély Program országos kiterjesztésének szakmai - módszertani megalapozása és a program kísérése a TÁMOP-5.2.1-11/1-2011-0001 projekt keretében készült el.

A Tükör a TÁMOP-5.2.3/12-es kistérségi pályázat szakmai programjának része, azt változtatás nélkül kell a pályázathoz benyújtani, az esetlegesen szükséges kiegészítő információkat külön fejezetben kell feltüntetni.

A projektek az Európai Unió támogatásával, az Európai Szociális Alap társfinanszírozásával valósulnak meg.

Bodrogköz Kistérségi tükör

Tartalom

1	Összefoglalás	2
2	A kistérség elhelyezkedése és települései, néhány társadalmi-gazdasági mutatója	6
3	A kistérség népességének néhány jellemzője	9
4	Iskolai végzettség	15
5	Foglalkoztatás, jövedelmek	17
6	Munkanélküliség, segélyezési helyzetkép	22
7	Szolgáltatások a kistérség településein	29
7.1	Az önkormányzatok finanszírozása, kapacitása: a kistérségen belüli különbségek	29
7.2	Humán szolgáltatások elérhetősége és jellemzői	30
7.3	Közoktatási intézmények és szolgáltatások	38
7.4	Egyéb szolgáltatások – szórakozás, boltok elérhetősége	49
7.5	A szolgáltatások összekapcsolása, szinergiája	52
8	Lakás, lakhatás, egyéb infrastrukturális ellátottság	53
9	Egészségügyi helyzet és ellátások elérhetősége	56
10	Közbiztonság és kriminalitás	60
11	A gyerekes családok szegénységi kockázata, helyzete	61
12	Szegregátumok, gettósodott és gettósodó települések	65
13	A megnevezett fejlesztési szükségletek és igények	68
14	Helyi jó gyakorlatok	73
15	Civil szervezetek	75
16	Forrástérkép	76
17	Mellékletek	82
17.1	Módszertan	82
17.2	Források jegyzéke	85

1 Összefoglalás

A Bodrogi kistérség az ország egyik leghátrányosabb helyzetű, városhiányos területe, bár három kisváros között helyezkedik el (Sárospatak, Sátoraljaújhely, és Kisvárda). Mivel ezek a városok is gyenge gazdasági bázissal rendelkeznek, nem jelentenek kitörési pontokat. A kistérségben jelentős különbségek vannak az egyes települések között, és jelentős különbségek vannak a különböző társadalmi csoportok között is.

A kistérségen belül a települések közötti különbségeket, valamint a fejlesztési szükségletek közötti eltéréseket a következő tényezők magyarázzák:

- Földrajzi elhelyezkedés (elsősorban a városokhoz való közelség)

Alsóberecki, Felsőberecki egyértelműen Sátoraljaújhely szuburbán területének tekinthető. Alsóberecki és Karos napi ingázási távolságban van, az ettől a vonaltól keletre lévő települések sokkal rosszabb helyzetben vannak, bár köztük is megfigyelhetők különbségek. Cigánd – a kistérségi központ, valamint Ricse és Pácín szintén speciális helyzetben vannak a relatív nagyobb népességszámuk, és központi elhelyezkedésük miatt, bár Cigánd pozíciója az új járási határokkal bizonytalan. A kistérség déli határán helyezkedik el a gettósodási folyamatokkal szembesülő Tizakarád és Tizacsermely.
- A településen élők társadalmi-etnikai összetétele (értelmiség hiánya, roma lakosság és betelepült mélyszegénységben élő lakosság aránya, idősek aránya, stb.)

A roma lakosság aránya növekvő a térségben, bár az egyes településekre való beköltözés dinamikája eltérő. A kistérség elveszíti a hagyományos falusi értelmiségét, részben betöltetlen állások révén (szakemberhiány), részben pedig azzal, hogy az értelmiségi állásokat betöltők ingáznak a városokból. A munkahelyek 90%-át az önkormányzat nyújtja, a gazdaság nem képes fejlődni a térségben, a mezőgazdaság átalakulása egyelőre a kis munkaintenzitású termelés irányába változik. A nyugdíjasok és a tartós munkával nem rendelkező (alacsony képzettségű) rétegek jellemzik a térség társadalmát.
- Helyi közösség formáló erők jelenléte (jól szervezőképességgel és tekintéllyel rendelkező polgármester vagy szakértő értelmiségi, egyházi szervezet, stb.)

A csökkenő életszínvonal, beszűkülő lehetőségek ellenére vannak példák arra, amikor a helyi közösségek összetartása mérsékli a negatív trendeket, ugyanakkor nem tudja ezeket megfordítani, hiszen munkát nem hoz, a képzettségi szinteket rövid távon nem tudja befolyásolni. A helyi szereplők mégis meghatározó fontosságúnak érzékelik a közösségformáló erők megjelenését, mivel az emberek viselkedését – bár nagyon hasonló a kiinduló helyzet a kistérség több településén – ez érzékelhetően befolyásolhatja. Több formája van ennek a közösségépítésnek: az határozottabb polgármesteri fellépéstől a vallási csoportok aktivitásáig.

A fenti szempontok által meghatározott feltételek mellett a térség gazdasági-társadalmi elmaradottsága növekszik, amin az elmúlt 6-8 év programjai nem tudtak alapvetően változtatni. Az alapprobléma az, hogy a térség munkaképes lakossága egyre kevésbé tud megélhetést biztosítani

munkahelyet találni, és egyre több ember él segélyekből, alkalmi munkákból, és épít a családi erőforrások újraelosztására épülő túlélési stratégiára. A térség a gazdasági hátrányok miatt sodródik a mélyszegénység felé. Ez alól az értelmiségiek és a közszférában alkalmazottak, középszintű végzettséggel rendelkezők sem kivételek, mivel az önkormányzati rendszerre nehezedő pénzügyi nyomás az ő életlehetőségeiket is korlátozza, bár tartalékaik és fegyelmezett háztartásgazdálkodási szokásaik megvédik őket a mélyszegénység közvetlen veszélyétől. A különböző programok nem tárnak fel kitörési pontokat, lényegében a lesüllyedés sebességét mérséklék, egyes támogatott települések és a programok közvetlen előnyeit élvező csoportok esetében.

A kistérséget sajátos lakásviszonyok jellemelik. A térségen nyomott hagyott a 90-es évek elhibázott lakáspolitikája, amikor nagy volumenben épültek rossz minőségű lakások olyan térségekben, ahol az elköltözés és a népességcsökkenés miatt nagy számban voltak üres lakások. Az üres, elhagyott, azért romokban álló lakások nagyban rontják a falvak képét, ugyanakkor hozzájárulnak az alacsony lakásárakhoz, ami a szociális migráció egyik fontos feltétele. Az építkezések és a nagyobb infrastrukturális beruházások ellenére a komfort nélküli lakások aránya nagyon magas a kistérségben, amit tovább növel a hátralékok miatt a szolgáltatásból kikapcsolt, lakhatásra alig alkalmas épületek aránya. A szigetetlen, gyakran vizes, fűtetlen, a minimális komforttal nem rendelkező lakások már önmagában is nagyon megnehezítik, és sok esetben lehetetlenné teszik a családok felzárkózását és a gyerekek tanulási esélyeinek javulását.

Az önkormányzatok és a kistérség által (a mai jogszabályi keretekben) nyújtható szolgáltatások köre sokkal szélesebb, mint amit a települések a rendelkezésükre álló anyagi források és a szakemberállomány segítségével nyújtani tudnának. A mai önkormányzati finanszírozási rendszer érzéketlen azokra a kiadási többletekre, amelyek az LHH térségekben megjelennek. Ezen túl a szakember hiány - még olyan szakmákban is, ahol tömeges munkanélküliség van - egyre inkább szűkíti a kistérség lehetőségeit, nem beszélve azokról a szakmákról, amelyekben nyugat-európai kereslet miatt még ennél prosperálóbb vidékeken is tömeges hiány lép fel az elvándorlás, időszakos munkavállalói migráció miatt (pl. orvosok). Hasonló mértékű gondot jelent a szakpedagógusok és a szociális munkatársak hiánya is.

Mivel a kistérségben a tömeges munkahelyteremtésnek rövid távon nincs realitása, ezért a programoknak arra kell irányulniuk, hogy a jelenleg mélyszegénységben élők gyerekei kitörhessenek ebből a körből, azaz a szociális programok révén (közfoglalkoztatás és munkahelyteremtés, speciális oktatási, nevelési, egészségügyi programok) a kooperáló családok esetében realitás legyen a tisztes megélhetés, tanulás, munkavállalás és az elköltözés.

A fejlesztési igények ugyanakkor túlmutatnak a gyerekek életesélyeinek javításán: egy folyamatosan csökkenő és öregedő népesség feltételeire kell építeni a településfejlesztési terveket, a települések közötti szorosabb kooperációra, és a közeli városokkal, vagy akár a nagyvárossal (Miskolc) való szorosabb együttműködésre.

JAVASLATOK:

A Bodrogközi kistérségben elsősorban azokon a településeken és településrészekben, vagy azok közelében kell elindítani a felzárkóztató és fejlesztési munkát, ahol a legnagyobb számban koncentrálódnak a szegény, foglalkoztatott nélküli családok. A gyerekesélyek javítása miatt meg kell kezdeni az azonnali iskolai teljesítményt javító beavatkozásokat, de a koragyerekkori programokat is

el kell indítani annak érdekében, hogy minél hamarabb vissza lehessen fordítani az iskolába-kerüléskor már több évre rúgó hátrányokból következő kudarcok esélyét, és az ebből következő korai szelekció bekövetkeztét. Különös en fontos ez a semmilyen fajta közoktatási szolgáltatásokkal nem rendelkező településeken.

Az ellátásszervezés áttekintése rávilágít, hogy meg kell erősíteni a segítő szolgáltatásokat, a régebb óta már kapacitáshiánnyal küzdő szakszolgáltatásokat. Általában is javítani kell a szolgáltatások kiegyensúlyozottabb elérhetőségét, pl. azok összehangolásával, a falugondnoki szolgáltatások megerősítésével. Fontos tapasztalat, hogy a gyerekek, de a teljes lakosság messzemenően kívül reked a szűrővizsgálatokon, hiába nyílt a kistérségben egészségügyi ellátó központ. A szűrések elérhetőségét tehát nagymértékben javítani kell.

A kistérségben a helyi közösségek egyre inkább erodálódnak. Ezek kiaknázatlan kapacitásait intenzív közösségfejlesztő munkával kell segíteni.

A képzettségi és foglalkoztatási mutatók egyértelműen mutatják, hogy a kistérségben gyakorlatilag hiányzik a kulturális elit. Ennek hiányában, és a felnövekvő generáció a mostani rohamos ütemű szegénység reprodukciójával – a jelenlegi intézményi struktúrák megcsontosodása esetén – várhatóan nem is lesz képes egy új helyi elit „létrehozására”. Ez pedig elengedhetetlen lenne a kistérség hanyatlásának feltartóztatására.

Ezek az általános kihívások és alapvető javaslatok a kistérségen belül az egyes települések vonatkozásában a következőket jelentik:

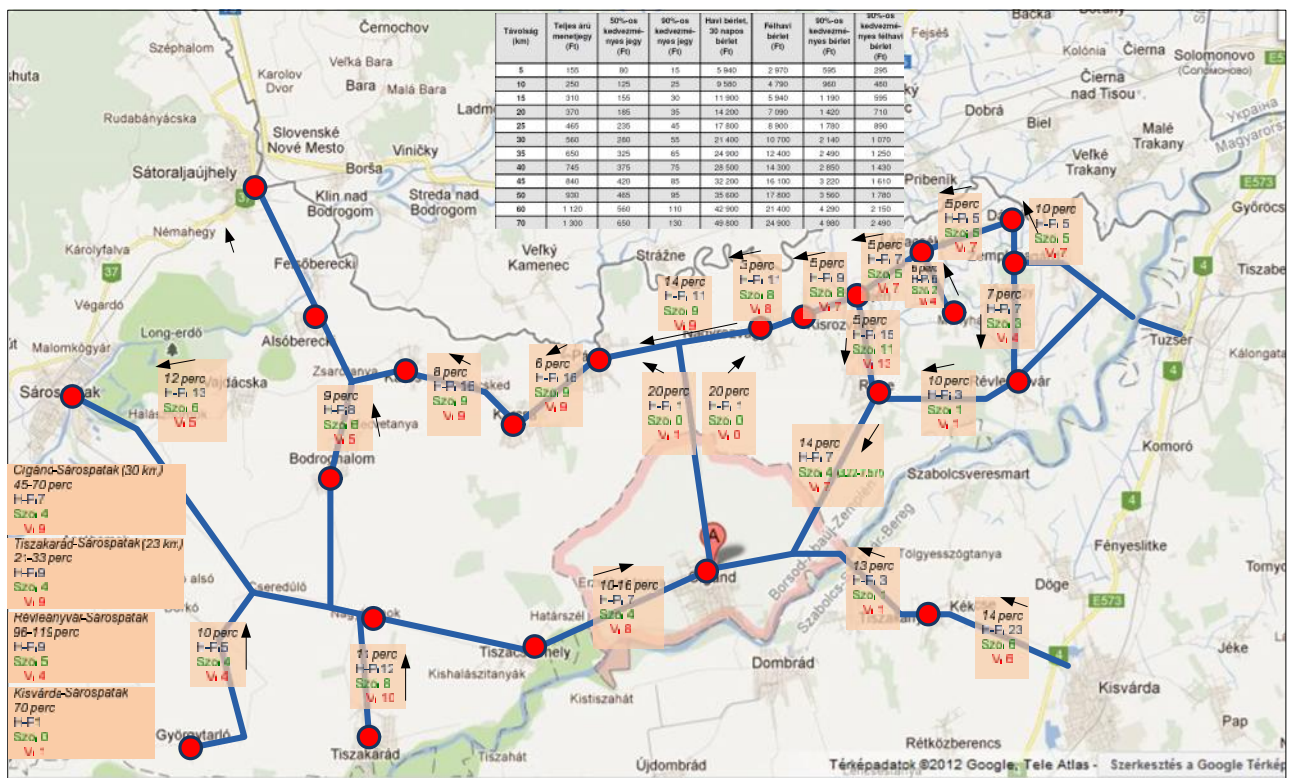
TELEPÜLÉS	HELYBEN MEGFOGALMAZOTT IGÉNYEK RÖVID ÖSSZEFOGLALÁSA	AZ IGÉNYEKRE ADHATÓ PROJEKTELEM-VÁLASZOK A GYEREKESÉLY PROGRAMON BELÜL (kiírásban közölt program-elem számokkal)
Alsóberecki	Közösségi hely létesítése a településen élő gyerekek és szüleik számára. Iskolán/óvodán kívüli irányított szabadidős és fejlesztő programok szakemberek irányításával. Sportolás - ezen belül labdarúgás - népszerűsítése a kistérségben.	15. Programok szülőknek 38. Sport és játszóudvarok 29. Szülők felkészítése a szülői szerepre 11. Iskolai felzárkózást segítő programok
Bodroghalom	Baba-mama klub, kertkultúra megújítása, 1 fő programkoordinátor, szűrővizsgálatok, pedagógiai szakszolgálat hatékonyságának növelése, kiscsoportos nyelvoktatás, számítógéphálózat felújítása, szülőknek informatika képzés, nyári napközi, tábor, óvoda udvari játékaiknak fejlesztése, fejlesztőjátékok	7. Szolgáltatás hozzáféréseinek javítása 10. Prevenációs tevékenységek 15. Programok szülőknek 29. Szülők felkészítése a szülői szerepre 36. Információs társadalom fejlesztése 30. Hiányzó, elégtelen szolgáltatások fejlesztése 31. Nyári napközi, tábor 38. Sport és játszóudvarok
Cigánd	Iskola, óvodai szociális munka, prevenációs programok, szűrővizsgálatok, közösségfejlesztés	9. Szűrővizsgálatok 10. Prevenációs tevékenységek 29. Szülők felkészítése a szülői szerepre 28. Bölcsődei, óvodai, iskolai, telepi szociális munka 15. Programok szülőknek
Dámóc	Közösségi tér kialakítása illetve ifjúsági klub-szervezett programok korosztályok szerint, közös programok szülőkkel, prevenációs programok, baba-mama klub, nyári napközi, nyári gyerekeképzés	15. Programok szülőknek 29. Szülők felkészítése a szülői szerepre 31. Nyári napközi, tábor 34. Fialok programjai 32. Gyereképzéshez kapcsolódó programok
Felsőberecki	Közösségi tér szervezett programokkal, játszótérrel. Úszásoktatás	34. Fialok programjai 7. Szolgáltatás hozzáféréseinek javítása

Karcsa	Közösségi szolgáltatóház, nyári táborok, nyári gyerekétkeztetés, úszásoktatás	12. Közösségi szolgáltatóház 9. Szűrővizsgálatok 7. Szolgáltatás hozzáféréseinek javítása 31. Nyári napközi, tábor
Karos	Közösségi tér szervezett programokkal gyerekeknek és szülőknek. Az épület felszerelése, az ellátás biztosítása	15. Programok szülőknek 29. Szülők felkészítése a szülői szerepre 34. Fiatalok programjai 7. Szolgáltatás hozzáféréseinek javítása
Kisrosvány	Régi iskolaépület alkalmas táborok, programok megrendezésére, kistérségi szinten. Erre pályázatot nyertek. Ennek a táborhelyszínnek az udvarára lenne szükség játékokra.	38. Sport és játszóudvarok
Lácacséke	Közösségi tér kialakítása illetve ifjúsági klub-szervezett programok korosztályok szerint, közös programok szülőkkel, prevenciós programok, baba-mama klub, nyári napközi, nyári gyerekétkeztetés	15. Programok szülőknek 29. Szülők felkészítése a szülői szerepre 31. Nyári napközi, tábor 32. Gyerekétkeztetéshez kapcsolódó programok 34. Fiatalok programjai
Nagyrosvány	Játszóudvar az iskolában, Művelődési házban szervezett programok fiatalok számára, 1 fő alkalmazása ennek szervezésére, baba-mama klub, úszásoktatás	7. Szolgáltatás hozzáféréseinek javítása 29. Szülők felkészítése a szülői szerepre 34. Fiatalok programjai 10. Prevenciós tevékenységek 31. Nyári napközi, tábor 38. Sport és játszóudvarok 34. Fiatalok programjai

Forrás: kistérségi interjúk, adatlapok

2 A kistérség elhelyezkedése és települései, néhány társadalmi-gazdasági mutatója

A kistérség nem tekinthető önálló gazdasági egységnek, jelentős a térségből való ingázás, mind Sárospatak és Sátoraljaújhely irányába, mind a Cigándi átkelőhelyen Kisvárdra felé. 2004-ig a Sátoraljaújhelyi kistérség része volt Bodroghköz, majd 2004 után kiemelték a fejlettebb várost a kistérségből, és jelölték ki Cigándot kistérségi központnak. A térségből az alacsony képzettségű foglalkoztatottnak is több mint a fele más kistérségben dolgozik, sokan Sátoraljaújhelyben és Sárospatakon. A kistérség dél-keleti része, így Cigánd is, Kisvárdra felé gravitál. Bodroghközi térség jó példa arra, hogy a kistérségi lehatárolás egyik (talán legfontosabb) szempontja az volt, hogy a térségbe jutó támogatásokat maximalizálja, és ezzel fel is áldozta azt a lehetőséget, hogy jelentősebb munkaerőpiaci körzetekbe integrálódjon a térség.

1. ábra Autóbusz közlekedési kapcsolatok Bodroghközi kistérségben (Forrás: google Térkép, Városkutatás Kft. szerkesztés)

A kistérség gazdasági szerkezetének egyik leggyengébb pontja – az alacsonyan képzett munkaerő és a szélsőségesen kicsi aktivitási szint, valamint a foglalkoztatók hiánya mellett – a közlekedés. Eltekintve a Sárospatakhoz és Sátoraljaújhelyhez közeli 4 településtől (ahol a népesség 14-15 %-a él), a kistérségben élők túlnyomó többsége „közlekedési szegény” – azaz ahhoz, hogy rendszeresen elérhesse a városi szolgáltatásokat, jövedelmének jóval több mint 10 %-át kellene közlekedésre fordítania. Az alapprobléma az, hogy a városi térségektől való távolság növekedésével növekszik az

alacsony jövedelmek aránya, azaz növekszik a közlekedési szegénység. Ez pontosan ellentétes azzal, ami a modern társadalmakban elvárható, ott ugyanis a magasabb státuszúak engedhetik meg maguknak, hogy kiköltözzenek a városokból.

A közlekedési összeköttetések hiánya és drágasága azt is jelenti, hogy az itt lakók el vannak zárva a városi szolgáltatásoktól, ami talán kevésbé jelent társadalmi problémát a nyugdíjasok esetében (amennyiben az egészségügyi szolgáltatások jól vannak megszervezve), de ellehetetleníti az alacsony képzettségű, rossz munkaerőpiaci pozícióval rendelkező csoportokat, illetve az alacsony- vagy hiányosan működtetett alapszolgáltatások és szakszolgáltatások elérését pl. a gyerekesek és általában a gyerekek számára.

A bodrogközi népesség száma az elmúlt évtizedek során radikálisan lecsökkent, amiben nem az alacsony születési számok, hanem a magas elvándorlás játsza és játszotta a legfontosabb szerepet. A fiatal, képzett munkavállalók elköltöznek, és a képzetlen, munkanélküli csoportok (köztük jelentős számban roma családok) költöznek be a térségbe, és ez hozzájárul a térség társadalmi problémáinak sűrűsödéséhez.

Mindez tovább gyengíti a térség összeköttetési hálózatának kifizetődését: a népességcsökkenés tovább drágítja a tömegközlekedést, mert csökkenti a szolgáltatások kihasználtságát. A magánmegoldások nem tudják kompenzálni ezt a hiányt: a 100 lakosra jutó gépkocsi száma fele az országos átlagnak (30 % helyett 17 %).

A térség kistelepülései az ún. konzervatív falvak típusába sorolhatók, amelyek jellemzői, hogy távol esnek a jelentősebb gazdasági centrumoktól, kedvezőtlen mezőgazdasági adottságokkal és kedvezőtlen közlekedési lehetőségekkel rendelkeznek. A tipikus trendek: a mezőgazdasági önellátás magas aránya, egyéb munkahelyek általános hiánya; nincsenek megfelelő munkalehetőségek; a térségek az elmúlt évtizedekben a lakosságuk jelentős részét elveszítették; az értelmiségi réteg eltűnt, elköltözött; az aktív népesség elvándorlása miatt a lakosság korösszetétele radikálisan megváltozott, az öregedés irányába tolódott el; jelentős a táji környezet és a termőterületek elhanyagoltsága; jelentős a cigány betelepülők aránya; a településeken a szolgáltatások szintje alacsony, vagy hiányzik. A kistelepülések hanyatló állapotát tükrözi a külső megjelenésük is: új lakások alig épülnek, a korábban épült házak állapota leromlott. (Forrás: BKSPPOP, 2007)

A mezőgazdaságnak sem a természeti, sem a szerkezeti (földbirtok, tulajdonosi, stb.) adottságai nem jók, a termelékenység alacsony, bár a háztáji gazdálkodásnak és gyümölcsstermesztésének – legalábbis néhány településen – vannak hagyományai. A gazdálkodók körében végzett felmérés (2005) bizonyítja, hogy a kisebb birtokok (40-50 ha alatti) nem képesek a környék alacsony napszám költségét sem kitermelni (Semjénben pl. a napszám 400 Ft/óra). Következésképpen, minden olyan program, amely a jelenlegi struktúrát konzerválja, tartósítja az alacsony termelékenységet. Ez önmagában nem vonja kétségbe az önfenntartó gazdaságok szociális szerepének fontosságát, de mindenképpen figyelmeztet ennek a stratégiának a korlátaira, és más alternatív, a foglalkoztatottság növekedését jelentő megoldások fontosságára.

A térség számára az árvízvédelem az egyik legfontosabb kihívás. Az árvízvédelem összekapcsolása a tájvédelemmel, és a mezőgazdaság érdekeivel, egyfajta kitörési pont lehetett volna – ennek elmaradása ugyanakkor a mezőgazdasági termelés megerősítését hátráltatta.

Az árvízvédelem beruházásai a bodrogi kistérségben

„Az árvízvédelem módszerei lényegében az új kihívások ellenére sem változtak: a töltések emelése és a víz gyors elvezetése hamis megoldást jelent az árvizek kezelésére. [...] Az igazi megoldás a megfelelő tájhasználat kialakítása lett volna, erdősíteni kellett volna, hogy a vegetáció megtartsa a vizet a tájban. A régi medreket, ereket fel kell éleszteni, hogy azok feléleszthessék a tájat, és hosszú távon fenntartható megélhetést biztosíthassanak az embereknek. Komplex térségfejlesztési elképzelésből árvízvédelmi beruházás műtárgyak készültek el, a természetközeli vízkormányzás és a földhasználat-váltás elemei, valamint a biológiai sokféleség védelme (tehát minden, ami nem szerkezeti elem, és alapvetően nem beruházás-függő), elmaradtak a szakmai, társadalmi, társadalmi egyeztetések. [...]”(Ungvári, 2005)

„Mintaprojektet próbált megvalósítani a 2002-ben alakult Bokartisz Kht. is a Bodrogi kistérségben. A társaság szintén új táj és földhasználati terveket próbált megvalósítani. A gazdálkodók érdekeltségét az EU agrárfejlesztési programjainak felhasználásával teremtették meg. Ennek az új szemléletű térségfejlesztési stratégiának a megvalósítása lett volna az indoka az árvízvédelmi szempontból egyébként kis jelentőségű cigándi tározó megépítésének. A Vásárhelyi-tervből azonban időközben kimaradtak az agrárintegrációt igénylő elemek. Ennek következtében elhalt az a társadalmi összefogás, amely korábban a Bokartisz koncepcióját segítette, holott eredetileg tucatszámú önkormányzat és három civil szervezet is támogatta a programot. Az új táj- és földhasználati tervek készen állnak, de a megvalósítás előreláthatólag hosszabb időre abbamaradt.” (Forrás: http://nol.hu/lap/jotett/20100224-szelidvizorszag_az_utoolso_szalmaszal, Borsos, 2005)

A Bodrogi kistérség gazdaságilag a folyamatos leépülés, társadalmilag pedig – néhány település kivételével - a gettósodó térség képződésének folyamatát éli meg, a kilátások javulásának minimális esélyével. Így a közvetlen terület- és vidékfejlesztési feladatként a kistérségben valamiféle helyi gazdaságélénkítés mellett a szociális feszültségek kezelését, illetve a táji és emberi erőforrások további felélését gátló, vagy legalábbis lassító beavatkozásokat kell előtérbe helyezni: a szociális foglalkoztatást (pl. földprogram), a környékbeli kisvárosok (munkahelyek) elérhetőségének javítását, a mobilitási lehetőségek fejlesztését, a közösségi élet fejlesztését, a fragmentálódott helyi társadalmak megszervezését, valamint a tájfenntartó tevékenységek támogatását.

Az „Integrált térségi programok a gyerekek és családjaik felzárkózási esélyeinek növelésére” program keretén belül éppen emiatt olyan opciók és beavatkozások összehangolására kell megtalálni a lehetőséget, amelyek a társadalmi felzárkózási folyamatokat a gyerekes családok körében a közösségfejlesztésen és az ezeket megalapozó szolgáltatások megerősítésén keresztül beindítja és felgyorsítja. A cél az, hogy a kistérségen belül megerősödjön az oktatási rendszeren belüli mobilitási pályákhoz való hozzáférések, és a megteremtődjenek a generációról generációra halmozódó szegénység miatt kialakult napi túlélési stratégiákra részben építhető, majd később ezeket kiváltó tervezési stratégiák – mind a felnőttek, mind a gyerekek körében, de az önkormányzatok szolgáltatásszervezésének logikájában is.

3 A kistérség népességének néhány jellemzője

Az Észak-Magyarországi régióban elhelyezkedő Bodrogi kistérség teljes lakosságszáma 18595 fő (2010), évközi lakónépessége ennél mintegy 2000 fővel kevesebb. A kistérségi központ, Cigánd városi rangú, de a városok sorában nagyon kis lélekszámú (3253 fő) településnek számít. A kistérségen belül Cigánd után Tiszakarád a legnagyobb lakosságszámú (2600 fő) település. A két legnagyobb településen kívül több nagyközség is ellát egyfajta mikrotérség-központi szerepet: Bodroghalom, Karcsa, Pácin és Ricse adja a kistérség teljes népességének harmadát, és itt található az ellátások és alapszolgáltatások nagyobb része is.

A kistérség 17 települése közül három településen a lakosságszám kevesebb, mint 400 (Kisrosvány, Felsőberek, Lácacséke), további négy településen pedig 550 fő vagy annál kisebb a lakosok száma (Dámóc, Semjén, Karos, Révleányvár). A kistérség települései – Kisrosvány, Felsőberek és Semjén kivételével – a kistérség északkeleti részén helyezkednek el. A kistérség központja, Cigánd Borsod-Abaúj-Zemplén és a Szabolcs-Szatmár-Bereg megye határán fekszik, összeköttetése a kistérség északnyugati részével gyenge.

	Állandó népesség (2010), fő	Vándorlási különbözet (1990-2010), fő	Népességszám változás (1990- 2010), fő
Alsóberek	828	-95	5
Bodroghalom	1451	-26	-99
Cigánd	3253	-652	-554
Dámóc	429	5	-109
Felsőberek	310	-1	-1
Karcsa	1950	-183	-191
Karos	533	98	5
Kisrosvány	195	-85	-80
Lácacséke	385	-244	-224
Nagyrosvány	720	-144	-203
Pácin	1518	-59	-199
Révleányvár	550	-68	-276
Ricse	1837	-37	-322
Semjén	522	-18	28
Tiszacsermely	681	-189	-18
Tiszakarád	2600	-372	-281
Zemplénagárd	833	-123	-276
Bodrogi kistérség	18595		

Forrás: KSH

A kistérség lakosságszáma a rendszerváltás óta is folyamatosan csökken. Az állandó népesség (és az évközi lakónépesség száma is) mintegy 15%-kal lett kevesebb a két évtized során, a kistérség településeit eltérő mértékben érintve. A legnagyobb veszteséget Lácacséke és Révleányvár könyvelheti el, hiszen ezeken a településeken a 2010-es lélekszám alig kétharmada az 1990-es

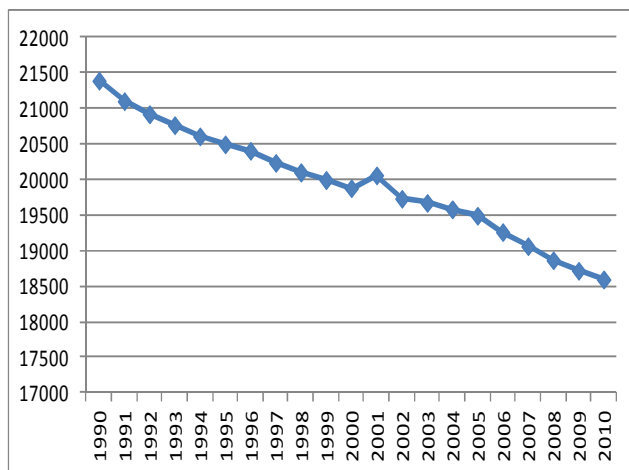
adatnak. Kisrozvály, Nagyrozvály és Zemplénagárd nagyságrendileg hasonlóan csökkenő lakosságszámot mutat, ugyanakkor – ha elenyésző mértékben is, de – pozitív a lakosságszám alakulása Alsóbereckiben, Felsőbereckiben és Karoson, valamint Semjénben.

A kistérség népességvesztése nem a rendszerváltással kezdődött, hiszen már a hatvanas évektől folyamatos volt a lakosságszám-csökkenés. Ekkor a kistérség népessége még meghaladta a 30 ezer főt, azaz másfélszerese volt a mainak. A csökkenésnek több oka is van, ezek között az elvándorlás az egyik legfontosabb. A vándorlási különbözet például a kistérségi központ, Cigánd esetén az elmúlt 2 évtizedben több mint 650 elvándorlót mutat.

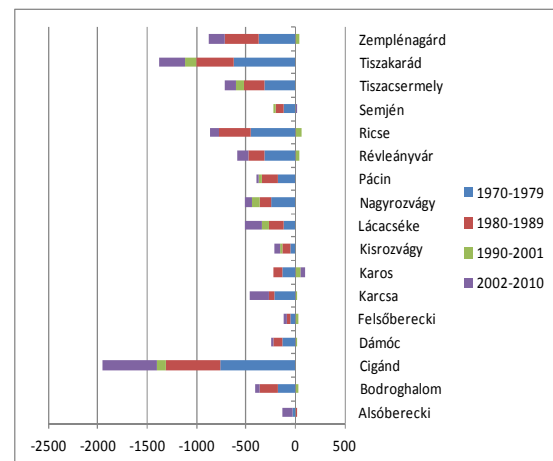
Az, hogy Cigánd lakossága végül az elmúlt 20 évben „csak” mintegy 500 fővel csökkent, a születések és halálozások kedvező egyenlege miatt alakulhatott így. Hasonló folyamat figyelhető meg Tiszakarádon is: a 372 fő veszteséget eredményező vándorlási egyenleg mellett is csak 280 fővel lett kevesebb a település lakosságszáma, a természetes népességszaporulat kompenzáló hatásának köszönhetően.

Az alábbi ábra baloldali grafikonja a kistérség teljes állandó lakosságszámának alakulását mutatja be a rendszerváltástól 2010-ig, a jobboldali pedig a vándorlási különbözetet listázza a kistérség településeire, négy évtizedre bontva. Az utóbbiban látható, hogy a legnagyobb népességvesztés a települések nagy többségében már a nyolcvanas évek elejéig lezajlott, ami arra utal, hogy a kistérség valójában a hetvenes évek területfejlesztési tervezésének egyik nagy vesztese, és a lakosság elvándorlásának legnagyobb hulláma már akkor lezajlott.

2. ábra Állandó népesség (fő), 1990-2010

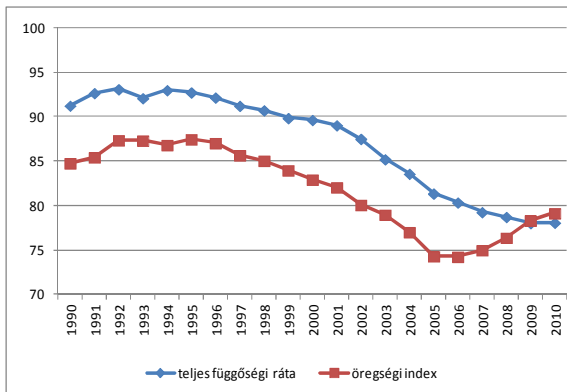
3. ábra Vándorlási különbözet (fő), 1970-2010

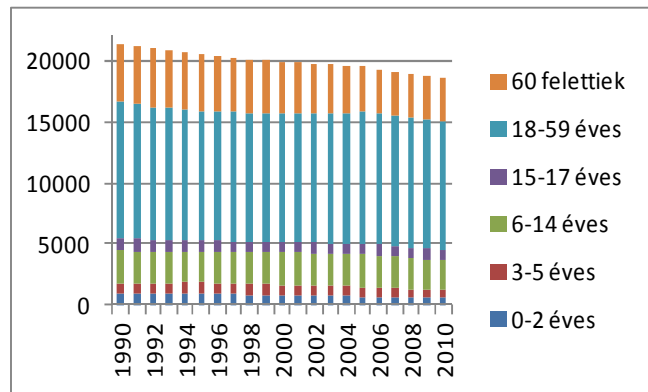
Forrás: KSH

A népességnek azonban nem csak a nagysága, hanem a korösszetétele is átalakult, ahogy azt a következő ábrák is mutatják.

4. ábra Teljes függőségi ráta és öregedési index, 1990-2010

5. ábra A népesség korösszetétele, 1990-2010, fő

Forrás: KSH

A teljes függőségi ráta, azaz a 100 fő 18-59 évesre jutó 0-17 évesek és a 60 évnél idősebbek száma a kilencvenes évek közepe óta folyamatosan csökken, ami a munkaképes-korú lakosságszám relatív súlyának stabilizálódását jelenti. Ugyanakkor a 60 évesnél idősebbek és a 0-17 évesek egymáshoz viszonyított aránya – azaz az öregedési index – az elmúlt évtized második felében növekedésnek indult. Ez azt jelenti, hogy egyre több az idős, a kiskorúakhoz képest.

A kistérségben tehát egyszerre három eltérő hatású demográfiai folyamat zajlik, hiszen a népesség az elvándorlás miatt fogy, és folyamatosan, lassan öregszik, valamint ezzel egy időben a születő gyerekek – évente kb. 200 élveszületés van a teljes kistérségben – némileg ellensúlyozzák az elvándorlásból és a halálozásokból fakadó fogyást, miközben az elöregedés mértékét sem sikerült még enyhíteni. De ez a megállapítás sem áll meg a kistérség egészére: az elmúlt öt évben például Felsőberekiben 6, Kisrosvágyon 11 gyermek született, Révleányváron is csak 27 – ez az alacsony születésszám pedig aligha tudja számottevően módosítani a hanyatló kistelepüléseken megfigyelhető folyamatokat. A nagyobb településeken, Cigándon és Tiszakarádon több mint 200 gyerek, Bodroghalmon, Karcsán és Ricsén pedig településenként megközelítőleg 100-100 gyerek született összesen 5 év alatt. Ezeknek a településeknek a korösszetétele tehát gyorsabban javul.

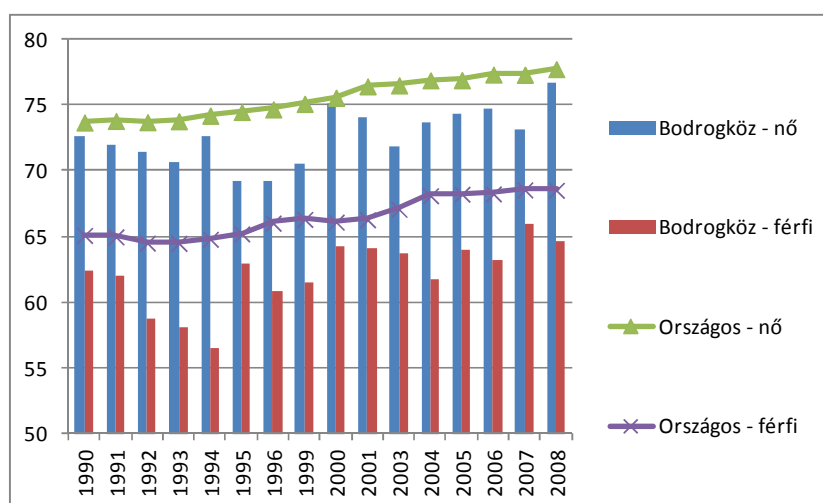
A kiskorúak létszáma településenként, fő (2010)

	0-2 évesek	3-5 évesek	6-14 évesek	15-17 évesek
Cigánd	125	122	437	157
Dámóc	17	15	58	17
Felsőberecki	3	5	47	14
Révleányvár	10	18	54	23
Kisrosvány	8	5	21	9
Tizsakarád	115	99	368	143
Pácin	39	55	171	83
Ricse	70	55	230	97
Alsóberecki	15	13	89	45
Lácacséke	19	14	74	29
Karcsa	65	56	218	69
Bodroghalom	43	46	161	73
Semjén	32	20	71	28
Tizsacsermely	29	46	115	35
Karos	19	23	75	19
Zemplénagárd	28	35	93	32
Nagyrosvány	14	22	65	31
Bodrogi kistérség	651	649	2347	904

Forrás: KSH

A „fiatal” népességcsoport relatív gyarapodása ugyanakkor nem jár együtt a születéskor várható élettartam javulásával, hiszen az országban 2008-ban a Bodrogi kistérségben volt a harmadik legalacsonyabb a férfiak születéskor várható élettartama (64,5 év) – az ózdi és a tokaji kistérség után, mintegy 13 évvel lemaradva az élvonal budapesti kerületek adatai mögött. A nők körében ez az adat 76,5 év, az elmúlt két évtizedben néhány év kivételével átlagos, vagy az átlaghoz közelít. A születéskor várható élettartam dinamikája sem követi az országos trendeket: a kistérség mutatója folyamatosan ingadozik, miközben az országos adatok alapján egyértelmű a javuló trend.

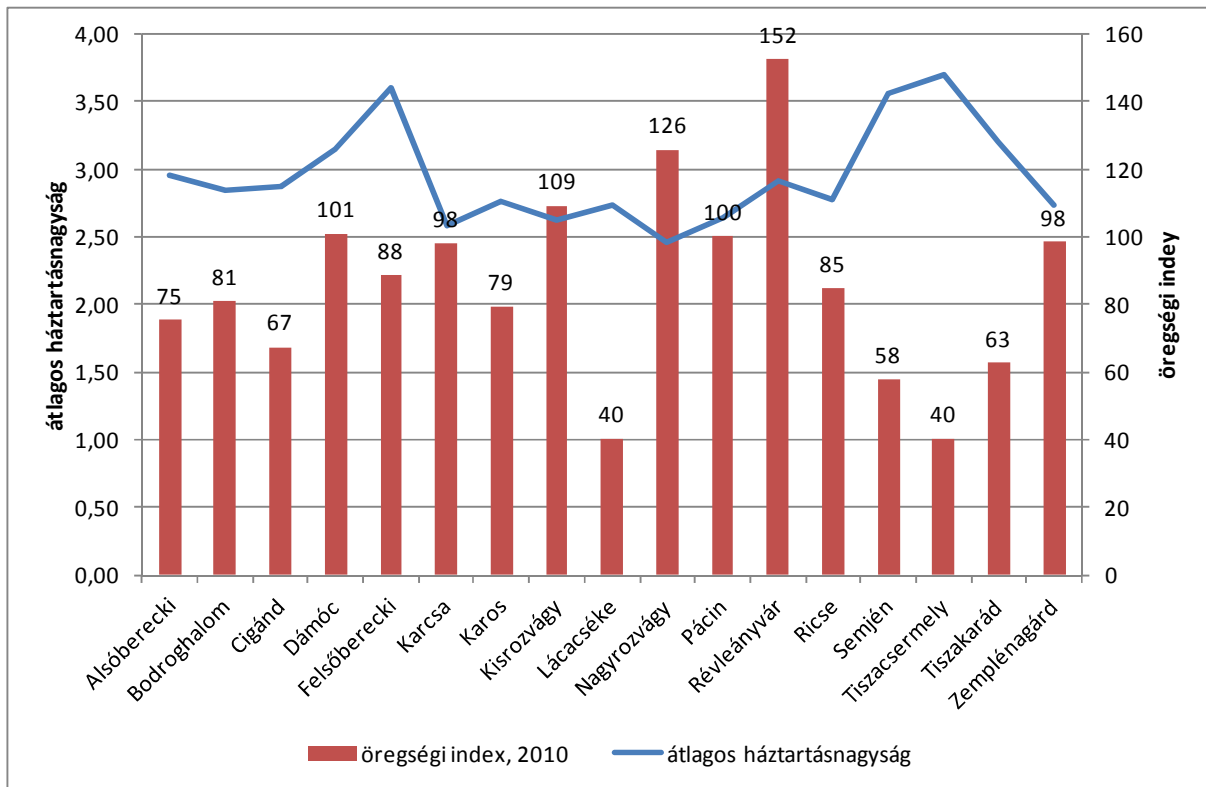
6. ábra Születéskor várható élettartam, 1990-2008, év

Forrás: KSH

A kistérségben a családok nagysága, a háztartások mérete heterogén, egyes településeken igen eltérő. Az országos átlagos 2,57 fős (2001-es Népszámlálás adata) átlagos háztartásméret adathoz képest mind a fiatal, mind a fogyó településeken vannak nagylétszámú háztartások. Mindemellett a magas öregedési indexű településeken, azaz ott, ahol 100 kiskorúra nagyobb számú 60 évesnél idősebb lakos jut, a legtöbb esetben kisebbek a háztartások, valószínűsíthetően az egyedülálló idősök nagyobb száma miatt.

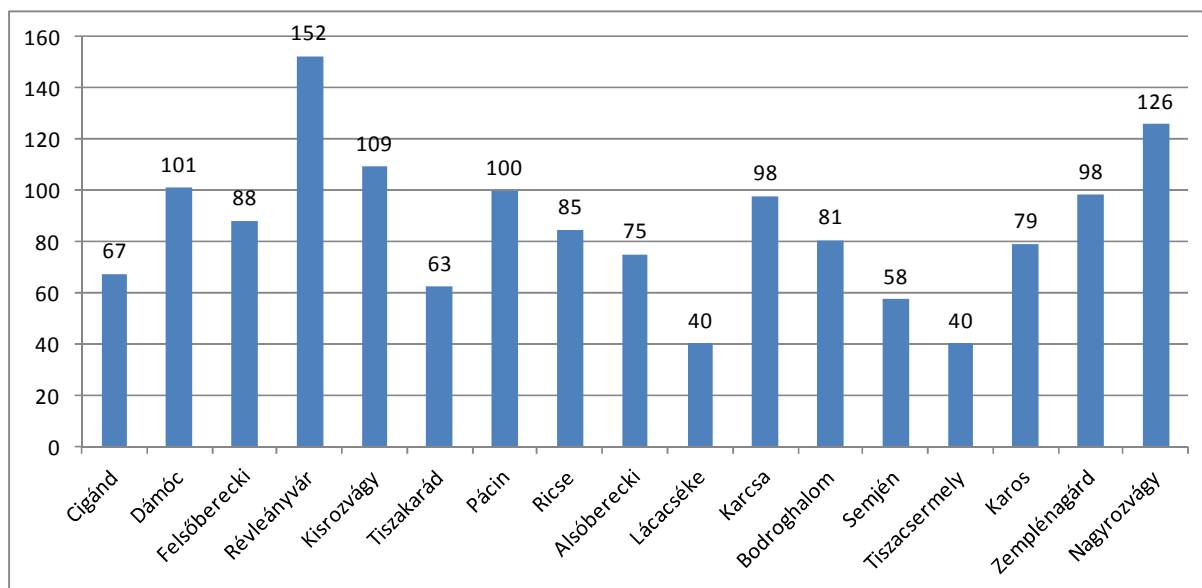
7. ábra Átlagos háztartásnagyság (fő) és az öregedési index alakulása, fő, 2010/11

Forrás: Jegyzői adatlapok és KSH

A kistérségben a roma népesség aránya – helyi becslések szerint – mintegy 30% körüli. A roma lakosság területi megoszlása az alábbi:

8. ábra Roma lakosság becsült aránya településenként, 2012

Forrás: Jegyzői adatlapok (jegyzői becslés)

Míg a települések egy részén csak néhány roma család él, Lácacséke és Tiszacsermely lakosságának – a jegyzői becslések szerint – több mint fele roma származású, Tiszakarádon mintegy 40%, Cigándon, Dámócon és Pácínban a lakosság harmada roma. A gyerekek körében a roma származásúak aránya magas. Az óvodába járó gyerekek körében – az óvodai adatlapok tanúsága szerint – Cigándon, Zemplénagárdon, Karoson és Tiszakarádon is 60-80% a roma gyerek aránya, és a védőnők is hasonló becsléseket adtak a körzetükbe tartozó gyerekek között a roma gyerekek arányáról.

Bár a jegyzői adatszolgáltatás alapján csak 2 településen, Tiszakarádon és Cigándon van szegregátum, korábbi szintén szakértői vagy külső identifikációs módszeren alapuló kutatások alapján kijelenthetjük, hogy a kistérségben a roma lakosság gyakran térben is elkülönülten él. Ezekről a szegregátumokról 12. fejezetben írunk részletesen.

4 Iskolai végzettség

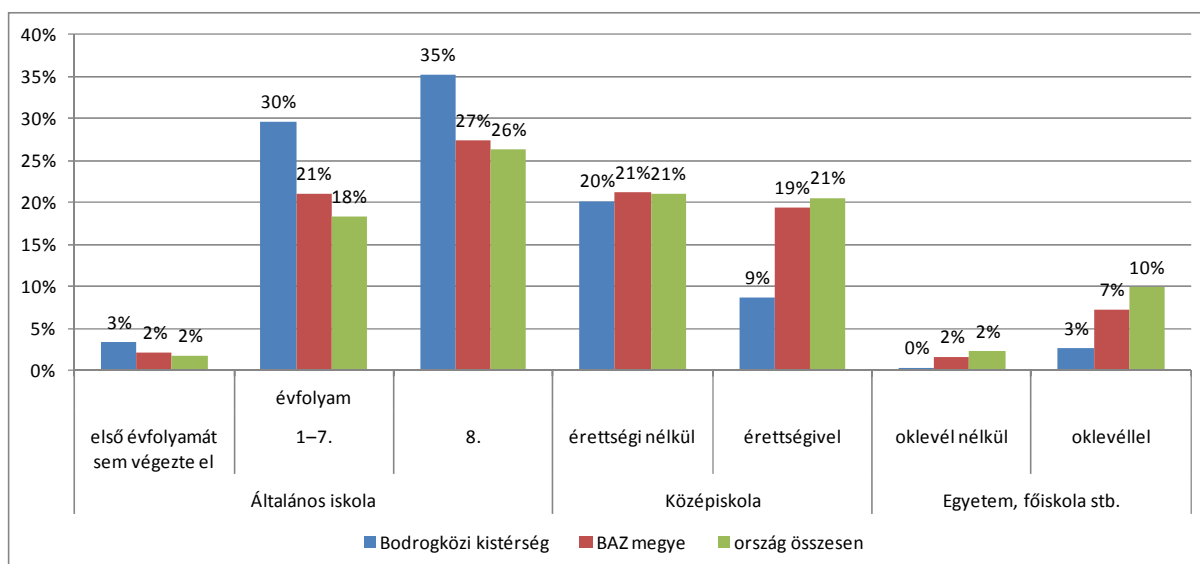
A kistérség lakosságának iskolai végzettségével-képzettségével kapcsolatos legfrissebb elérhető adatok a 2001-es Népszámlás adatai. Az ezekre támaszkodó kistérségi dokumentumok, pl. a „Kistérségi Operatív Program” alapján a kistérség sereghajtó az országos iskolázottsági adatok szerint. Ezt a dokumentum részben annak tulajdonítja, hogy a kistérségben magas az alacsony képzettségű romák aránya, illetve az eleve alacsonyabb iskolai végzettséggel rendelkező idősök lélekszáma.

A „Bodrogközi kistérség integrált területfejlesztési, vidékfejlesztési és környezetgazdálkodási programja” (VÁTI et al, 2005) összefoglalása szerint az alacsony munkaerő-potenciál a képzettségi-végzettségi mutatókban is tükröződik:

„[a] 15 évnél idősebbek iskolai végzettségének megoszlása arról tanúskodik, hogy a minimum 8 általánost végzettek aránya a területen (77%), lényegesen alacsonyabb, mint az országos átlag (88%). A magasabb végzettségi kategóriákban az elmaradás aránya még nagyobb mértékű. A 18 évet betöltöttek között a középiskolát végzettek aránya 14%, szemben az országos átlaggal, ami 38%. A felsőfokú végzettségűek között a különbség még nagyobb, a térség 3,4%-val áll szemben az országos 12,6%” (p.33).

A KSH népszámlálási adatai mind a megyei, mind az országos összehasonlításban visszaigazolják a kistérség hátrányos képzettségi összetételét, ami egyben azt is magyarázza, hogy a lakosság jelentős része a térségi munkaerőpiacon alacsony végzettsége miatt versenyképtelen..

9. ábra A 7 éves és idősebb népesség a legmagasabb iskolai végzettség szerint, 2001

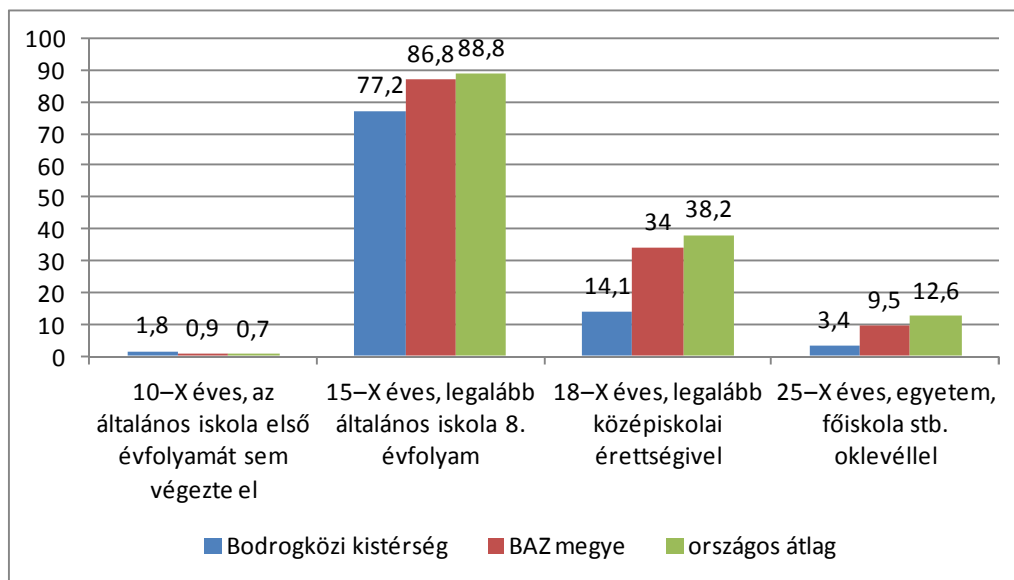
Forrás: KSH Népszámlálás, saját számítás

A kistérségben gyakorlatilag hiányzik az értelmiség. Nagyon sokan vannak azok, akik nem jutottak tovább az alapfokú iskolák után. A kistérségben a 2001-es Népszámláláskor félezer olyan 7 évesnél

idősebb lakos volt, aki nem végezte el az általános iskola első osztályát sem. Ez a szám magasabb, mint ahányan egyetemi vagy főiskolai oklevéllel rendelkeztek.

A KSH egy más korosztályos csoportosításában közölt adatainak tanúsága szerint, amely csoportosítás az iskolarendszerben eltöltött évek alapján megszerezhető és a valóban megszerzett iskolai végzettség viszonyát mutatja be, szintén látványos a kistérség elmaradása a megyei és az országos jellemzőkhöz képest (a VÁTI et al, 2005 fenti szöveges magyarázatát illusztrálendő).

10. ábra A népesség iskolai végzettség és korcsoportok szerint, 2001 (%)

Forrás: KSH Népszámlálás, saját számítás

Térségi összehasonlításban, azaz a megyei képzettségi-végzettségi szintekhez képest is kirívóan alacsony a jól képzettek száma és aránya: a 18 évnél idősebb lakosság körében összesen alig 2000 érettségizett, a 25 évnél idősebbek körében pedig csak kevéssel több, mint 400 diplomás volt 2001-ben. Mivel az újabb népszámlálási adatok nem állnak rendelkezésre, ezért csak becsülhetjük, hogy az összkép várhatóan nem javult, hiszen a kistérségből való elvándorlás elsősorban a képzettek „menekülési útvonala”. Akinek van értékesíthető tudása, az máshol próbál munkához jutni. Ennek a rétegnek a fájó hiánya tükröződik a helyi gazdaságfejlesztési potenciál hiányában.

5 Foglalkoztatás, jövedelmek

A bodrogi kistérségben az egyik legmarkánsabb problémát a foglalkoztatottság alacsony szintje jelenti. Mivel a munkaügyi központ adathiányra hivatkozva az ellátási területébe eső 34 településre (ezek közül tehát mintegy a fele a bodrogi kistérséghez tartozik) aggregáltan sem adott meg adatokat, így csak a helyi interjúk és korábbi elemzések tapasztalataira alapozhatjuk a kistérség foglalkoztatási helyzetképevel kapcsolatos főbb problémák megfogalmazását.

A 2001-es Népszámlálás adatai alapján a kistérségben szélsőségesen alacsony volt a foglalkoztatás szintje.

	Összesen	Foglalkoztatott	Munkanélküli	Inaktív kereső	Eltartott
Bodrogi kistérség, 2001, fő	18 503	3 706	1 316	7 762	5 719

Forrás: KSH Népszámlálás, 2001

A 3706 foglalkoztatott mintegy harmada legfeljebb általános iskolai végzettséggel rendelkezik, és alig 10%-uknak volt valamilyen felsőfokú végzettsége (a többiek középfokú oktatási intézményben szereztek képesítést vagy érettségit). Ez utóbbi arány messze elmarad az országos, de a megyei átlagtól is. Figyelembe véve azt, hogy a teljes bodrogi népesség 77%-ának van (volt) legfeljebb alapfokú végzettsége, látható, hogy ennek a csoportnak alig a felét találjuk meg a foglalkoztatottak között. A foglalkoztatás nemzetgazdasági ágak szerinti bontásában a KSH 2001-es népszámlálási adatai alapján a foglalkoztatottak fele az építőiparban dolgozott.

Mára (a jegyzői adatszolgáltatás alapján) a foglalkoztatottak száma 2888-ra csökkent, a közfoglalkoztatottak száma (2011-ben) pedig 1488 fő.

A jegyzői adatlapok a helyi foglalkoztatottsági és aktivitási szintek mellett a főbb helyi foglalkoztatókról és profiljukról is nyújtanak információt. A helyi interjúk kiegészítik ezeket a munkáltatókról nyerhető egyéb adatokkal.

Az egyes települések foglalkoztatottsági képe nagyon eltérő. Míg Alsóbereckiben és Tizsacsermelyben a nyugdíjasok csak egy kisebb csoportot tesznek ki a helyi lakosság arányában, a többi településen a lakosság ötöde-negyede nyugdíjas. A foglalkoztatottak száma Pácinban, Tizsacsermelyen és Tizsakarádon elenyésző, és Révleányváron, Zemplénagárdon és Semjénben is csak 40-60 fő körüli. Ezeken a településeken sok a tartós munkanélküli és az inaktív, a nyugdíjas is. Karoson és Karcsán a tartós munkanélküliség együttesen van jelen egy relatív (a kistérség képest) magas foglalkoztatási szinttel.

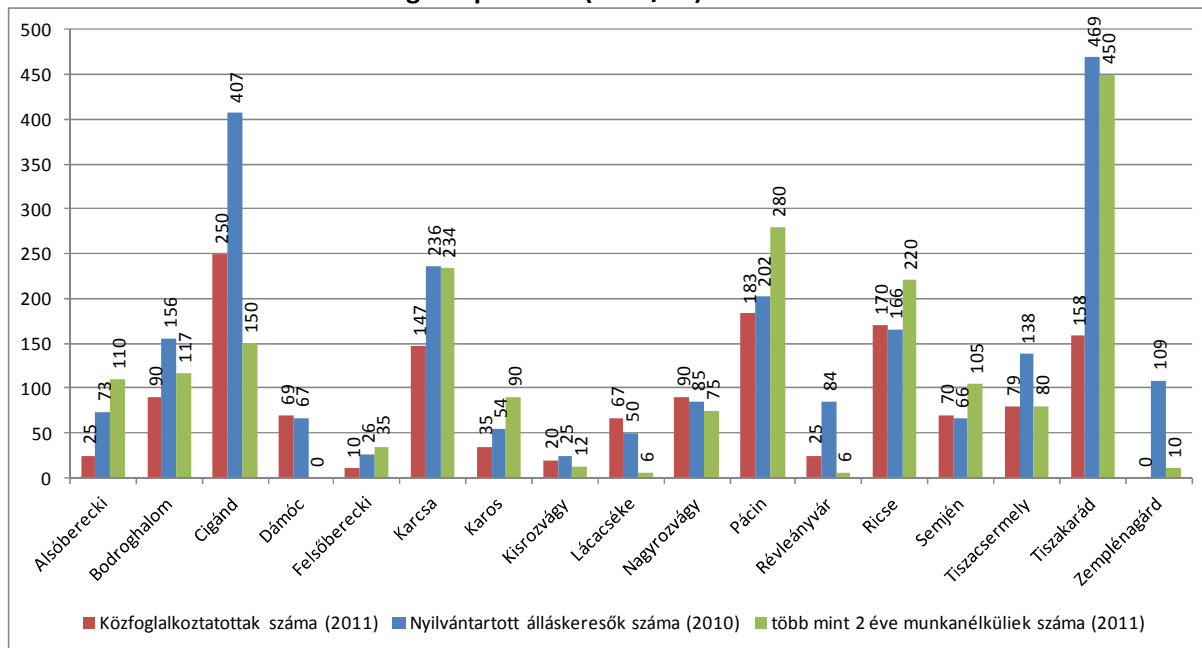
A kistérség sok településén a legnagyobb foglalkoztatók az önkormányzatok. Mikrovállalkozások, esetleg kisvállalkozások is jelen vannak (vagy legalább is bejegyezve, de tevékenységeket nem vagy nem aktívan végezve), és többségük a szolgáltatási szektorban és a mezőgazdaságban működik. Többnek nincs alkalmazottja sem. Amellett, hogy az önkormányzatok az intézményeikben alkalmaznak helyi lakosokat (de pl. az iskolák és a szociális szolgáltatók munkatársainak egy nagy része ingázik), a helyi lakosságot a közmunka-programba való bevonáson keresztül foglalkoztatják. Így is sok az olyan gyermekes család, ahol nincs foglalkoztatott.

	Alsóberecki	Felsőberecki	Dámóc	Karos	Lácacséke	Pácín	Tiszacsermely	Tiszakarád	Kisrosvágy	Nagyrosvágy	Révleányvár	Zemplénaárgárd	Bodroghalom	Semjén	Ricse	Karcsa	Cigánd
Lakónépesség száma 2012. január 1-jén	828	310	454	535	413	1528	681	2602	178	669	550	833	1447	523	1832	1813	2946
nyugdíjasok száma (fő)	125	80	0	110	0	338	99	541	47	164	189	227	249	100	550	351	n.a.
2 évnél régebben munkanélküli (fő)	110	35	0	90	6	280	80	450	12	75	6	10	117	105	220	234	150
foglalkoztatott (fő)	320	85	0	240	0	40	71	206	40	112	43	63	239	60	200	719	450
gyermekgondozási ellátásban részesülő (fő)	20	5	0	20	0	50	20	65	7	20	12	30	21	32	70	81	4
nappali tagozaton tanuló (fő)	65	66	3	62	4	180	112	700	20	8	71	121	57	5	15	265	38
18 évesnél fiatalabb gyereket nevelő, foglalkoztatott nélküli háztartás	10	8	57	12	62	160	45	117	5	28	31	48	75	20	100	60	86
egyéb okból gazdaságilag nem aktív (fő)	25	39	0	45	0	n.a.	5	878	0	0	24	35	107	65	325	n.a.	12
VÁLLALKOZÁSOK																	
mikrovállalkozás (db)	30	3		5		8	2	16	2	6	1		5	10	25	15	89
kisvállalkozás (db)				1				12		1	1		1		2	4	19
középvállalkozás (db)						1		4									5
nagyvállalkozás (db)					1			3									25
a településen működő vállalkozások összesen (db)	30	3	0	6	1	52	3	35	3	11	10	6	48	10	27	45	143
mezőgazdasági vállalkozások (%)	30	33		40		15	30	23	33	24	7	26	29	10	10	75	53
ipari vállalkozások (%)	3			5		8		9		5	62		17				7
szolgáltatási vállalkozások (%)	67	67		45		77	70	68	67	71	31	84	54	90	90	25	40
KÖZFoglalkoztatás																	
közfoglalkoztatásba bevont emberek száma (fő) 2011-ben	25	10	69	35	67	183	79	158	20	90	25	0	90	70	170	147	250
közfoglalkoztatásba bevontak átlagos foglalkoztatási ideje 2011-ben (nap)	90	105	30	30	30			90									
ebből (ha van adat) teljes munkaidőben (hónap)						6	8		10	6	8		6	2	2	5	3
ebből (ha van adat) részmunkaidőben (hónap)						2	2		2	2			4	4	4	2	3

Forrás: Jegyzői adatlapok, n.a. = nem történt adatszolgáltatás

A közfoglalkoztatásba bevontak száma szinte függetlenül alakul a helyi munkanélküliek számától. Az ábra szemlélteti, hogy Cigándon, Tiszakarádon és Karcsán – a jelenlegi munkaerő-piaci pozíciójuk alapján - rászorulók egy jelentős részét nem sikerül mobilizálni a közmunkában, de a kistérségen belül szinte minden településen szembesülnek ugyanezzel a problémával: a közfoglalkoztatottak száma rendre jelentősen elmarad az álláskeresők számától.

11. ábra A közfoglalkoztatottak száma, a nyilvántartott álláskeresők száma és a tartós munkanélküliek száma a kistérség településein (2010/11)¹

Forrás: KSH, Jegyzői adatlapok

Az alkalmazásban állók szintje a teljes megyében mintegy 3%-kal csökkent 2011 és 2012 között (ld. KSH évközi adatait), nettó jövedelmük pedig csak kicsivel volt több mint az országos átlag kétharmada (ez az adat nem áll rendelkezésre kistérségi szinten).

A kistérség lakosságának jövedelem-szerkezetét meghatározza az, hogy milyen típusú munkák érhetők el számukra, és hogy ezek mekkora részben idegenmunkák vagy feketemunkák, vagy éppen a közmunka keretében eltöltött néhány hónap során szerzett jövedelem-e a meghatározó forrás, és hogy ezek a kereseti források hogyan egészülnek ki a transferekkel, családi segítségekkel.

A kistérségen belül heterogén a kép. Az Alsóberecki – Felsőberecki – Karos mikrotérségben vannak helyi vállalkozók, de az emberek többsége a városokba jár dolgozni, pl. Sátoraljaújhelybe vagy Sárospatakra. Bodroghalmon nincs munkahely a községben, pedig már régóta keresnek vállalkozót, aki egy régi varroda épületbe tudna beköltözni a tevékenységével. Itt az önkormányzat az egyetlen foglalkoztató, ill. még maradt nyomokban mezőgazdasági termelés, amelyben egy-két embert tudnak

¹ Az ábrában két év adatait használjuk, mivel a jegyzői adatszolgáltatás 2011-re, a regisztrált munkanélküliek adatai pedig 2010-re vonatkoztak. Az adatok tehát némileg torzítják az egyes településeken tapasztalható munkanélküliséget, és az ehhez kapcsolódó kihívások szintjét. Mégis azért döntöttünk amellett, hogy mindkét dimenziót ábrázoljuk, mert a helyi közmunka programok szervezésekor mindkettő fajta „kereslet” nagy nyomást helyez a helyi önkormányzatokra – még akkor is, ha átfedés tapasztalható a két csoport között.

alkalmazni. Napszám sem jellemző, csupán az idősebb embereknek szoktak besegíteni a helyi lakosok kisebb ház körüli munkákba. Innen is Sárospatakra és Sátoraljaújhelybe járnak dolgozni az emberek. (A bodroghalmi közmunkaprogramot, mielőtt 2012-ben leállt, a polgármester által rendelkezésre bocsátott saját területen történő zöldségtermesztés jelentette, ezzel kiegészítve a helyi oktatási intézmények konyhájának nyersanyagigényét).

A karcsai kép annyiban más, hogy bár ezen a településen is az önkormányzat a legnagyobb foglalkoztató, itt több mezőgazdasági vállalkozás is van, amelyek kis létszámban ugyan, de foglalkoztatnak helyi lakosokat. Napszámra, alkalmi munkára szezonális jelleggel van mód, és többnyire ezek is a mezőgazdasági vállalkozásokhoz kötődnek. Karcsán az elkövetkezendő két évben várhatóak fejlesztések, de innen most is sokan ingáznak Sátoraljaújhelybe, ill. Kisvárdára. Általános megállapítás, hogy a képzetek számára semmilyen perspektíva nem mutatkozik a kistérségben belül.

Nagyrozvány is hasonló gondokkal küzd: itt is a legnagyobb munkáltató az önkormányzat, ezen kívül egy nagyobb mezőgazdasági vállalkozás van a településen, amely mintegy 40 embert foglalkoztat szezonális jelleggel. Alkalmi munkák csak idényszerűen vannak, viszont a kertjét majdnem minden család műveli.

Pácinban van, Nagyrozványon pedig felszámolás alatt van a varroda (a beszámolók szerint esetlegesen, kiszámíthatatlanul fizet a dolgozóknak).

Ricsén az önkormányzat mellett a START Kft. (volt) a „nagyfoglalkoztató”. Ez a kft. leszállékolt munkavállalókat foglalkoztatott, de jelenleg leállt, ami 30 ember foglalkoztatását bizonytalanította el. Ricsén is, hasonlóan több településhez - a családi pótlék és GYES a fő jövedelemforrás. A településen egyre kevesebb a munkalehetőség, a 2011-es évben 10%-kal nőtt a munkanélküliség az aktív korúak körében, most 25-30%. Az önkormányzati intézmények és a START Kft. mellett Ricsén a mentőállomás ad még munkát, de csak 2-3 embernek, és közülük sem mind helyi lakos. A helyben működtetett munkaügyi kirendeltség két munkatársát nem ők fizetik, de az épületet az önkormányzat tartja fenn. Alapvetően elmondható, hogy a statisztikában viszonylag jól mutató vállalkozói szám valójában két működő mezőgazdasági vállalkozást és rajtuk kívül csak kényszervállalkozókat foglal magában.

Ricsén a közmunka programot is igyekeztek úgy szervezni, hogy az hosszabb távon szolgálja a településüzemeltetést, bár ezt egyre nehezebben tudja finanszírozni az önkormányzat. Átmeneti szünetekben az itt dolgozó emberek önszorgalomból is dolgoztak, pl. a közterek virágait magról nevelték azért, hogy ha visszakapják a munkát, akkor jó alpanyaggal tudjanak dolgozni. Volt, aki ráérő idejében – önkéntes munkával – a feleségével kitakarította a buszmegállót, ellenszolgáltatás nélkül. A közmunka keretében 100 ha erdőt telepítettek, nincs falopás, mindenki a magáénak érzi és óvja a területet.

A kistérség észak-keleti mikrotérségében, Semjénben, Lácacsékén és Dámócon is az önkormányzat a fő foglalkoztató. Emellett működik néhány mezőgazdasági vállalkozás, de csak kevés embert foglalkoztatnak. Az itt élők iskolai végzettsége nagyon alacsony, ennek a számlájára írják az 50-70%-os helyi munkanélküliséget. A semjéni helyzet talán kicsit kedvezőbbnek mondható, mivel innen többen járnak alkalmi mezőgazdasági munkákra. Lácacsékén az önkormányzat kezdeményezte, hogy a munkanélkülieket először vonják be képzésekbe, hogy a közeli Monyha-tanyán lévő vállalkozásban

üzemeltetett komoly gépeket tudják kezelni, mert ezekhez kell a szakértelem (csak 4 főt sikerült beiskolázni a 20-ból).

A cigándi foglalkoztatási kép nagyon hasonlít a kistérség legkisebb településeinek helyzetéhez. Itt is az önkormányzat a legnagyobb foglalkoztató. A legnagyobb vállalkozások is csak legfeljebb 10 embert foglalkoztatnak. A többi munkavállaló (legnagyobb számban) Kisvárdára ingázik. Az eddigi cigándi fejlesztések, új beruházások, köztük a Járóbeteg Szakellátó Központ a helyiek számára csak 5-6 munkahelyet jelenthet. A helyi foglalkoztatás tovább bővíülhet az ipari terület kiépülésével is, ami a jegyző szerint 2012-13 során 5-10 újabb álláslehetőséget tartogat. Olyan terv, ami jelentősen változtatna a helyi foglalkoztatási viszonyokon, ezen a településen nincs.

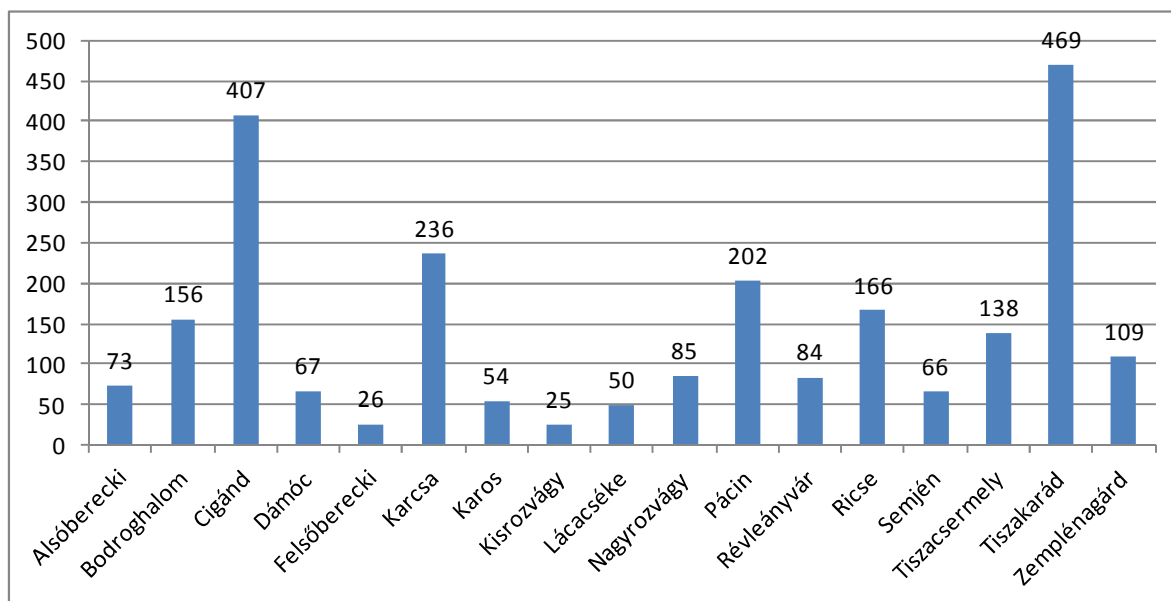
Tizacsermely foglalkoztatási helyzete hasonló, de mivel kis lélekszámú település, így az önkormányzat intézmények helyben tartása nem csak a munkahely-megtartást szolgálja – főképp, hogy az itt foglalkoztatottak nagy része Sárospatakról ingázik. Alkalmi munkák sajnos ezen a településen is alig vannak, és – hasonlóan Tizakarádhoz – a napszámra a györgytarlói körtésben van lehetőség. A családok 95%-ában azonban így sincs foglalkoztatott, a képzetebbek körében sem. Azok a fiatalok is, akik távolabb próbálnak szerencsét, előbb-utóbb visszakerülnek a településre. Tizakarádon – bár a település mérete négyszerese Tizacsermelynek – is hasonló a helyzet. Innen a tolcsvai szőlőskertekbe is járnak napszamba.

6 Munkanélküliség, segélyezési helyzetkép

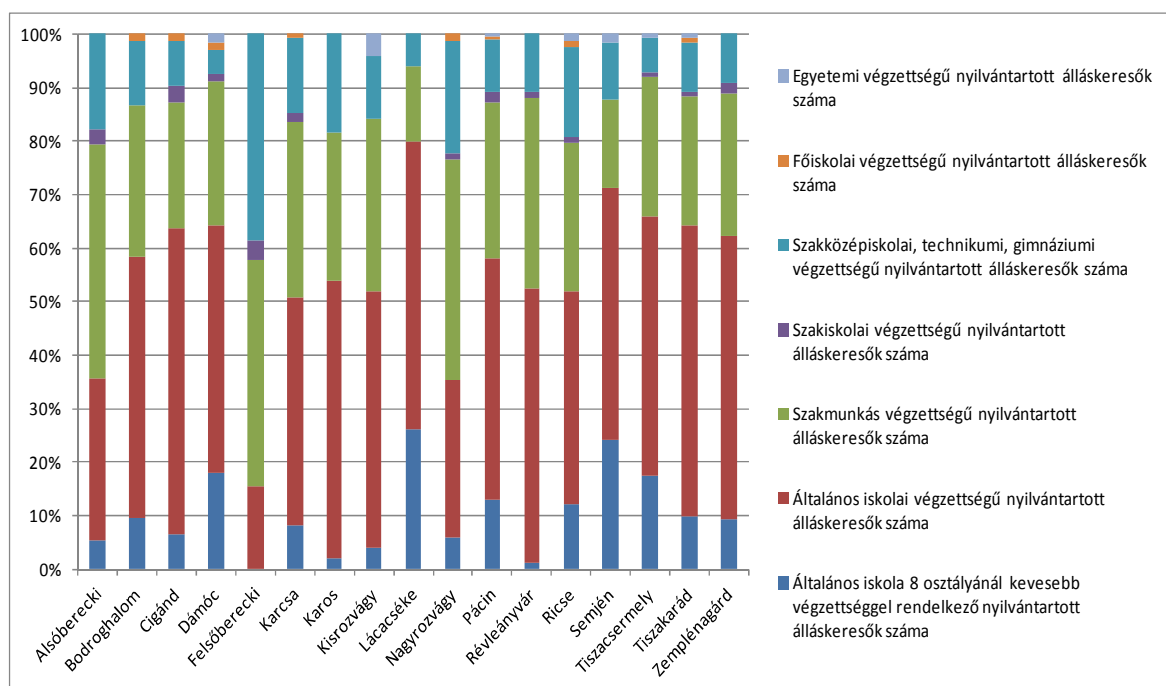
A foglalkoztatási helyzetkép áttekintésekor a KSH 2001-es Népszámlálási adataira támaszkodva rámutattunk, hogy a bodrogi kistérségben a foglalkoztatottak a népesség csak kis csoportját teszik ki. Minden harmadik foglalkoztatottra jutott már akkor egy munkanélküli, és a teljes népesség kétharmada inaktív kereső vagy eltartott volt. A munkanélküliség és a transzferektől való függés tehát a kistérségben a meghatározó munkaerő-piaci helyzet.

A nyilvántartott álláskeresők száma a kistérség 17 településén már a kilencvenes évek elején meghaladta az 1700 főt, majd 2000-es évek elejétől 2000 és 2400 fő között mozgott (a férfiak aránya az álláskereső nők másfélszerese volt). Köztük a 180 napon túl nyilvántartott álláskeresők száma több mint 50% volt (fele-fele férfi és nő), ami rámutat, hogy az elhelyezkedés a nyílt munkaerőpiacon – a munkanélküliek egy jelentős része számára – szinte lehetetlen.

A 2010-es adatok tanúsága szerint a nyilvántartott álláskeresők száma 2413, a lista elejét Tiszakarád, Cigánd és Karcza adja – a kistérség három legnagyobb településén arányaiban több az álláskereső, mint a kisebbeken. A nyilvántartott álláskeresők végzettségi mutatói nagyon kedvezőtlenek, és a csoport több mint felét a legfeljebb általános iskolai végzettségűek adják – évek óta (a 2001-es Népszámlálás is hasonló adatot mutat). Ezek az alacsony végzettségű álláskeresők tehát sem a helyi, sem a kistérségen kívüli munkaerő-piacon nem versenyképesek.

12. ábra Nyilvántartott álláskeresők száma, 2010²

13. ábra Nyilvántartott álláskeresők végzettség szerint, 2010

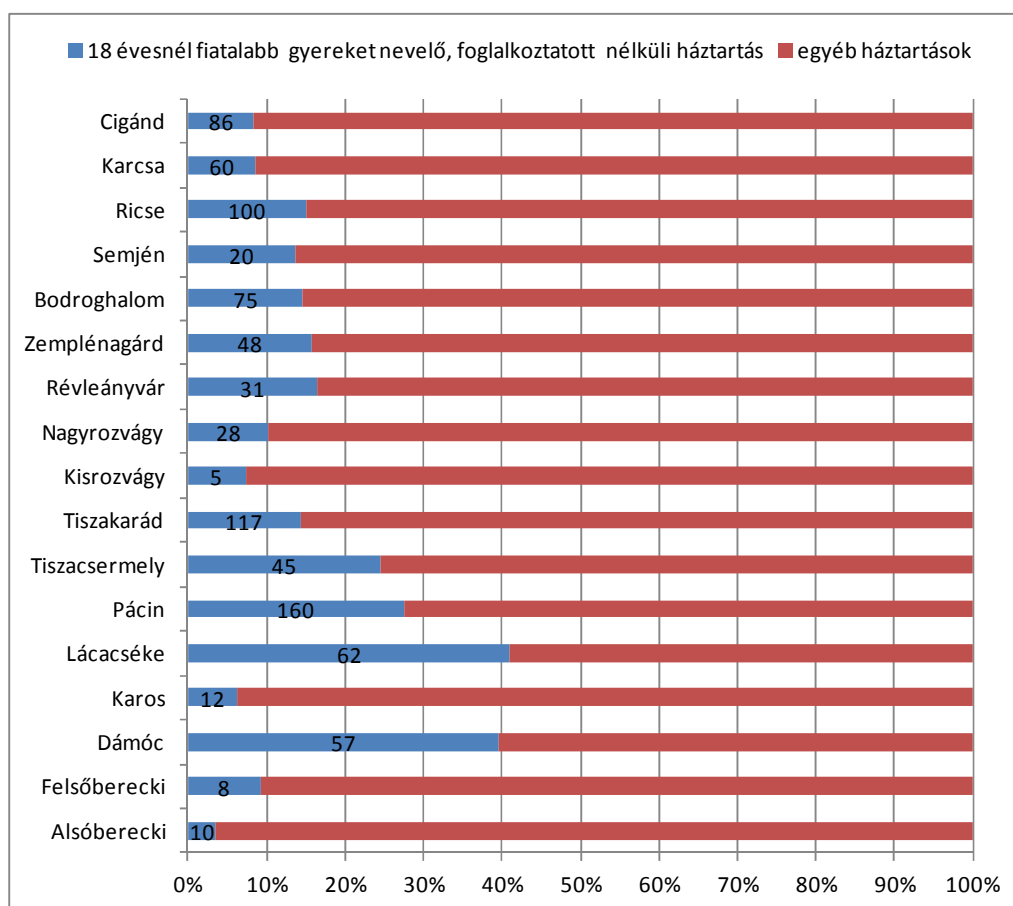
² Az álláskeresők összetételére sajnos nincs újabb adat, mint a 2010-es, bár a teljes volumenre rendelkezésre áll már újabb adat. Az ÁFSZ az alábbi adatokat közli 2012-re: Alsóberecki: ua., Bodroghalom: 134, Cigánd: 389, Dámóc: 76, Felsőberecki: 25, Karcsa: 242, Karos: 52, Kisrosvágy: 17, Lácacséke: 72, Nagyrosvágy: 69, Pácin: 235, Révleányvár: 66, Ricse: 214, Semjén: 105, Tiszacsermely: 87, Tiszakarád: 461, Zemplénagárd: 89.

A települések csak egy részén következett be 20%-nál nagyobb változás e két év viszonylatában, és hol nőtt, hol csökkent az álláskeresők száma. A főszövegben az ábrán mégis ezt az adatot használjuk fel, annak érdekében, hogy az álláskeresők összetételét elemző ábrával – amely ugyanebből az évből származik - összevethető legyen.

Forrás: KSH

Néhány településen – a jegyzői kérdőívek alapján – a foglalkoztatásból kimaradó gyerekes háztartások jelentik a helyi társadalom jelentős részét: Dámócon és Lácacsékén ez az arány 40%, de Pácinban és Tiszacsermelyen is meghaladja a háztartások egy ötödét a foglalkoztatott nélküli, 18 évesnél fiatalabb gyermeket nevelő családok aránya. A teljes háztartásszámhoz képesti arányt árnyalja az, ha az érintett családok számát is figyelembe vesszük: Pácinban 160, Tiszakarádon 117, Ricsén 100, Cigándon 86, Bodroghalmon 75 és Karcsán 60 ilyen család volt 2011-ben.

14. ábra A 18 évesnél fiatalabb gyereket nevelő, foglalkoztatott nélküli háztartások aránya a helyi társadalomban (a feltüntetett számot az érintett háztartások abszolút számát jelzik), 2011/12³

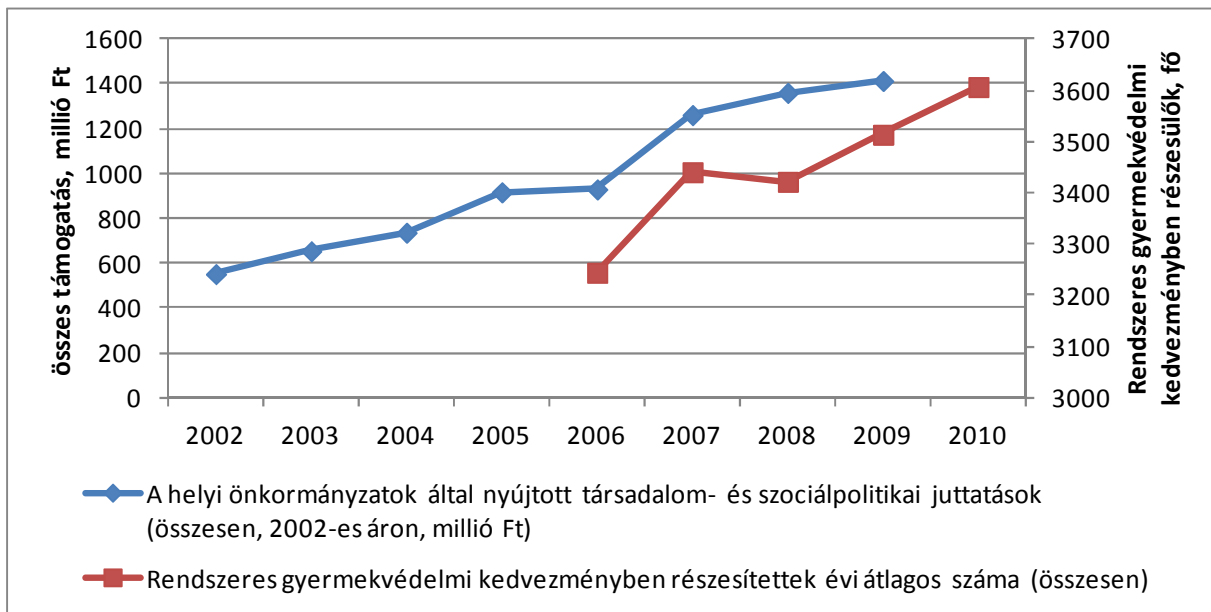
Forrás: Jegyzői adatlapok

A munkanélküliség és a transferektől való függés nagyon jelentős. A segélyezés logikája és a segélyfajták összetételének dinamikus változása ugyanakkor nehezen teszi követhetővé, hogy az egyes településeken hogyan alakult a segélyezés összképe. Ezért az önkormányzatok által kifizetett teljes társadalom- és szociálpolitikai támogatások költségvetési forrásait vesszük figyelembe, illetve azt vizsgáljuk, hogy a rendszeres gyermekvédelmi kedvezményben részesültek száma hogyan alakult a kistérségben. Az előbbi az önkormányzatokra háruló egyre nagyobb társadalmpolitikai teher és

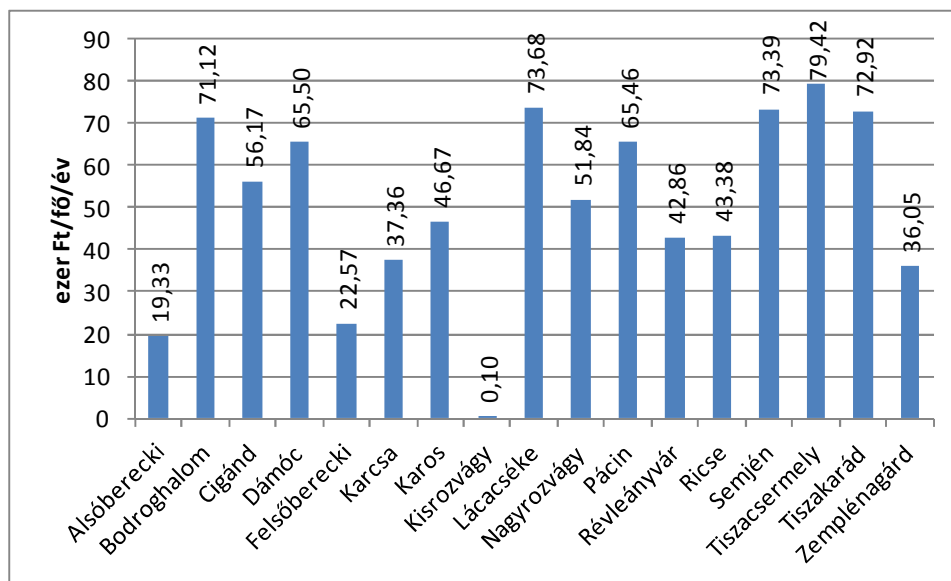
³ Az egyéb háztartás tartalmazza az összes olyan háztartást, ahol van foglalkoztatott. A jegyzői adatlapok nem tartalmazták a teljes, gyerekes háztartás-számot, ezért az ábrán látható sorok előállításához kivontuk a teljes háztartásszámból a gyerekes kereső nélküli háztartások számát.

feladat, az utóbbi pedig a helyi jövedelmi szegénység mértékét mutatja a gyermekes családok körében.

15. ábra A helyi segélyezés és a jövedelem-szegény gyermekes segélyezettek alakulása, 2002-2010

16. ábra Egy főre jutó helyi társadalom- és szociálpolitikai juttatások, ezer Ft/fő/év, 2009

Forrás: MÁK és KSH

A kistérségben (2002-es áron számolva) a helyi társadalom- és szociálpolitikai támogatások – a segélyek – gyakorlatilag megháromszorozódtak a kétezres évek eleje óta. Mára 3600 segélyezett van csak a rendszeres gyermekvédelmi kedvezmény segélytípusában, ami 600-zal több, mint a jogosult korosztály fele. Az egy főre jutó juttatások a kistérség egyes településein igen eltérők – igények és lehetőségek függvényében.

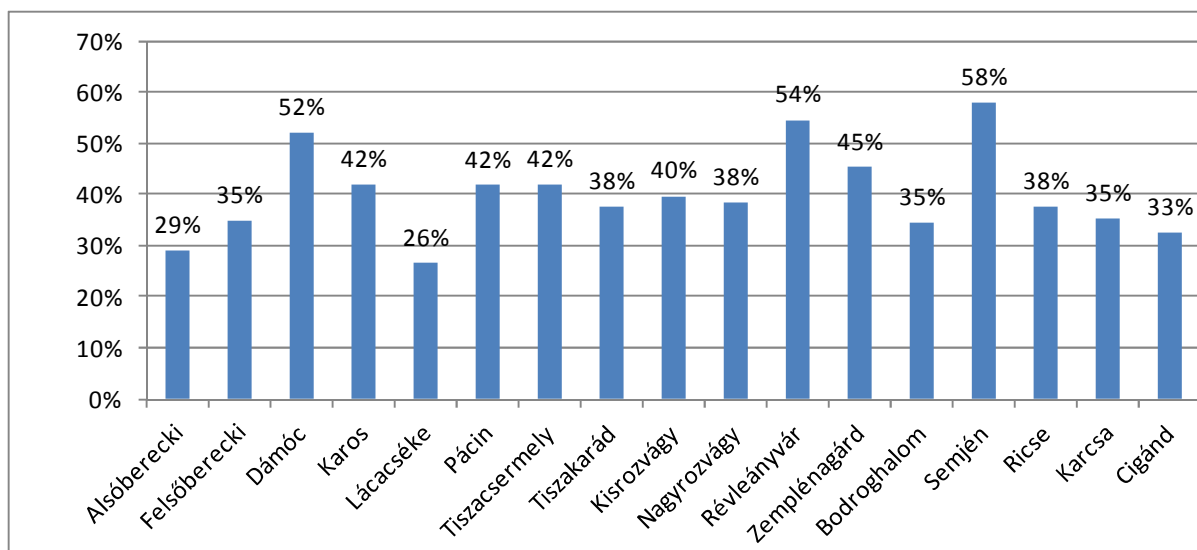
A támogatások körében a lakásfenntartási támogatásokkal külön is foglalkozunk, mivel ez a támogatás hivatott – 2003 óta normatív alapon, azaz egységes rászorultsági kritériumok alapján –

szolgálni a jövedelem-szegény háztartások lakásfogyasztásának növekedését, a közmű-díjak megfizethetőségének javulását a legszegényebbek körében.

A kistérség települési adatsorai rámutatnak, hogy a 2003-4 körüli jogszabály-változás hozta be a településekre ezt a támogatásformát, és mára már az akkori jogosultak hatszorosa részesül (több mint 1900 háztartás) lakásfenntartási támogatásban. 2006/7 óta a lakásfenntartási támogatásban részesülők száma stagnál. A 2011-es évre a jegyzői adatszolgáltatás alapján egy újabb növekedést figyelhetünk meg a segélyezettek számában, és mára a települések javarészen a családok több mint harmada jogosult erre a támogatásformára. Ez egyúttal azt is jelzi, hogy a gázár-támogatás beemelése 2011 őszére a lakásfenntartási támogatási csomagba megnövelte a segélyezettek számát (hiszen egyúttal ezzel ki is terjesztette a jogosultak körét, felemelve az egy főre jutó jövedelem határát az öregségi nyugdíjminimum 150%-áról az egy fogyasztási egységre jutó öregségi nyugdíjminimum 250%-ára).

Ez a segélyezetti arány az országos átlag többszöröse (kb. a magyar háztartások tizede részesül lakásfenntartási támogatásban). A támogatás mértéke azonban elég alacsony, és a mélyszegénységben lévők számára a korszerűtlen, magas rezsijú lakások és házak közüzemi díjainak megfizetését nem könnyíti meg kellő mértékben.

17. ábra Lakásfenntartási támogatásban részesülő háztartások aránya, 2011

Forrás: Jegyzői adatlapok

A legtöbb településen a legsúlyosabb gondot – főképp a hideg hónapokban – pedig éppen a közüzemi számlák megfizetése, az adósságok törlesztése okozza. A kistérségben sehol nincs adósságkezelési szolgáltatás. Ez egyébként összhangban van a korántsem ellentmondásoktól mentes törvényi előírásokkal: az adósságkezelési szolgáltatásra a települések egyikét sem kötelezi a Szociális törvény, hiszen csak 40000 fő feletti lakosságszámú városokra írja csak elő ennek a segélyezésnek (és a kapcsolódó tanácsadásnak) a működtetését. Ugyanakkor a helyi beszámolók alapján sokan küzdenek adósságokkal és kénytelenek visszafogni a fogyasztásukat, és egyezkedhetnek – ha sikerül – egyenként a szolgáltatókkal részletfizetésről, kártyás órák felszereléséről.

A helyi segélyezés egyik legkritikusabb pontja a segélyezési rendszer 2011. évi átalakulása, amikor is a foglalkoztatásból és a közmunkából kimaradók elveszítik a jogosultságukat a 2012-es évben bérpótló juttatásra (2011 óta ez a rendelkezésre állást támogató „utódja”). A bérpótló juttatás – a 2011. őszén történt módosítás előtti elnevezéssel - annak a háztartásnak jár, ahol az egy fogyasztási egységre jutó havi jövedelem nem haladja meg a 25650 Ft-ot, és az illető a 2011-es évben rendelkezett 30 nap munkaviszonnal (ezt közfoglalkoztatásban vagy önkéntes munka keretében is lehetett teljesíteni, vagy fél évig munkaerőpiaci képzésen kellett részt venni). A juttatás összege 2011-ben 28500 Ft. 2011-től az önkormányzat előírhatja a segélyezett lakókörnyezetének rendezettségét, mint jogosultsági feltételt. 2011 őszétől „foglalkoztatást helyettesítő támogatás” (FHT) cím alatt fut a támogatás, összege 22800 Ft. A rendszeres szociális segélyt (RSZS) az FHT-ra jogosultak körén belül már csak 5 évvel a nyugdíj előtt állók kaphatják, és azok, akik egészségkárosodottak vagy 14 évnél fiatalabb gyermeket nevelnek. Ha van olyan családtag, aki FHT-t is kap, akkor az RSZS csak a közfoglalkoztatáson belül fizethető bér és az FHT-ként fizetett támogatás közötti különbség egy részét fedezheti. A közmunkarendszer továbbá annyiban módosult, hogy a részidős közmunka megtartásával még nagyobb költségmegtakarítást tervez elérni a kormányzat – és a részmunkaidős közfoglalkoztatottaknak arányosan pl. a nettó 47000 Ft-os közmunka-fizetéshez képest egy 6 órás napi munkaidő esetén csak ennek az összegnek a háromnegyedét kell adni.

Bár a kistérség lakosságának túlnyomó része súlyos megélhetési gondokkal küzd, az egyes települések között a nyomor nem egyenlően oszlik el, és az önkormányzatok kapacitásai és rövid/hosszú távú érdekei is eltérőek az egyes segélyek működtetését illetően.

Bodroghalmon pl. kb. 200 család kap lakásfenntartási támogatást, és bár felvetődött az adósságrendezési szolgáltatás bevezetése még 2008/9-ben, a testület – részben a szegénységi bevándorlás megelőzése miatt – elnapolta. Pácinon sincs adósságkezelés, holott több családnál is kikapcsolták a villanyt, mert nem fizették a tartozásaikat. A helyzetet itt egyre súlyosabbnak látják. A segélyezést minimális szinten tudják megoldani, pl. iskolakezdési támogatást sem tudtak adni a 2011-es évben. A normatívából befolyó pénz és a kiadásai között 30 millió a különbség, amit az önkormányzatnak kell előteremteni. Ugyanakkor pl. Pácin is azok között a települések között volt, amelyen az önkormányzat tűzifát tudott osztani. Ennek köszönhetően több mint 170 család kapott fejenként 1 köbméter fát, ami nagy segítség, hiszen egy-két hónapra minden rászorulóknak meg tudták ezzel oldani a tüzelőproblémájukat. Egy pályázaton nyerték el a támogatást, így az önkormányzatnak mindössze 2000 Ft-ba került egy köbméter fa, amit kifizetett, így a rászorulók ezt ingyen kapták.

A nagyobb települések is küszködnek: Ricsén sincs adósságkezelés – pedig nagy szükség volna rá. Cigándon az átalakuló közmunkarendszer potenciális hatásaitól félnek, mivel a négy órás munkaidőre tervezett (köz-)tevékenységeknek inkább a kockázatait, semmint az előnyeiket látják: „mire a munkások kiértek a terepre, már jöhettek is vissza”. Tiszakarádon a helyi lakosság 85%-a munkanélküli – itt az önkormányzat erőn felül kell, hogy teljesítsen a segélyezés és a közmunka-szervezés területén is.

Ugyanakkor a közigazgatási rendszer átszabása, a közszolgáltatások újraszervezése teljes bizonytalanságban tartja a kistérség önkormányzatait.

7 Szolgáltatások a kistérség településein

7.1 Az önkormányzatok finanszírozása, kapacitása: a kistérségen belüli különbségek

Az önkormányzatok gazdasági szerepe – ahogy azt a foglalkoztatási fejezetben is részletesen bemutattuk, más nagyobb foglalkoztatók híján – meghatározó a térségben. A térségi folyamatok jobb megértéséhez érdemes áttekinteni a települések mérete, elhelyezkedése, illetve a demográfiai folyamataik alapján kialakult település-klasztereket, amelyek egyúttal rávilágítanak a települések eltérő esélyeire, kihívásaira.

Az önkormányzatok eltérő kapacitásainak jellemzéséhez a településeket öt csoportba összevonva elemezzük, és az önkormányzati gazdálkodásukat a MÁK adatok alapján jellemezzük.

Az öt településcsoport lakosság száma, 2010

Település csoportok	Népesség	A kistérség népességének %-ában
A Agglomeráció (Alsóberecki, Felsőberecki, Bodroghalom, Karos)	3122	17%
B Központi (Cigánd, Ricse)	5090	27%
C Periférikus (Dámóc, Kisrosvány, Lácacséke, Nagyrosvány, Révleányvár, Semjén, Zemplénagárd)	3634	20%
D Szegregált (Tiszakarád, Tizacsermely)	3281	18%
E Státusz-megtartó (Karcsa, Pácin)	3468	19%
Összesen	18595	100%

Forrás: KSH

Az önkormányzatok 2002 és 2009 közötti gazdálkodásának egy főre számított mutatója (2009-es népességszám alapján, ezer Ft-ban)

	GFS kiadás	Helyi adó bevétel	Gépjármű adóbevétel	Önhiki támogatás	Beruházás	Hitelfelvétel
A Agglomeráció	2 476	13	14	112	1 106	84
B Központi	3 065	51	12	61	1 328	48
C Periférikus	1 331	12	11	55	104	24
D Szegregált	1 664	17	12	3	247	4
E Státusz-megtartó	1 651	26	14	52	156	34
Átlagosan	2 186	26	13	57	615	38

GFS kiadás: a működés kiadásai az hitel-törlesztések nélkül, Önhiki támogatás= önhibájukon kívül hátrányos helyzetű települések központi költségvetési támogatása (alacsony adóerejű települések számára)

Forrás: MÁK és saját számítás

A táblázat adatai megerősítik azt az állítást, hogy a kistérség települései nagyon különböző helyzetben vannak. Gazdaságilag legjobb pozícióban a központi települések vannak, itt a legmagasabb az egy főre jutó a beruházás és magas a helyi adóbevétel is. Sajátos helyzetben vannak az agglomerációs települések, amelyek beruházási és kiadási szintje közelebb van a központi

településekhez, mint a periférián lévő vagy szegregált önkormányzatoké, de jelentős „önhiki” támogatást is kapnak és kiemelten magas hiteleket vettek fel a térség más önkormányzataihoz képest. A periférikus elhelyezkedésű és szegregált települések minden mutató szerint jóval elmaradnak a térség két kiemeltebb pozíciójú településtípusához képest. A státuszmegtartó települések helyzete is összetett: elhelyezkedésük folytán néhány mutatójuk kedvező (elsősorban az utóbbi évek beruházásai miatt), míg saját erejük kicsi. Ebből az is látszik, hogy az önkormányzati finanszírozási rendszer növeli a kistérségen belüli egyenlőtlenségeket, és egyúttal a társadalmi egyenlőtlenségeket is.

7.2 Humán szolgáltatások elérhetősége és jellemzői

A kistérség humánszolgáltatásokkal való ellátottsága összefügg a kistérség belső szerkezetével. Mint ahogy azt a kistérség kihívásait elemezve kiemeltük, a központ, Cigánd vonzáskörzete nem terjed ki az északnyugati településekre – ezek Sátoraljaújhely és Sárospatak közelségét élvezik, és Sátoraljaújhely az északkeleti településekről is könnyen elérhető. Több szolgáltatás elérése érdekében valamelyik közeli nagyobb városba kell utazni a kistérségből, mivel maga a kistérségi központ sem nyújtja ezeket – vagy, ahogy jeleztük, egyszerűen csak nagyon nehezen érhető el Cigánd a kistérség több településéről.

A kistérségből fájoan hiányzik néhány alapvető humánszolgáltatás – és pedig több azok közül, amelyek éppen a gyerekek esélykülönbségeit hivatottak kiküszöbölni, enyhíteni, vagy éppen a szegénységben élő gyermekes családokat segíteni (a specifikusan a közoktatással kapcsolatos további hiányokra a következő alpontban térünk ki).

A kistérségből például teljes mértékben hiányzik az adósságkezelési szolgáltatás, nincs bölcsőde, gyerekház, családi napközi és nyári napközi sem. A védőnői szolgálat kapacitáshiányokkal küzd – Dámóc, Karos és Lácacséke különösen kritikus helyzetben vannak – és gyermekorvosi rendelés sem érhető el, csak a települések egy kis részén. Több településről 18-40 kilométert kell utazni, hogy orvos lássa a beteg gyereket.

A települések felén nincs tanya- vagy falugondnoki szolgálat sem, holott az aprófalvas térségek lakossága szempontjából – főképp olyan településeken, ahol a személygépkocsik száma is alacsony és a tömegközlekedési összeköttetések is kritikusak több település viszonylatában – a hétköznapi ügyintézés és az alap- és szakszolgáltatások elérése szempontjából ez elengedhetetlen lenne. Hiányzik a gyerekek és fiatalok délutáni időtöltését, művelődését szolgáló intézményrendszer és szolgáltatás is, és általában, a települések közösségi életének helyet adó művelődési vagy közösségi ház, helyiség.

A helyi humánszolgáltatások elérhetőségét a kistérségben az alábbi tábla foglalja össze:

	Alsóberecki	Felsőberecki	Dámóc	Karos	Lácacséke	Pácin	Tisza- csermely	Tizsakarád	Kisrosvágy	Nagy- rosvágy	Révleányvár	Zemplén- agárd	Bodroghalom	Semjén	Ricse	Karcsa	Cigánd
házi segítségnyújtás	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
jelzőrendszeres házi segítségnyújtás	-	-	+	+	+	+	+	+	+	+	-	+	-	+	+	+	+
étkeztetés	+	+	+	+	+	+	+	+	-	+	+	+	+	+	+	+	+
tanya- vagy falugondnoki szolgálat	-	+	+	+	+	-	+	-	+	-	-	-	-	+	-	+	-
adósságkezelési szolgáltatás	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
bölcsőde	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	+
családi napközi	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	+
óvoda	+	+	-	+	-	+	+	+	-	+	+	+	+	-	+	+	+
nyári napközi	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	+	+	-
nyári étkeztetés	+	+	-	+	-	-	+	+	+	+	-	-	+	+	-	+	+
általános iskola, csak alsó tagozat	+	-	-	+	-	+	-	-	-	-	+	+	+	-	+	+	+
általános iskola 1-8 osztály	+	-	-	-	-	+	+	+	-	+	-	-	+	-	+	+	+
napközi	+	-	-	-	-	+	-	+	-	+	+	+	+	-	+	+	+
ifjúsági klub	-	-	-	-	+	-	+	-	-	+	-	-	-	-	-	+	-
gyerekház	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
közösségi ház	-	-	-	-	-	+	+	+	+	+	+	-	-	+	+	+	+
játszóter	-	+	-	-	-	+	+	-	+	+	-	+	+	+	+	+	+
szélessávú internet	+	-	+	+	+	-	-	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
nyilvános internet hozzáférés	-	+	+	+	+	-	+	+	+	+	-	-	+	-	+	+	+
	Alsóberecki	Felsőberecki	Dámóc	Karos	Lácacséke	Pácin	Tisza- csermely	Tizsakarád	Kisrosvágy	Nagy- rosvágy	Révleányvár	Zemplén- agárd	Bodroghalom	Semjén	Ricse	Karcsa	Cigánd
hány órában érhető el családsegítő szolgáltatás	8	8	8	8	8	5	8	40	8	8	4	4	12	0	40	40	8
hány órában érhető el gyermekjóléti szolgáltatás	8	8	8	8	8	8	16	40	8	8	4	4	12	0	40	40	8
hány órában érhető el védőnői szolgálat	8	2	0	0	0	40	8	40	40	40	8	8	24	16	24	20	8
hány órában érhető el házi gyermekorvos	4	2	0	0	0	40	6	40	0	0	0	0	0	0	0	0	0
hány órában érhető el házi orvos	4	2	4	8	32	40	6	0	4	8	8	30	40	20	40	40	6

Forrás: jegyzői adatlapok, + = van, - = nincs

A humánszolgáltatások szervezésével kapcsolatban általános kihívás, így pl. Tiszacsermelyen és Tiszakarádon is az, hogy az önkormányzati foglalkoztatottak nagy része is más településről jár ide dolgozni, pl. sok településen az iskolai és óvodai pedagógusok, a szociális alapszolgáltatások munkatársai Sárospatakról ingáznak. Ennek egyrészt az a hatása, hogy a településekről hiányzik az a helyi, a szolgáltatások és ellátások fejlesztése iránt pusztán csak helyi kötődése miatt is elkötelezett elit, amely kellő szociális érzékenységgel és hatékonyabban tudná képviselni a leszakadó csoportok érdekeit a helyi döntéshozatalban, másrészt pedig az a hatása, hogy az ingázó munkatársak időbeosztása miatt sem alakulhatnak ki vagy erősödhetnek meg olyan szolgáltatások, mint amelyekre a helyi közösségeknek szüksége lehetne, pl. a napközi több gyerek számára Tiszakarádon (esetleg Tiszacsermelyen).

Gyakorlatilag nincs szabadidős (iskola utáni) tevékenység Alsóbereckiben, Felsőbereckiben (itt iskola sincs), de Karoson és Tiszacsermelyen sem a gyerekeknek. Alsóbereckiben van egy műfüves pálya, amelyet a helyi gyerekek – *pro bono* – használhatnak.

Ennek kapcsán visszakanyarodunk a helyi önkormányzatok általános intézmény-fenntartási dilemmáihoz – az alulfinanszírozott alaptevékenységek mellett egy-egy pl. önrész nélküli, de hitelből előfinanszírozott nagyobb beruházás is kockáztatja a működésüket, így pl. a „helyi kastély” (de legalább is nagy becsben tartott valaha volt iskola vagy óvoda épülete), művelődési – közösségi ház működtetése valószínűsíthetően egy gondos szolgáltatástervezés és –építkezés, további forrásszerzés nélkül életképtelen. Jó példa erre Ricse, ahol a felújított önkormányzati épületek kifűtése a 2011/12-es hideg tél napjainak egy részében nem volt lehetséges. A szociális szolgáltatások hiába kaptak helyet egy új központi épületben – az önkormányzat adóssága miatt a szolgáltató kikapcsolta a telefont, és a magas fűtés-költség miatt hideg volt, és nem volt keret olyan szakalkalmazottra, aki tevékenységgel vagy szolgáltatással tudta volna megtölteni az épületet.

A családsegítő szolgálat betöltetlen státuszára, hasonlóan a pedagógiai szakszolgálat meghirdetett munkahelyeire a kistérségen belülről gyakorlatilag nem lehet szakembert találni, és a környező nagyobb településekről is csak nehézkesen: a problémák koncentrációja és a munkafeltételek nem teszik vonzóvá ezeket az állásokat. A szakemberek „menekülésével” és általában, a szakemberek hiányával mindenképpen számolni kell a térségi szakmai program tervezésekor, a hosszabb távú stratégiai vonalak kijelölésekor.

A családsegítő szolgálat egyébként kistérségi fenntartásban működik – minden településre eljut, de változó mértékben, és az adott településeken pedig a fogadóórákat hol a polgármesteri hivatalokban, hogy valamelyik oktatási intézmény egyik helyiségében tartja. A CSSK vezetése Cigándról történik – összesen 7 telephellyel – a többi települést ezekről a telephelyekről kijárva látják el, az adott településen valamilyen intézmény helyiségében, megjelölt időszakokban. A szolgálat nagy nyomás alatt működik: Alsóberecki, Felsőberecki és Karos – a kistérségen belül egy szervesült mikrotérség -, azonban nem csak a közösségépítő vagy korosztályszerző szolgáltatások szempontjából hiányos, de pl. összesen egy család gondozó látja el a területet. A heti 1-1 napnyi „terepmunka” nem elegendő – és alsóberecki nagy szegénységben élő lakossága több erőforrást igényelne (a helyi önkormányzatnak is alig van kapacitása átmeneti segínyt nyújtani, és a közmunkából is sokan kimaradnak). Az ellátás terület másik települése Karos, a mikrotérségben itt a legnagyobb a roma lakosság – itt pl. jól hasznosulhatna az adósságkezelés is, ami egyik településen sem működik. A fogadóórákat szemlélteti a

következő táblázat:

A CSALÁDSEGÍTŐ ÉS GYERMEKJÓLÉTI SZOLGÁLAT ÜGYFÉLFOGADÁSI RENDJE	
Bodroghalom	H.: 8-12 Sz.: 8-12; 13-16 Cs.: 8-12; P.: 8-12
Cigánd	H.: 8-12 Sz.: 8-12; 13-16 Cs.: 8-12; P.: 8-12
Kisrosvány	K.: 8-12
Nagyrosvány	Sz.: 8-12
Pácin	H.: 8-12 P.: 8-12
Semjén	Cs.: 8-12
Tizacsermely	Sz.: 8-12; 13-16 P.: 8-12
Tizakarád	H.: 8-12 Sz.: 8-12; 13-16 P.: 8-12

Forrás: <http://www.bodrogkoz.com/index.php/alapszolgc/csaladsegeto>

Karcsa külterületén található a kistérség egyik legnagyobb romatelepe, így itt különösen érezhető a marginalizálódott csoportokat segítő szolgáltatások alultervezésének és finanszírozásának hatása: a gyerekjóléti szolgálat alapvetően azzal a korosztállyal „küzd”, akik az általános iskola befejezését követően (vagy még közben) nehezen vagy egyáltalán nem találják a helyüket. A hiányzások, csellengések, enyhe droghasználat, a kis lopások állandó napirenden vannak. Ez a korosztály gyakorlatilag semmilyen más szolgáltatás számára nem látható (az iskolából már ki-ki maradnak, a munkaerőpiaci belépés még odébb van – ha egyáltalán lesz ilyen), így a családsegítők eléggé magukra is maradnak az összetett problémák kezelésében.

A családsegítőktől elsősorban ügyintézési segítséget kérnek, másodrészt foglalkoztatással kapcsolatos segítséget, harmadrészt pedig információkérés miatt fordulnak hozzájuk a családok. Az ügyek gyakoriságát elemző listán a negyedik az anyagi problémákkal kapcsolatos segítségnyújtás. Érdekes, hogy az interjúk során „legproblémásabbnak” felsorolt települések között is milyen nagy különbségek mutatkoznak az egyes ügyfajták tekintetében: Karcsa és Tizakarád – bár mindkettő komoly munkanélküliséggel, szegregátummal bír, más-más tartalmú munkát igényel a gyerekjóléti és a CSSK munkatársaitól, miközben az ügyintézésben arányaiban leginkább a ricseiek kérnek segítséget. Szembetűnő, hogy Tizacsermelyen – az alacsony lakosságszám ellenére is sok az eset – pedig összehasonlításban töredéknyi időt töltenek itt a humán-szolgáltatók.

HÁNY ESETBEN FORDULTAK A CSSK-HOZ ...	életviteli problémákkal (db)	családi kapcsolati problémákkal (db)	mentális problémák-kal (db)	gyermek-nevelési problémák-kal (db)	anyagi problémák- kal (db)	foglalkozta- tási problémákkal (db)	egészség- károsodással kapcsolatos problémák-kal (db)	ügyintézéshez segítségkérés-sel (db)	információkérés- sel (db)	, egyéb problémákkal (db)	összesen hány fő vette igénybe a CSSK szolgáltatást (fő)
ÖSSZESEN	129	40	97	116	682	857	65	2120	733	31	1394
ALSÓBERECKI	7	2	10	3	17	84	2	8	19	4	22
BODROGHALOM	12	0	0	0	15	34	0	29	45	0	43
CIGÁND	7	4	27	0	28	38	2	672	167	6	336
DÁMÓC	15	0	0	0	0	48	0	32	0	0	40
FELSŐBERECKI	0	8	6	0	2	11	0	0	0	12	10
KARCSA	14	9	30	2	109	56	7	276	156	0	186
KAROS	0	0	12	2	5	29	0	16	13	4	21
KISROZVÁGY	0	1	1	1	4	5	0	13	5	0	11
LÁCACSÉKE	9	0	0	0	0	25	0	23	0	1	25
NAGYROZVÁGY	1	1	1	1	7	9	1	8	7	0	19
PÁCIN	4	6	0	0	20	24	4	117	44	2	100
RICSE	20	6	4	107	447	139	48	606	2	0	275
RÉVLEÁNYVÁR	17	0	0	0	0	51	0	32	0	0	49
SEMJÉN	0	1	0	0	8	5	1	23	16	0	23
TISZACSERMELY	3	2	6	0	20	24	0	182	86	2	107
TISZAKARÁD	0	0	0	0	0	203	0	53	173	0	87
ZEMPLÉNAGÁRD	20	0	0	0	0	72	0	30	0	0	40

Forrás: CSSK és gyerekjóléti adatlapok

A gyerekjóléti feladatok ellátását 4 szakember látja el. Nincs szolgálati autójuk, saját költségükre saját autójukkal, a falubuszokkal és – esetenként - volánbuszokkal közlekednek.

Ahogy következő táblázatban összefoglaljuk, a szolgáltatnak messze kapacitásain felül kell teljesítenie a kistérségben. Az alapellátás keretén belül csak Bodrogközben kb. 400 gondozott gyerek van, több mint 120 védelembe vett kiskorú. Cigándon, Karcsán, Ricsén és Tiszakarádon van a legtöbb feladat, beilleszkedési, életvitellel kapcsolatos nehézségek miatt, illetve anyagi, gyermeknevelési és elhanyagolási problémák miatt. Tiszacsermely – csakúgy, mint a CSSK-s statisztika alapján, itt is arányaiban több esetet jelent az ellátás aggregált adatain belül.

HÁNY ESETBEN FORDULTAK A GYEJÓ-HOZ,	anyagi problémákkal (db)	gyereknevelési problémákkal (db)	beilleszkedési problémákkal (db)	magatartászavar problémákkal (db)	családi konfliktusok miatti problémákkal (db)	életviteli problémákkal (db)	szülői elhanyagolás miatti problémákkal (db)	családon belüli bántalmazás miatti problémákkal (db)	fogyatékoság, retardáció miatti problémákkal (db)	személybetegség miatti problémákkal (db)	összesen hány fő vette igénybe a GYEJO szolgáltatást (fő)	alapellátás keretében gondozott gyerekek száma	védlemben vett gyerekek száma	utógondozás keretében gondozott gyerekek száma	a 2009. évben a gyermekjóléti szolgáltatásnál gondozott gyerekek száma ÖSSZESEN
ÖSSZESEN	263	239	335	156	143	376	206	45	13	22	879	397	121	1	639
ALSÓBERECKI	14	14	6	7	2	9	3	8	0	0	25	14	3	0	17
BODROGHALOM	4	0	8	1	5	33	4	0	0	0	47	21	6	0	39
CIGÁND	51	16	58	12	38	97	5	0	0	0	180	70	20	0	114
DÁMÓC	0	0	0	1	2	22	0	0	0	0	23	3	1	0	22
FELSŐBERECKI	9	10	1	3	2	3	5	0	0	0	12	4	0	0	8
KARCSA	20	30	50	28	0	21	16	0	1	0	82	29	15	0	55
KAROS	12	5	14	7	1	11	8	2	0	9	37	14	10	0	29
KISROZVÁGY	17	5	3	7	8	14	10	6	0	5	22	8	9	0	21
LÁCACSÉKE	0	0	0	33	0	18	11	0	0	0	34	20	8	0	32
NAGYROZVÁGY	8	4	4	3	2	4	5	3	1	2	14	6	2	0	10
PÁCIN	35	33	9	24	15	30	3	9	2	5	54	34	0	0	35
RICSE	25	85	51	6	16	6	81	3	4	0	97	52	7	0	59
RÉVLEÁNYVÁR	0	0	0	2	0	4	8	0	0	0	9	4	4	0	8
SEMJÉN	24	7	5	17	18	20	8	14	5	1	38	25	3	0	29
TISZACSERMELY	43	17	20	2	21	51	25	0	0	0	66	21	13	0	46
TISZAKARÁD	1	11	106	0	8	20	3	0	0	0	115	57	19	1	95
ZEMPLÉNAGÁRD	0	2	0	3	5	13	11	0	0	0	24	15	1	0	20

Forrás: CSSK és gyerekjóléti adatlapok

Ahogy azt fent már említettük, nem csak a segítő szolgáltatások, hanem a lakosság szempontjából is kritikus a humánszolgáltatások elérése, színvonala.

Az ügyintézés a kistérségi központban sokszor problémás, mert költséges ide eljutni, és a tömegközlekedés szervezése miatt sokkal több időt is igényelhet az adott napszakokban. Egy további ok az, hogy a hiányos papírokkal és nyomtatványokkal érkezőknek esetenként túl nagy adminisztratív terhet okoz az, hogy a segélyeket „jól” igényeljék, így aztán van, hogy valaki, ha ideiglenesen is, de kiesik az ellátásból. A humán-szolgáltatások egy része azonban egyáltalán nem is kistérségi szervezésű – pl. a munkaügyi ellátás Sátoraljaújhelyben van, a Magyar Államkincstár (a GYES és a CSP igényléséhez) pedig Miskolcon. Ezek a távolságok még kritikusabbak.

A humánszolgáltatásokban dolgozók ugyanakkor nemcsak azzal kell, hogy szembesüljenek, hogy maga a segítő munka egy állandó szélmalomharc, és a munkatársak sokszor eszköztelenek a segítségre szoruló igényeinek való megfelelésben, hanem azzal is, hogy a segítő szakmában dolgozók a folyamatos túlterheltség, a betöltetlen álláshelyek miatti helyettesítések, és egyáltalán, a bérezés színvonala miatt, sokszor úgy élik meg, hogy „alig vannak jobb helyzetben” a klienseiknél, és – nem meglepő módon – az egyedi esetkezelésen alapuló „sikerek” nem tartósak.

A humán-szolgáltatások egy része – többnyire informális és kollegiális kapcsolatokon keresztül – mindemellett viszonylag jól működik együtt a települések nagy részén. A mindennapos túlterhelt működés mellett az egyes átszervezések, munkatárs-váltások okozhatnak fennakadást: az oktatási intézmények és az egészségügyi-fejlesztő ágazat között félüton lévő gyógytestnevelés esetén pl. a kistérségben néhány hónapig nem volt ilyen szolgáltatás, holott a mozgásfejlődésben elmaradt gyerekek fontos kliensei az ellátásnak (ilyen típusú fejlesztés gyakorlatilag először az iskolában válik elérhetővé, és ezt is csak 1 fő gyógytornász végzi). A kistérség részben ellátott logopédiai szakszolgálattal (erre településenként eltérő mértékben lenne még szükség).

A szolgáltatások átszervezése miatt pl. a gyerekek tanulási pályáját meghatározó, a tanulási képesség-vizsgálat Karcsáról eddig csak Sátorajújhelyben volt elérhető, míg 2011-től Cigádon van a szolgálat. Itt nehezebben, és főképp a nagyobb távolság miatt drágábban érhető el ez az ellátás pl. a karcsaiaknak.

Nagyrosványon is jelezték, hogy a szülők bevonhatósága a fejlesztési tevékenységekbe nehézkes, és bár a helyi művelődési házban üzemel könyvtár, teleház és még pingpongozási lehetőség is van, és játszóházat is szerveznek, a gyerekeknek valójában arra lenne szüksége, hogy a településen kívül eljussanak más településekre, városokba is. Az elmúlt öt évben csak egyszer volt itt nyári tábor. Nagyrosválynak azzal is szembesülnie kellett, hogy bár felújította a művelődési házat, azt a téli hónapokban nem tudja kifűteni. A ház további programokkal való megtöltése gyakorlatilag tehát ezen múlik.

Nagyrosványon, csakúgy, mint Karcsán és Zemplénagárdon a gyerekszámhoz kevés a fejlesztői kapacitás – a fejlesztőpedagógusok, pszichológusok és a logopédusok is túlterheltek. Ugyanakkor több helyen megfogalmazódott, hogy a gyerekekkel együtt a szülők bevonását kellene megteremteni. Jó példa lehet erre Zemplénagárd, ahol az IPR-es források egy részét olyan kirándulásokra is fordítják, amelyre a szülők közül is eljönnek, legalább néhányan.

Lácacséke a kistérség egyik legkevésbé ellátott települése. Itt mintegy 10 éve nincs semmilyen humán-szolgáltatás a gyerekeknek, de pedagógus sem.

Tiszakarád a kistérség egyik legtöbb problémával szembesülő, legnagyobb teleppel (telepekkel) rendelkező települése. Éppen ezért a családsegítői feladatokat – kiegészítve a helyi kolléga kapacitásait – a bodroghalmi gyermekjóléti szolgálat vezetője látja el. A gyerekek az iskola utáni időben – a művelődési házban időnként szervezett programokon túl – nem találnak sem elfoglaltságot, nincs rá helyszín, de nincs játszótér sem. Sem a családok, sem a gyerekek egy nagy része nem jut ki a településről (van, aki még Sárospatakig sem jutott el soha). Súlyosan hiányzik a szakértő segítség: a 2011/12-es tanévben nincs pszichológus (tavaly pályázati forrásból fedezték a munkáját), és bár sok a mozgásfejlődésében visszamaradt gyerek, ritkán van fogadóórája a

gyógytornásznak. Logopédus és gyógypedagógus elérhető az intézményekben – de csak kis óraszámban.

A művelődési házak potenciálisan fontos szerepet tölthetnek be a gyerekesélyek javításában, a helyi közösségek szervezésében. Van, ahol nincs meg a megfelelő infrastruktúra, de azokon a településeken is, ahol maga az „épület áll”, is csak nehezen tölthető meg programokkal. A tiszakarádi és karcsai művelődési ház programkínálata az, amelyet a helyi beszámolók a „jobbak” közé sorolnak, míg Cigándon, Pácinban, Nagyrozvágyon, Ricsén és Semjénben inkább csak korlátozott nyitva tartással és működnek ezek a közösségi terek. Sok helyen a forráshiány miatt korlátozott a nyitva tartás: Semjénben pl. csak hetente két este lehet pingpongozni, de egy TÁMOP pályázatban nyert forrásból szakköröket szerveznek, nyáron pedig rendeznek rajztábort is.

A munkaképes korú lakosság szempontjából további kihívás a munkaügyi központ elérése. A kistérségen belül csak a sátoraljaújhelyi központ kirendeltsége található – Ricsén – és itt csak a regisztráció (kötelező „lejelentkezés”) zajlik. Sem képzéseket, sem közvetítést nem szerveznek. A kistérség nem minden településéről lehet ide jönni, csak Pácinból, Kisrozvágyból, Nagyrozvágyból, Lácacsékéről, Semjénből, Ricséről, Zemplénagárdról, Dámócról és Révleányvárról, valamint a kistérségi központból, Cigándról. A többi településről eleve Sátoraljaújhelybe kell menni.

7.3 Közoktatási intézmények és szolgáltatások

A kistérségben a közoktatási intézmények egy részét több település társulásában működtetik. Ennek részben demográfiai, részben pedig finanszírozási okai vannak.

Település	Óvoda	Általános iskola
Alsóberecki	van	van
Bodroghalom	van	van
Cigánd	van	van
Dámóc	<i>nincs</i>	<i>nincs</i>
Felsőberecki	van (Alsóberecki tagintézménye, 2012. szeptemberétől bezár)	nincs
Karcsa	van	van
Karos	van	van (Bodroghalom tagintézménye)
Kisrosvágy	<i>nincs</i>	<i>nincs</i>
Lácacséke	<i>nincs</i>	<i>nincs</i>
Nagyrosvágy	van	van
Pácin	van	van
Révleányvár	van	van (Cigánd tagintézménye)
Ricse	van	van
Semjén	<i>nincs</i>	<i>nincs</i>
Tiszacsermely	van	van
Tizsakarád	van	van
Zemplénagárd	van	van (Cigánd tagintézménye)

Forrás: www.bodrogoz.com és jegyzői adatlapok

Az óvodák a kistérség 13 településén működnek, a többi településről ingáznak a gyerekek (ki falubuszokkal, ki Volán-járáttal). Van, ahol a gyerekek csak 5 éves korukban kerülnek beóvodázásra, többnyire férőhelyhiány miatt, van, ahol pedig a település összes óvodáskorú gyerekeit be tudja fogadni az intézmény, sőt, más településekről kell feltölteni a férőhelyeket.

Az alábbi táblázat foglalja össze az intézmények fenntartóit, az óvodák kapacitásait, a gyereklétszámokat, az intézményekben az elutasítás gyakoriságát, a halmozottan hátrányos helyzetű gyerekek arányát, és ismertetjük azt a becslést is, amely az egyes intézményeken belül a roma gyerekek arányát mutatja.

ÓVODA FENNTARTÓJA*											
Az óvoda megnevezése	ÁMK Napközi Otthonos Óvoda Tiszakarád	Molnár Mózes ÁMK Napközi Otthonos Óvodája	Napközi-otthonos Óvoda	Karcasai Általános Művelődési Központ Óvodája	Napközi-otthonos Óvoda Zemplénagárd	Molnár Mózes Á.M.K. Tagintézménye Karos óvoda	Molnár Mózes Á.M.K. Tagintézménye Bodroghalom óvoda	Napközi-otthonos Óvoda	Nagyrosvágyi Általános Művelődési Központ Tagóvodája	Általános Iskola és Óvoda Pácín Kossuth kert 2.	Kántor Mihály Közös Igazgatású Közoktatási Intézmény Cigánd Napközi Otthonos Tagóvoda Révleányvár Fő út 40.
Az óvoda fenntartójának megnevezése	Tiszakarád Község Önkormányzata	Bodroghalom Község Önkormányzata	Városi Önkormányzat Polgármesteri Hivatal Cigánd	Karcsa Község Önkormányzata	Cigánd Város Önkormányzat	Karos Önkormányzata	Bodroghalom Község Önkormányzata	Polgármesteri Hivatal Tiszacsermely	Nagyrosvágy és Kísrosvágy Önkormányzatok Képviselőtestületei	Pácín Község Önkormányzata	Városi önkormányzat Cigánd
GYEREKEK KOR SZERINTI MEGOSZLÁSA											
2 éves gyerekek (fő)	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
3 éves gyerekek (fő)	31	11	11	8	0	3	11	0	11	7	5
4 éves gyerekek (fő)	21	14	23	31	6	7	14	6	13	16	6
5 éves gyerekek (fő)	33	18	25	19	7	5	18	17	14	16	7
6 éves gyerekek (fő)	27	9	47	6	8	1	9	16	5	15	7
7 éves gyerekek (fő)	5	0	4	2	6	5	0	7	1	1	1
ÖSSZESEN (FŐ)	117	52	110	64	27	21	52	46	44	55	26
INGÁZÓK, ELUTASÍTÁS ÉS CSOPORTSZÁM											
más településről bejáró gyerekek (fő)	0	9	4	0	0	0	9	3	24	0	6
2009/2010-es óvodai évben elutasítottak száma helyhiány miatt	10	0	11	0	8	0	0	0	0	0	0
az óvodában 2011-ben működő csoportok számát	4	2	4	3	1	1	2	2	2	3	1
HÁTRÁNYOS HELYZETŰ GYEREKEK SZÁMA, INGÁZÓK											
hátrányos helyzetű (HH)	106	42	70	55	23	19	42	26	39	54	24
ebből halmozottan hátrányos helyzetű (HHH) gyerekek (fő)	69	30	59	32	17	15	40	6	29	36	13
Ön szerint a gyerekek megközelítőleg hány százaléka cigány? (%)	79	38	60	47	69	n.a.	38	80	n.a.	60	n.a.

Forrás: óvodai adatlapok, *a Felsőberekiben üzemelő óvoda 2012. őszén bezár, jelenleg már csak 5 fő 6 éves gyermek jár ide, így erre az intézményre vonatkozóan nem közlünk adatokat, Alsóberecki önkormányzata pedig nem szolgáltatott adatot. n.a.=nincs adat

Az adatok rámutatnak, hogy az intézmények nagy része halmozottan hátrányos helyzetű, nehéz sorsú gyerekek nevelését látja el. A teljes állású szakképzett óvónők munkáját (minden óvodában ők látják el a nevelői feladatokat) mégis alig segíti kiegészítő fejlesztő szolgáltatás, hiszen gyerekvédelmi munkatárs csak Tiszakarádon, logopédus részidőben csak Cigándon, Karcsán, és heti egy órában Karoson érhető el, 2 óraadó van – de ez így is kevés, és egy részmunkaidős gyógytornász segíti a cigándi óvoda fejlesztési feladatait. Súlyosbítja a helyzetet, hogy a cigándi pedagógiai szakszolgálatnak hosszabb ideje nem sikerül betölteni azt a 3 álláshelyet – hiába a motivációs eszközök és kilátásba helyezett juttatások rendszere -, amellyel jelentősen javíthatná a szakszolgálat hatékonyságát, és nem utolsósorban a munkatársak leterheltségét is csökkenthetné.

Az óvodákból mindezért sokszor tanulási nehézségekkel, több éves – és a fenti kapacitások ismeretében nem meglepően – nem, vagy csak nagyon nagy intenzitású, éppen ezért viszont nem is biztosítható felzárkóztató-fejlesztő munkával behozható lemaradással kerülnek a gyerekek az iskolába. Több helyen a szülőket is alig lehet mozgósítani a fejlesztő munkába való bekapcsolódásra (az interjúk alapján erre sincs sem kapacitás, sem a szülők oldaláról elég ismeret arra, hogy miért fontos, és hogy hogyan kell ezt végezni). (Tovább színesíti a képet, hogy a várható intézményrendszer átalakításról szóló egyeztetések még nem kezdődtek meg.)

A bodrogi kistérségben 12 településen működik általános iskolai oktatást ellátó telephely, 9 intézménybe tömörülve. Az általános iskolák egy része óvodával és művészeti oktatással is összekapcsolt intézmény, míg Tiszakarádon az iskola gyakorlatilag az összes közművelődési és nevelési feladatot ellátó helyi intézményt tömöríti. Zemplénagárdon csak alsó tagozatos oktatás folyik.

A tanórak utáni délutáni időszakban alig van elérhető tevékenység a településeken – a napközis csoportok száma az iskolákon belül elenyésző (a beszámolóik szerint részben a szülői/gyerekek körében tapasztalt érdektelenség, részben pedig finanszírozási okok miatt). Tanoda sincs. A középiskolás korosztályt kiszolgáló, támogató oktatási szervezet vagy szolgáltatás sem működik a kistérségben.

A kistérségben nincs középiskola, aminek részben az a hatása, hogy a gyerekek könnyebben lemorzsolódnak, a továbbtanulás költséges. Az érettségit adó középiskolába felvételt nyerő gyerekek aránya nagyon alacsony, és gyakorlatilag az alsóberecki és a nagyrosványi iskola adja arányaiban a legtöbb középiskolást. Egy felnőtteket célzó esti, érettségit adó iskola van – ide többnyire szabolcsiak járnak át tanítani.

Az alábbi táblázat foglalja össze az egyes feladatellátási helyek tanulói létszámait, csoportok számát, halmozottan hátrányos helyzetű gyerekek arányát, valamint a továbbtanulási arányokat.

Ellátott település	Ellátó intézmény	Tanulói létszám az ellátási helyen, fő (2010/11)	Oktatott évfolyamok	Összes osztály száma	Bejáró gyerekek száma	HHH gyerekek aránya	Roma gyerekek aránya	Érettségit adó középiskolában továbbtanulók a végzett nyolcadikosok arányában
Alsóberecki	Berecz Károly Általános Iskola	76	1-8	5	n.a.	14%	20%	70%
Bodroghalom	Molnár Mózes Általános Művelődési Központ, Bodroghalom	171	1-8	8	58	44%	34%	38%
Karos	Molnár Mózes Általános Művelődési Központ, Bodroghalom	14	1-3	1	0	57%	60%	(nem releváns)
Karcsa	Karcasai Általános Művelődési Központ	180	1-8	8	65	41%	52%	56%
Ricse	II. Rákóczi Ferenc Általános Iskola, Óvoda és Alapfokú Művészetoktatási Intézmény	337	1-8	17	131	59%	58%	40%
Nagyrosvágy	Általános Iskola és Óvoda	113	1-8	8	58	57%	60%	69%
Cigánd	Cigánd Város Általános Művelődési Központ	450	1-8	19	73	46%	n.a.	59%
Révleányvár	Cigánd Város Általános Művelődési Központ	18	1-4	2	4	56%	n.a.	(nem releváns)
Zemplénagárd	Cigánd Város Általános Művelődési Központ	43	1-4	4	1	67%	70%	(nem releváns)
Pácin	Általános Iskola és Óvoda	136	1-8	8	58	64%	34%	38%
Tiszacsermely	Általános Iskola	78	1-8	8	0	81%	80%	14%
Tizsakarád	Sánta Erzsébet Általános Iskola, Óvoda, Művelődési Ház és Települési Könyvtár	288	1-8	15	3	66%	86%	40%

Forrás: iskolai adatlapok és KIR, n.a. = nincs adat

Az iskolák oktatási tevékenységét segítő tevékenységeket a 7.2-es pontban már említettük, most az egyes iskolákban, illetve általában, a tanköteles korosztállyal kapcsolatban felmerülő hiányos vagy fejlesztendő szolgáltatásokat tekintjük át, illetve azokat a hétköznapiakat meghatározó problémákat, amelyeket a pedagógusok, a gyermekjóléti szolgáltatás munkatársai, vagy éppen a fejlesztő-segítő munkatársak említettek.

Ricsén például a középiskolás korosztályra jellemző a hiányzás (ez részben a lemorzsolódás egyik oka - előzménye), míg az általános iskolásoknál sok a magatartászavaros gyerek. Előfordulnak lopások, fűvezés. A problémák egy-egy családban koncentrálódnak, de az igazolatlan hiányzások miatt további 9 gyereket kellett védelembe venni. A pedagógiai szakszolgálat rendszeresen jár a cigándi központból a karcsai oktatási intézményekbe. Bár sok a beszédhibás gyerek, a heti egy óra logopédiai foglalkozás során nem jut elég idő egy-egy gyerekre. A szűrések mennyisége nem elég (az oviban 8, az iskolában 20 gyerekek lenne szüksége további vizsgálatokra).

A cigándi pedagógiai szakszolgálat látja el Bodroghalmot is, de ebben az iskolában van helyben is gyógypedagógus. A bodroghalmi óvodában van fejlesztő pedagógia és logopédiai foglalkozás is (külön szoba áll rendelkezésükre). Ezen a településen alig számolnak be csellengő vagy magatartászavaros gyerekről, többek között azért is, mert a polgármester a helyi pedagógusokkal felkeresi vagy felkeresteti az elmaradókat. Itt csak egy-egy nehezebb sorsú, problémásabb családdal kell intenzívebben foglalkozni a gyermekjóléti szolgálatnak. A bodroghalmi iskola „esetkonferenciák” segítségével igyekszik a segítő-szolgáltatásokat egy-egy probléma esetén összehangoltan működtetni. Ekkor a gyermek osztályfőnöke, az iskolaigazgató, a gyermekjóléti kolléga, valamint a jegyző tárgyalják meg, hogy hogyan lehetne beavatkozni az adott gyerek esetén, milyen szankciókat javasolnak, és erről „értésítik” a szülőt. Ebben az iskolában igyekeznek több szabadidős tevékenységet szervezni, van napközi (ez az iskola egyik erőssége), és nyáron is vannak táborok. Az iskola – és a helyi óvoda is – egyébként bejárói létszámmal egészül ki – az óvodában a gyerekek ötöde, az iskolában kb. a harmada bejáró – őket is a bodroghalmi busszal szállítják az intézményekbe. Nem jellemző a hiányzás.

Az alsóberecki iskolában is kifejezetten gond az, hogy a fejlesztő szolgáltatások (logopédus, fejlesztőpedagógus) nem jutnak el megfelelő mennyiségben, illetve minőségben az érintett gyerekekhez. Mindeközben Alsóbereckiben „fogy a gyerek”: az óvoda egyik csoportszobáját már alvószobának használják. Az iskolát felújították, de a 200 férőhelyes iskolának alig a harmadát használják ki – a gyerekekért Felsőbereckibe, Karosba és Bodroghalomba is eljár a település busza (így minden gyerek fél órán belül bejut az iskolába). Az alsóberecki iskolának a legkedvezőbbek a továbbtanulási számai: jelentős többségük (70%) érettségit adó középiskolába megy tovább, ezek közül a gyerekek közül a harmada gimnáziumba. A kistérség északnyugati részéről ugyanakkor már könnyebb elvinni a gyerekeket a közeli városok iskoláiba – Alsóbereckiben is ezzel magyarázzák, hogy miért csökkent le radikálisan a gyerekszámuk az elmúlt évtizedekben. Az iskola és az óvoda bezárását az önkormányzatnál erős kockázatként élik meg: nem csak a 13 ember állását féltik, hanem azt is, hogy nem lesz semmilyen lehetősége a gyerekeknek és fiataloknak délutáni elfoglaltságot találni. Felmerül ugyanakkor a kérdés, hogy a teljesen alul-kihasznált iskola működtetését hogyan lehetne átstrukturálni ahhoz, hogy az racionális fenntartást tegyen lehetővé, szolgálva az oktatási integrációt, és kielégítve a települések gyerekeinek szükségleteit is.

Karoson az általános iskolában csak az alsó három osztály működik, a többi iskoláskorú gyerek Bodroghalomban, ill. Sátoraljaújhelyben tanulnak. Negyedik osztálytól a gyerekek Bodroghalomba járnak át, és a karosi iskola ennek a tagintézménye (feladatellátási helye). Karoson minden helyben tanuló gyerek hátrányos helyzetű vagy halmozottan hátrányos helyzetű.

A karcsai intézmények is azzal szembesülnek, hogy fogyatkozó a gyerekszám. Az óvodában három nem vegyes csoportban zajlik a nevelés. A gyerekek mintegy fele roma, hiszen Karcsa cigánytelepéről, Becskedről is ide járnak a gyerekek, nekik falubusszal szervezik a szállítást. Az iskolában van művészeti oktatás, néptánc, társastánc, hangszer, de egyik oktató sem helybeli, és munkaidőn kívül nem számíthatnak rájuk. 2005-ig a karosi iskola a karcsai intézmény tagiskolája volt, most a Bodroghalmi intézmény része. Az iskola és a roma lakosság kapcsolatát erősíti a helyi CKÖ szerepvállalása: a CKÖ ösztöndíjat hirdetett meg a gyerekeknek, és bizonyos tanulmányi átlag elérése esetén a működési keretükből adtak nekik jutalmat. Érezhető volt, hogy az ösztönzés hatására a többiek is kedvet kaptak a tanuláshoz.

A pácini iskolában is túlsúlyban vannak a roma gyerekek, magas a halmozottan hátrányos helyzetű gyerekek aránya is. Itt is – mint ahogy a kistérség több oktatási intézményében is – arról számoltak be, hogy a gyerekek gyakorlatilag szinte csak az intézményekben esznek, hétfőn éhesen érkeznek. Ezért is működtetik itt az iskolatej és iskolaalma programot. A napköziseknek napi háromszori étkezés biztosított, a nem napköziseknek napi kettő. A pácini iskolában azoknak a 4,00 alatti átlaggal rendelkező gyerekeknek, akik ebédet is szeretnének igényelni, kötelező a délutáni napközi. Iskolakerülés szintén nem jellemző, jelenleg egy olyan problémás család van, ahonnan nem járnak a gyerekek rendszeresen.

Visszatérő probléma a pedagógusok körében, az oktatási intézményekben, valamint a segítő szakmákban dolgozók kiégettsége: a konfliktushelyzetek megoldására kevés az eszközük, a szakmai szupervízió is kevés, a szülőkkel való együttműködést évről-évre egyre nehezebben tudják kialakítani. Nem motiváltak a családlátogatásokra, ezért ritkán mennek, ugyanis számtalanszor nem engedik be őket a családok, vagy a látogatást is támadásnak veszik, és ebből adódnak konfliktushelyzetek, amelybe a településen élő pedagógusok már nem szívesen mennek bele. Mindez pl. Pácinban is releváns probléma – az egyik következménye viszont az, hogy a tanulói teljesítmények is elmaradnak a kívánatostól. Pácinban nemrég felújították az óvodát (2010-ben nyertek rá forrást – mintegy 70 millió Ft-ot) – itt üzemeltetik a közétkeztetést, a település egészének. A gyerekszám miatt a településen fontolgatják a bölcsőde megszervezését (egyáltalán nincsen bölcsőde az egész kistérségben).

Nagyrozvány közoktatási intézményei a környező kistélepülések gyerekeit látják el: az iskolás és óvodás gyerekek mintegy 50 százaléka más településről jár Nagyrozványra. Az önkormányzat saját autóbusszával szállítja a gyerekeket Kisrozványról, Lácacsékéről, Semjénből, és Dámócról. A két település – Kis- és Nagyrozvány gyermeklétszáma már nem elégséges egy felső tagozatos iskola működtetéséhez. Az iskolában mostanában várják az IPR programról a döntést. Az "Útravaló" programban is részt vesznek. Nagyrozványon is nehéz a dolga a pedagógusoknak: az iskolába járó 106 gyermek 80%-a hátrányos vagy halmozottan hátrányos helyzetű, és az óvodában is nagy a bejáró gyerekek száma: a 48 gyerek közül kb. 60% bejáró. Az önkormányzat busza - ami szállítja őket - 30 éves. Az óvoda 50 férőhelyes, itt legalább senkit nem kell visszautasítani helyhiány miatt.

A nagyrosványi iskolában van tehetséggondozás, sportkör. Az iskolában van könyvtár, a gyerekek körében pedig népszerű az angol, a furulya és a zongoraoktatás; egy Sátoraljaújhelyi művészeti iskola jár ki hozzájuk. A tehetséggondozó műhely munkájába 80 gyereket sikerült bevonni, vegyes korosztályokban, 4 tanfolyam van még hátra, 3x30 órában. Integrált oktatásra ebben az iskolában nincs lehetőség, az érintettek Ricsére járnak. Nyáron a kultúrházba lehet járni internetezni, ill. a sportpályák is többnyire nyitva vannak.

A ricsei iskola is fogad ugyanonnan gyerekeket, mint a nagyrosványi intézmény. Az itteni iskola közel 300-as létszámának egy része Dámócról, Semjénből, Lácacsékéről érkezik. Évfolyamonként 2 osztály van, kivéve a 2. évfolyamon. A gyerekek 70 %-a hátrányos helyzetű, 45%-a halmozottan hátrányos helyzetű. Az iskola egyben művészetoktatási intézmény is. Biztosítanak hangszer, képzőművészeti és táncoktatást. Iskolatej, gyümölcs nincs az iskolában – és idén télen többször fűtés sem nagyon volt – az étkezés is szegényes. Ugyanakkor itt külön kiemelték, hogy a szülők egyik elsődleges szempontja az iskolaválasztásnál a napi háromszori étkezés biztosítása. (Itt is jellemző a gyerekek éhezése, ez főleg hétfőn érzékelhető – a helyi pedagógusok szerint).

A ricsei óvodába 93 gyerek jár, 4 csoportban. Ebből 54 gyerek ricsei, a többiek Dámócról, Lácacsékéről, Semjénből járnak. Legnagyobb gond az utaztatás, hiszen a gyerekek helyközi járással közlekednek, így szükséges kísérőt biztosítani. A község két vége között 3 km a távolság, így innen is meg kell oldani az utaztatást. Az óvodában és az iskolában is sok a hiányzás. Ricsén sem megoldott a délutánok eltöltése: iskolán kívüli elfoglaltság jelenleg nincs a fiatalok számára, korábban az új művelődési ház kávézójába jártak, ami már bezárt. Ugyanott a könyvtár üzemel, bár fűtés nincs. Itt található a számítógépes terem is. Az iskola (alapszolgáltatási központ) 50 milliós támogatással újult meg, de üzemeltetni – ahogy azt már fent írtuk – erőforrások híján alig tudják.

Lácacsékén nincs oktatási intézmény, mégis megfigyelhető trend az utóbbi években, hogy bár a környező településekre ingáznak a gyerekek, míg 2-3 évvel ezelőtt csak 5 évesen vitték a gyerekeket óvodába, most már 3 évesen beóvodázzák őket. A gyerekek 7-8 éves korukra nagyjából kikerülnek a védőnő látóköréből, róluk az iskolákon keresztül lehet csak tájékozódni.

Mivel Zemplénagárdon csak alsó tagozat működik (az is Cigánd tagintézményeként, a helyi felső tagozat 2007-ben szűnt meg), a felsősöket utaztatják Cigándra (jelenleg 47 gyereket). Zemplénagárdon az óvoda kapacitása nem elég, és 28 gyerek jár az egyetlen csoportjukba. Mivel a befogadó képességük nem elégséges, ezért sok gyereket csak 4 évesen tudnak felvenni, ezért tavasszal indítják az óvoda bővítését. A beszámolókból itt is megerősítették, hogy a gyerekek leginkább csak az oktatási intézményekben esznek rendszeresen: jellemző, hogy éhesen jönnek az óvodába.

Az alsó tagozaton két összevont osztályban tanulnak, 1-3. és 2-4. évfolyam. Korábban 100 fős volt az iskola, ide jártak a dámóci és lácacsékei gyerekek is; mára ők a ricsei intézménybe járnak. Zemplénagárdon az iskolaépületbe lehet járni számítógépezni (pl. a főiskolásoknak). Forrás hiányában a szakköröket szüneteltetik. Hetente viszik a gyerekeket úszni Kisvárdára (19 gyerek járhat, mert ennyien férnek fel a buszra).

A zemplénagárdihoz hasonlóan Révleányváron is csak alsó tagozat működik (1-2 és 3-4 összevontan, összesen 18 gyermek), a cigándi iskola tagintézményeként. A felsősök ingáznak. A révleányvári óvoda

más településekről is vonz gyerekeket (szponzorok segítségével többfajta tevékenységet meg tudnak valósítani, jó a híre az ovinak, annak ellenére, hogy a gyerekek fele hátrányos helyzetű).

A kistérségi központ, Cigánd, nemcsak intézményfenntartóként, hanem a pedagógiai szakszolgálat székhelyeként is meghatározó a kistérség közoktatási rendszerében. A Pedagógia Szakszolgálatot egyébként nem bodrogi kistérség tartja fenn, hanem a záhonyi – a kistérség megalakulását követően ugyanis nem volt elég helyben lévő szakember, így Záhonyal összefogva pótolták a hiányt. (Az igazgatónő ma is Záhonyban él, a Bodrogi közti igazgató helyettes koordinálja.) A pedagógiai szakszolgálat végzi – de túl kevés kapacitás miatt igencsak kritikus szinten – a nevelési tanácsadást, a fejlesztő foglalkozást, az iskolaérettségi vizsgálatokat, önismereti tréningek tartását (5-6. osztályosoknak), a pszichológiai tanácsadást és terápiát, logopédiai fejlesztést, továbbtanulási és pályaválasztási tanácsadást, pályaaorientációs tréninget, gyógytestnevelést. (Ez utóbbi a kolléga betegsége miatt, 2011 végén néhány hónapra szünetelt). Nincs korai fejlesztés – így az egész kistérségben sincs. A pszichológus félállásban van, 3 napig Záhonyban, 2 napig Cigándon – az egész kistérségre ez a kapacitás jut.

Általában jellemző, hogy a súlyosan alultervezett (finanszírozott) fejlesztési és tanácsadó tevékenység az egyes ellátási helyeken is nehézkes: nincsenek meg a tárgyi feltételek, van, ahol nincs fűtés, néhány helyen pedig az öltözőkbe kényszerülnek a munkatársak, ha foglalkozást tartanak, a fejlesztési munka szempontjából lehetetlen körülmények közé.

A cigándi iskola néhány tanulójának esete emblemikus az ellátásokhoz és szűrésekhez való hozzáférés problémájára: az iskolában azért nincs sajátos nevelési igényű (SNI-s) gyerek, mert azt a 10 gyereket, akiket a bizottság elé utaltak, a szülők nem tudták elvinni Miskolcra.

A cigándi iskola és az óvoda egy intézmény – de az óvoda széles autonómiával bír, és a jelenleg folyó átalakítása és bővítése után is fel fogja tudni venni a teljes korosztályt – bár a védőnők véleménye alapján az óvodás korosztály hatékonyabb, korábbi beóvodázásával és a „lemorzsolódásával” is foglalkozni kellene. A bölcsőde nyitása szeptemberre várható.

Az iskola sporttagozatos iskola, rengeteg tehetséges gyerekkel. A hátrányos helyzetű gyerekek sok lehetőséget nem tudnak igénybe venni, bár itt van mód egyéni felkészítésre, mentorálásra is. A kistérség rengeteg pályázaton vesz részt, sport-tehetséggondozásra is nyertek kb. 40 millió forintot, formális és informális tanulási formák kiterjesztésére pedig 75 millió Ft-ot. Ez utóbbinak része a kisorozvágyi régi iskola erdei iskolává alakítása, ahová a kistérség minden településéről mehettek volna gyerekek ingyen, teljes ellátással. Sajnos ezt a lehetőséget is kevesen vették igénybe, mert – ahogy az igazgató rávilágít – az ingyenes program sem tekinthető a családok szempontjából ingyenesnek, mert nem engedik el a gyerekeket zsebpénz, rendes hátizsák nélkül – ennek hiányában pedig a gyerekek nem mennek.

A cigándi iskola a kistérség legnagyobb intézménye, és a beiskolázási körzetéből szinte minden gyerek ide jár. Az elmúlt években is csak egy-két gyereket visznek el a városon kívüli iskolába, és az intézmény vezetése szerint egyre népszerűbbek a 6. osztályos gimnáziumok Kisvárdán és Sárospatakon. A jól teljesítő végzősöket ezekbe terelik/terelnék tovább, főképp, mivel utóbbi részt vesz az Arany János tehetséggondozó programban is. Minden évben 7-8 tanulójuk adja be oda a jelentkezését. Az „Útravaló” programban is részt vesznek. (Esti gimnázium is indult itt, 18 éves kor

feletti számára. Körülbelül 60-an járnak rendszeresen, a beiratkozottak száma 80 és 90 között mozog.)

A tiszacsermelyi iskola tanulóinak (jelenleg 77 gyerek a nyolc évfolyamon) 80%-a halmozottan hátrányos helyzetű, a többiek hátrányos helyzetűek. Mindenki ingyenesen étkezik, és mindenkinek ingyen tankönyv jár. Napi két étkezés biztosított, de napközi és délutáni étkezés nincs. 80-90%-ukat mondták a cigány kisebbséghez tartozónak (az óvodában 60-70% ugyanez az arány 43 gyerekre vetítve, és gyakorlatilag minden gyerek hátrányos, illetve halmozottan hátrányos helyzetű). A tiszacsermelyi iskolába és óvodába nem járnak más helyről gyerekek, csak kizárólag a településről, az iskola nem tagintézmény, így a kistérségben „sajátosan” megőrizte autonómiáját – viszont az állapota, a felszereltsége is szegényes, szétszabdaltak az épületek (az ebédlő 2 km-re van az oktatási termektől), és egyik intézményben sem alkalmaznak integrált pedagógiai-nevelési rendszert (IPR). Igyekeznek minél szélesebb szolgáltatásokat biztosítani a gyerekek számára: van gyógytestnevelés, logopédia, pályaválasztási tanácsadás (a pedagógiai szakszolgálat ellátási területe, így valószínűsíthetően több időre/erőforrásra lehet itt is szükség a hatékony munkavégzéshez). Az integrációs programban nem, de az „Útravaló” programban részt vesznek (hátrányos helyzetű gyerekek felkészítése a középiskolai továbbtanulásra).

Az iskola épületével ellentétben az óvoda épülete frissen felújított, tavaly 33 gyerek járt ide egy vegyes csoportba. Most kaptak egy új csoportszobát, és a gyereklétszám is gyarapodott 43-ra, két vegyes csoportban. Az önkormányzat az intézmények üzemeltetéséhez szükséges források előteremtésével is megküzd: az óvodában 2011/12 telén nem fűtöttek minden helyiséget, az iskolában a tornatermet. Az óvodában a foglalkoztatóban egy kis vaskályhába dobálták a fát, ezzel fűtöttek. A gyerekek itt is éhesen jönnek – és ingyen is étkezhetnek, de a gyümölcsre már nem futja. Hasonló okokra vezethető vissza az is, hogy sem az óvoda, sem az iskola nem biztosít délutáni foglalkozásokat. Az iskolából ebéd után, míg az oviból 14 óra után mennek haza a gyerekek. (Ezt csak felerősíti a sok munkanélküli szülő, aki „ráér” vigyázni a gyerekekre – mondják a munkatársak.)

A tiszakarádi iskola a kistérség harmadik legnagyobb intézménye, Cigánd és Ricse intézményei után. Az iskolát nemrég újították fel (kivéve a tornatermet és a konyhát). Az eredetileg 320 fő kapacitású épületbe kb. 260-280-an járnak. A településről sokan, főképp a nem roma családok, elhordják a gyereket – részben kihasználva az intézményi helyeket saját kapacitásukból feltölteni nem tudó, de pl. iskolabuszokkal a gyerekeket szállító szomszédos településekre (főképp Bodroghalomra). Egy csoportnyi napközi van, szakkörök nincsenek. Egyhetes nyári rajztábort szerveznek a művelődési házba. A tanárok fele nem helyi, ők is – akárcsak az igazgató – Sáropatakról vagy Sátorajáújhelyből ingáznak.

Az óvoda és a művelődési központ is az intézmény része. Az előbbiben 100 férőhelyre jut 120 gyerek úgy, hogy nem is tudnak fölvenni minden jelentkezőt, ami azt eredményezi, hogy gyakorlatilag senki nem kezd el az óvodát 3 éves korban (2013-tól lesz kötelező –Tiszakarádon és Cigándon nincs elég kapacitás, egyelőre a tiszakarádi óvoda bővítése nem kezdődött el). Legkorábban 4 éves korban kezdhetik a kiscsoportot a gyerekek, de úgy, ha augusztus 31-ig betöltik a negyedik életévüket. Ha ezután születtek, akkor csak közel 5 évesen kezdik az ovit. Olyan nagy hátrányba kerülnek ezáltal az óvónő elmondása szerint, amit gyakorlatilag már nem tudnak kompenzálni. Logopédia, gyógytestnevelés van az intézményben, de csak nagycsoportosoknak, ami az óvodavezető szerint már elég késő egy súlyos beszédhiba tekintetében, és nagy szükség volna egyéni fejlesztésekre. Ma

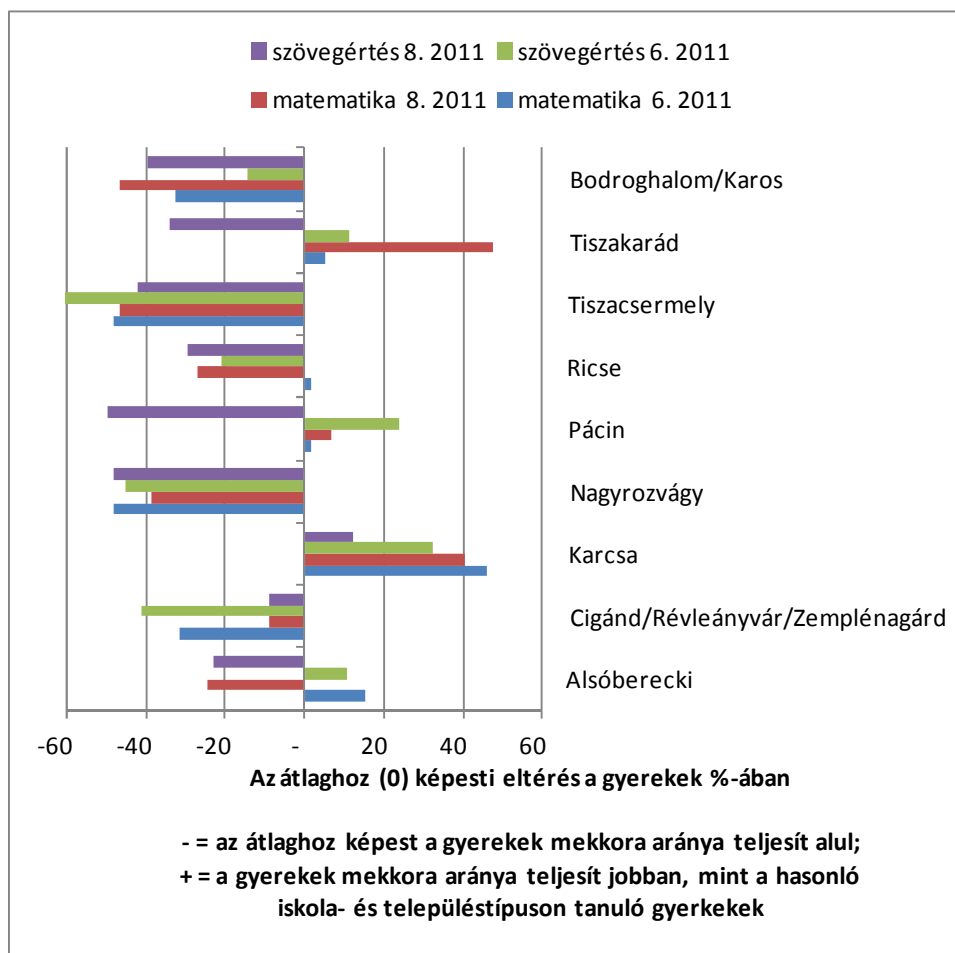
minimális óraszámokban vannak ezek a fejlesztő foglalkozások, logopédusból hiány van. Probléma a gyerekek hiányzása is – nyáron alig tudják az iskoláskorú testvérek szünete miatt becsalogatni a gyerekeket az óvodába.

Tizsakarádon – bár arra nagy szükség volna – nincs tanoda, délutáni elfoglaltság. Egyedül a helyi református közösség biztosít lehetőséget szervezett tevékenységekre – mintegy 20-30 családot, 100 főt megszólítva.

Integrált oktatás Tizsakarádon és Bodroghalomban van, Ricsén van eltérő tantervű osztály.

Az iskolai teljesítmények javítását hozó szolgáltatások súlyos hiányára hívja fel a figyelmet a kistérségi iskolák kompetencia-mérési eredményeinek összefoglalása. Tekintettel arra, hogy az adatközlés csak intézményekre, így azok egyes telephelyeire külön-külön nem áll rendelkezésre, így a kistérségben csak 9 adatsort vizsgálhatunk meg részletesen.

18. ábra A 2011-es év kompetenciamérési eredményei

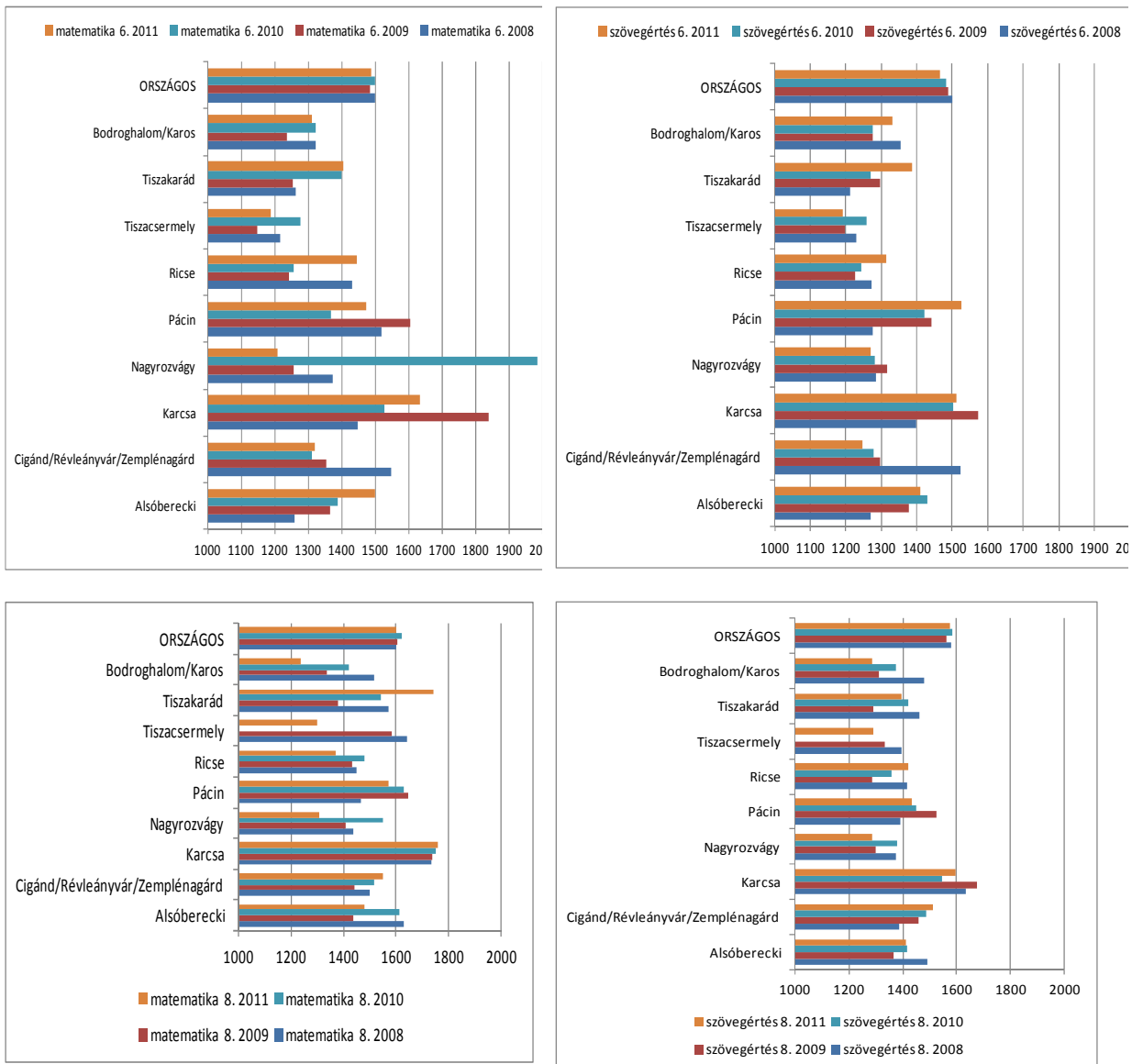

Forrás: OH statisztika

A kistérség szinte összes iskolájában alulteljesítenek a gyerekek a 2011-es kompetenciamérés alapján. A folyamatok a 2 típusú mérési területen eltérőek.

Látható, hogy az elmúlt 4 évben a 6. évfolyamon tanuló gyerekek körében – az átlaghoz képest – a matematikai tesztet a kistérség legtöbb iskolájában sokkal gyengébben teljesítették. Kivételt képez ezalól a karcsai iskola és egy-egy osztályában Pácín is. Ugyanezek a gyerekek szövegértési feladatokat – Karcsa és Pácín kivételével – évről évre szintén nagyon gyengén teljesítették. A 8. évfolyamon tanulók körében is hasonló eredményeket találunk: az országos átlagot az elmúlt években stabilan csak a karcsai gyerekek hozták, a szövegértési tesztek eredményei a végzősök tekintetében pedig kifejezetten gyengék, romlók. A tiszacsermelyi iskola eredményei országos viszonylatban a legrosszabbak közé sorolhatók (a hatodikosok körében matematikából és szövegértésből is csak 1-4 iskola teljesített gyengébben az egész országban 2009-ben és 2011-ben is).

19. ábra A 2008-11-es év kompetenciamérési eredményei

Forrás: OH statisztika

Mindebből az következik, hogy nagyon nagy szükség van az iskolát, a tanulást kísérő, illetve az iskolára, tanulásra felkészítő szolgáltatásokra, programokra, a nem szűrt, de valószínűsíthető tanulási nehézségek hatásainak korai korrekciójára, a pedagógiai programok megerősítésére.

7.4 Egyéb szolgáltatások – szórakozás, boltok elérhetősége

A kistérségben általában igen szűkösek a szabadidős tevékenységek, a különböző korosztályok igényeit szolgáló szórakozási lehetőségek. A művelődési házak, közösségi terek hiányoznak a települések nagy többségéről, és ha vannak is változatos intenzitással működnek.

Ugyanakkor pl. Karcsán évközben és nyáron is aktívak a szabadidős programok szervezésében, Pácinban pedig az óvodavezető szabadidejében egy faluszépítő egyesületet vezet, ők szerveznek rendezvényeket is, önkéntes munkát végeznek. Ide más településekről is átjárnak a gyerekek.

Sportolási lehetőség – szervezeten vagy szabadidős tevékenységként – a kistérségen belül nem érhető el: úszni is valamelyik környező városba kell menni, például Kisvárdába. A középiskolás korosztály Sárospatakra vagy Sátoraljaújhelybe jár kikapcsolódni.

A megyei gazdasági intenzitás - vállalkozások számával mérve – messze elmarad az országos átlagtól, bár a megyei gazdaság adaptációs folyamatairól számol be a Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Kereskedelmi és Iparkamara (BOKIK) gazdasági stratégiáját megalapozó helyzetfeltáró fejezet (FORRÁS: <http://www.bokik.hu/index.php?id=3892>).

A BOKIK által összeállított, APEH adatok alapján számított egy lakosra jutó hozzáadott érték-sorrendben a bodrogközi kistérséget a sereghajtók között látjuk. Mivel a helyi kiskereskedelmi üzletekkel való ellátottságra vonatkozó átfogó adatok utoljára 2003-ból állnak rendelkezésre (http://www.terport.hu/webfm_send/2127), ezen adatsor helyett a helyi interjúkra és terepbejárásra támaszkodunk.

A táblázat jól mutatja, hogy saját autó nélkül gyakorlatilag nem vagy alig lehet hozzájutni a mindennapi élethez szükséges fogyasztási cikkekhez, szolgáltatásokhoz. Ahogy azt fent írtuk, a szolgáltatásokhoz való hozzáférést az ilyen és hasonló térszerkezetű és közlekedési összeköttetésekkel rendelkező vidékeken a falubuszok hivatottak javítani – e szolgáltatás sem érhető el azonban a kistérség összes településén.

	Alsóberecki	Bodroghalom	Cigánd	Dámóc	Felsőberecki	Karcsa	Karos	Kisrosvány	Lácacséke	Nagyrosvány	Pácín	Révleányvár	Ricse	Semjén	Tiszacsermely	Tiszakarád	Zemplénagárd	
gyógyszertár		1	1			1				1	1		1		1	1	1	
nyitva tartás		H-P 8-12	H-P 8.00-15.00			H-P 8.00-13.00				heti 2x	H-P 8.00-12.00		n.a.		H-sz-p: 12.30-13.30	H-P 8.00-16.00	kedd és péntek	
vegyesbolt	3	3	6	1+1 mobil	1	4	3	2	1+1 mobil	3	4	2	5	2	2	3	2	
nyitva tartás	H-P 7.00-17.00 Szo: 7.00-12.00	H-P 7.00-17.00 Szo: 7.00-12.00	H-Szo 6.00-17.00	H-Sz: 7.00-13.00 szerda szabadnap	H-P:7.30-12.00	H-P 7.00-17.00 Szo: 6.00-12.00	H-P 7.00-18.00 Szo: 7.00-12.00	H-P 7.00-17.00 Szo: 6.00-12.00	H-P: 7.00-15.00	H-P 7.00-17.00 Szo: 6.00-12.00	H-P 7.00-17.00 Szo: 6.00-12.00	H-P 7.00-17.00 Szo: 6.00-12.00	H-P 7.00-17.00 Szo: 6.00-12.00	H-P 7.00-17.00 Szo: 6.00-12.00	H-P 7.00-17.00 Szo: 6.00-12.00	H-P 7.00-17.00 Szo: 6.00-12.00	H-P 7.00-17.00 Szo: 6.00-12.00	H-P 7.00-17.00 Szo: 6.00-12.00
élelmiszerbolt		1	1										2					
nyitva tartás		H-Sz: 7.00-14.00	H-P 8.00-15.00															
papírbolt																		
nyitva tartás																		
húsbolt	mobil	mobil	2	mobil	mobil	mobil	mobil	mobil	mobil	mobil	mobil	mobil		mobil	mobil	mobil	mobil	
nyitva tartás	heti 1x	heti 1x	H-P 8.00-16.00	heti 1x	heti 1x	heti 1x	heti 1x	heti 1x	heti 1x	heti 1x	heti 1x	heti 1x		heti 1x	heti 1x	heti 1x	heti 1x	
posta	1	1	1	mobil	mobil		mobil		mobil	1	1	1	1	1	1	1	1	
nyitva tartás	H-P: 8.00-15.00	H-P: 8.00-15.00	H-P: 8.00-15.00	heti 5x	heti 5x		heti 5x		heti 5x	H-P: 8.00-15.00	H-P: 8.00-15.00	H-P: 8.00-15.00	H-P: 8.00-15.00	H-P: 8.00-15.00	H-P: 8.00-15.00	8.00-14.00	H-P: 8.00-15.00	n.a.
gazdabolt			1															
nyitva tartás																		
ruha/cipőbolt		1	2								2		2					
nyitva tartás		H-P:8.00-16.00 Sz: 8.00-12.00	H-P:8.00-16.00 Sz: 8.00-12.00								H-P:8.00-16.00 Sz: 8.00-12.00		H-P:8.00-16.00 Sz: 8.00-12.00					

	Alsóberecki	Bodroghalom	Cigánd	Dámóc	Felsőberecki	Karcsa	Karos	Kisrosvány	Lácacséke	Nagyrosvány	Pácin	Révleányvár	Ritce	Semjén	Tiszacsermely	Tiszakarád	Zemplénagárd
műszaki/elektronikai bolt			1										1				
nyitva tartás			H-P:8.00-16.00 Sz:8.00-12.00										H-P:8.00-16.00 Sz:8.00-12.00				
autószerelő/szerviz			1														
nyitva tartás			n.a.														
fodrász	1	1	2		1						1		2			1	
nyitva tartás	H_P:14.00-17.00	H-Sz:11.00-18.00	n.a.		H-Sz:8.00-12.00						n.a.		n.a.			H-P:12.00-17.00	
bank/takszöv		1											1			1	takarék
nyitva tartás		H-P: 8.00-15.00											n.a.			H-P: 8.00-16.00	

Forrás: helyi interjúk és bejárások n.a.=az adatfelvételkor nem volt ismert a nyitva tartás

7.5 A szolgáltatások összekapcsolása, sinergiája

A kistérségi humán szolgáltatások koordinációja, szervezése, és főképp a finanszírozása a kistérség egészében kritikus, annak fényében, hogy milyen mértékű a helyi társadalom elszegényedettsége, perspektívtlansága, mennyire behatároltak a kitörési lehetőségek (a főképp a kiskorúak szempontjából releváns egészségügyi alapellátás és szakszolgáltatások részletezésére itt nem térünk ki, ld. még a 9. fejezetet).

A gyerekek esélyeinek szempontjából az oktatási intézmények köré szerveződő fejlesztő és segítő szakmák kapacitáshiánya a legmeghatározóbb nehézség. A pedagógiai szakszolgálat munkatársain kívül a kistérségben nincs más elérhető szakember, viszont a gyerekszám, és a tanulási-magatartászavarok miatti nehézségek és problémák kezelésére kevés ez a humán-erőforrás. Az oktatási intézmények nyitva tartása, a tanórákon kívüli idő szervezetlensége, a szabadidős programok súlyos hiánya – a fenntartók általános szűkös pénzügyi forrásai miatt, de a szülők pénztelensége és tájékozatlansága miatt is – nem tudja biztosítani azt az inger gazdag, hasznos környezetet, amelyben a gyerekek a szociális helyzetükből fakadó, átörökített hátrányokat mérsékelni tudnák, kibontakozhatnak.

A kistérségben a jelzőrendszert hatékonynak érzékelik a munkatársak – éppen csak az azonnali segítség, vagy az összehangolt, közösségfejlesztésre is irányuló beavatkozások hiányoznak – idő, kapacitás és forrás hiányában.

Bodrogköz – a Kadarkúti kistérség mellett - azon kevés kistérség közé tartozik, ahol semmilyen oktatási mobilitási pálya nem épült ki a helyi gyerekeknek. Az iskolák közötti informális kapcsolatoknak köszönhetően tudják követni a gyerekek pályáját az általános iskolát követő években, de a pályaválasztási tanácsadás sokaknak nem nyújt valós orientációt – a beszámolók szerint nagy a középiskolai lemorzsolódás. Az iskolai tevékenységek, a készségfejlesztés hatékonyságának növelését nem segíti tanoda, de tehetséggondozás sem (erre – a KIR adatok alapján – csak 2 iskolában van lehetőség).

8 Lakás, lakhatás, egyéb infrastrukturális ellátottság

A Bodrogi kistérség lakásállománya mennyiségileg (a népességhez viszonyítva) nem sokkal kedvezőtlenebb, mint az országos átlag, de a minőségi mutatók tekintetében jóval nagyobb eltérés van a 2001-es népszámlálás adatai alapján.

A terepbejárás és a szakértői interjúk a lakásállomány minőségének radikális romlásáról tanúskodnak. Magas az üres, tipikusan romos, elhagyott lakások aránya, és feltűnően magas a lakott, de minőségében elhanyagolt lakások aránya. A statisztikai minőségi mutatók is azt igazolják, hogy a lakások 35-40 %-a nem rendelkezik az alapvető komforttal. A 2000-es évtized végi adatok valamiféle javulást mutatnak, bár megbízhatóságuk kérdéses – az adatgyűjtéskor még nem elérhető új Népszámlálási adatok adnak majd pontosabb képet.

	A településen található lakások száma	Vezetékes vízzel ellátott lakások aránya (%)	Csatornával ellátott lakások aránya (%)	Árammal ellátott lakások aránya (%)	Vezetékes gázzal ellátott lakások aránya (%)	Életveszélyes lakások aránya (%)	Komfort nélküli lakások aránya (%)	Önkormányzati bérlakások száma
Alsóberecki	265	85%	70%	99%	60%	n.a.	15%	1
Felsőberecki	100	90%	70%	100%	70%	1%	10%	3
Dámóc	144	100%	0%	100%	100%	10%	40%	0
Karos	200	99%	80%	100%	60%	0%	9%	1
Lácacséke	150	95%	0%	100%	95%	5%	30%	0
Pácín	610	75%	64%	90%	40%	8%	25%	1
Tiszacsermely	195	60%	0%	97%	40%	5%	3%	3
Tizakarád	897	90%	45%	99%	57%	2%	29%	0
Kisrosvány	76	80%	0%	100%	60%	4%	10%	0
Nagyrosvány	258	85%	68%	100%	70%	2%	3%	4
Révleányvár	225	80%	0%	99%	30%	1%	20%	0
Zemplénagárd	349	80%	0%	99%	30%	1%	20%	0
Bodroghalom	490	90%	56%	98%	76%	1%	4%	2
Semjén	147	95%	0%	95%	70%	3%	15%	0
Ricsé	660	95%	70%	95%	70%	3%	15%	8
Karcsa	703	88%	0%	100%	72%	0%	4%	16
Cigánd	1140	82%	65%	100%	58%	4%	7%	7
ÖSSZESEN	6609	86%	43%	98%	60%	3%	15%	39

Forrás: jegyzői adatlapok, n.a.=nem történt adatszolgáltatás

A lakások komfortosságával inkább Tiszacsermelyen, Pácínban és Kisrosványon van gond. Karcsán és Ricsén is sok olyan család van, ahol nincs bevezetve víz. Ez – összességében azt jelenti, hogy a teljes kistérségben 920 lakásban, 920 család esetében nincs egészséges ivóvíz!

A hátralékosság a megfizethetőségi problémák növekedésével egyre gyakoribb jelenség. A beszámolók szerint a villany kikötése is egyre gyakoribb gyerekes családoknál, ill. sok részletfizetési kérelmet töltenek ki a családsegítő szolgálatnál. A kártyás mérőórák még nem elterjedtek – ebben nyilván szerepe van annak is, hogy a kistérség egyetlen településén sem érhető el adósságkezelési szolgáltatás.

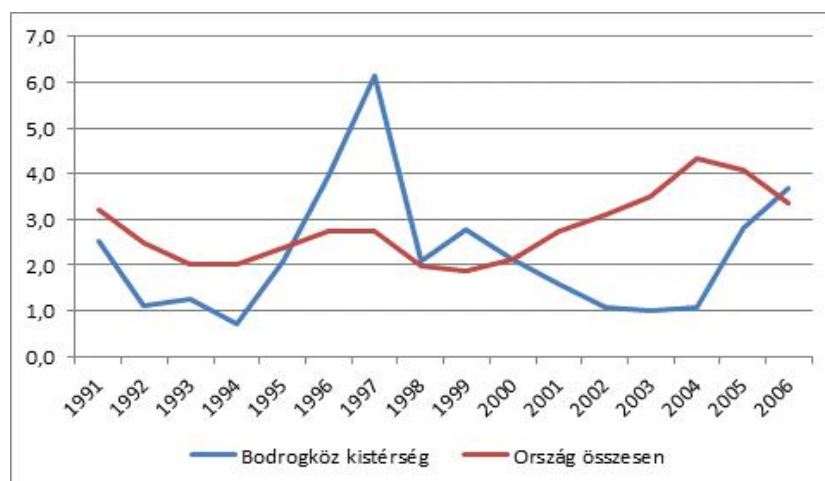
Nagyroztvagyyon három közutakat üzemeltet az önkormányzat, de pl. az egyik kútnál túl magas a fogyasztás, ami nem háztartási célú felhasználásra utal. Az infrastruktúra – víz, gáz, csatorna, villany – mindenki számára elérhető, de a csatorna lehetőségével kevesen élnek, mivel rendkívül sokba kerül (duplája a sárospataki díjnak). Itt egyébként az otthoni rossz körülményeket nem mondják jellemzőnek, és a téli időszakban legfeljebb a fűtés miatt fordul elő egy-egy gyereknél, hogy füstösen jönnek az iskolába.

Bodroghalomban csak a község közepén van közút, a többi kútat az önkormányzat lezáratta – takarékosági megfontolásból. Karoson például közutak sincsenek.

A gáz és szennyvíz-szolgáltatás a települések töredékében éri el több mint a lakosság 70%-át. Vannak kiháló utcák, ott nem fejlesztenek.

A helyi lakáspiac évek óta – a válság hatásra hasonlóan bármelyik hasonló adottságú térségéhez – alig mozdul. A szocpolos lakásépítések hoztak némi változást a képbe – de tudjuk, hogy ezek a lakások tipikusan rossz minőségű lakások voltak. A lakáshitelezés beindulása gyakorlatilag érintetlenül hagyta a vidéket. Összefoglalóan tehát a bodrogi térségben a „szocpolos” lakások építése 1995 és 1999 között az országosnál nagyobb lakásépítési számokat produkált 1000 főre számítva, holott a térség már akkor is az egyik legelmaradottabb volt. (A 2005-os és 2006-os magas, az országos átlagot elérő lakásépítés is magyarázatot igényel.)

20. ábra A lakásépítés Bodrogi kistérségben 1990-2006 -- 1000 főre jutó új lakások száma

Forrás: KSH

A kistérségi lakásárakat jól jellemzi az alábbi összefoglaló 2012 elejéről:

„A kistérség központjában, Cigándon két 100 nm körüli házat árulnak 7-8 millió forintért. Alsóbereckiben ugyanígy 10-12 millió forintos áron vehetünk nagy alapterületű családi házat. Pácinban – ahol egy 16. századi reneszánsz várkastély is található – sürgősen eladó egy 100 nm-es, 3 szobás, vályogház 3,7 millió forintért. A szlovák határon fekvő Dámócon pedig egy 100 nm-es, szilikát kockaház 1,8 millióba kerül.”

(Forrás: <http://ingatlanmagazin.com/ingatlanpiac/hihetetlen-arkulonbsegek-a-leggazdagabb-es-legszegenyebb-kistersegek-arai/>,
<http://ingatlan.com/elado+haz+bodrogkozi-kisterseg>)

Az alacsony lakásárak jelentik a vonzóerőt arra, hogy a városokból, és magasabb lakásárú térségekből a családok ide költözzenek. A szegénységi migráció jellemzője, hogy a városi, magasabb árfekvésű lakásokból költöznek ide az elszegényedett családok, ahol a jövedelem gyakran a szociális segélyre, más transferekre korlátozódik. Jelentős számban található a térségben üres ingatlan, ami a kínálati árakat tovább nyomja, és a szegények, a munkaerőpiacról egyre távolabbra szorulók lakásvásárlásához jó terepet biztosít. A gettósodó településrészekben ez különösen igaz, illetve azokon a településeken, ahol a lakosságon belül magas a romák aránya.

A szegénységi lakásvásárlás egyik kitüntetett esete volt az, amikor Karcsára és Karosra 2005-2006-ban több cigány családot telepítettek Füzérről, ahol felszámolták a cigánytelepet. A Romero Alapítvány vásárolt ingatlanokat, amit felújítva kaptak meg a családok – ezeket mára, az utánkövetés, a lakhatási támogatás és a munkahelyek hiányában mára nagyrészt lelakták. A szegregátumokkal a 12. fejezetben külön foglalkozunk.

9 Egészségügyi helyzet és ellátások elérhetősége

A bodrogi lakosság általános egészségügyi helyzetének egy jó indikátora az elemzés demográfiai helyzetképről szóló fejezetében bemutatott születéskor várható élettartam-számok elmaradása az országos átlagoktól, főképp a férfiak körében.

Az egészségügyi problémákkal, betegségekkel kapcsolatos adatszolgáltatás a KSH felé a háziorvosi praxisokon keresztül zajlik, így ezekre tudunk támaszkodni. (A felnőttek körében tapasztalt megbetegedésekkel itt külön nem foglalkozunk.)

Fontos megkötés a statisztikai adatok felhasználhatóságát illetően, hogy a háziorvosok felkeresése valószínűsíthetően nem minden esetben rendszeres, nem időben történik, és a javasolt terápiák betartása és a szűréseken való részvétel sem magas szintű. A gyógyszerek is drágák, és a gyerekek egymástól elkapva a betegségeket egy családban egyszerre nagyobb összegekbe kerülő gyógyszereket kellene, hogy kapjanak.

A helyi interjúk tapasztalata, hogy a családok elsősorban a hónap elejére tervezik mind az orvosok felkeresését, mind a gyógyszerek megvásárlását, mert a hónap második felében már elapadnak a forrásaik. Mindezek alapján feltételezhetjük, hogy a statisztikákból csak hozzávetőleges képet kapunk a valós kihívásokról.

Az egyik kulcsmomentum ugyanakkor változatlanul az, hogy az orvosi ellátás igénybevétele a kistérség térszerkezeti adottságai miatt erősen függ a közlekedési összeköttetésektől (illetve az ezt némileg pótolni hivatott falugondnoki szolgáltatástól/falubusz igénybevételeinek lehetőségétől). A kistérség egyes településeiről tömegközlekedéssel eljutni az adott szakrendelésre (2012-től Cigándra) költséges, nehézkes. A dél-keleti rész lakossága 2012 előtt Kisvárdára ingázott, ha orvoshoz ment, a nyugati rész pedig Sátoraljaújhelybe. Van olyan település, ahonnan gyerekorvos csak 40 kilométerre érhető el.

Nem meglepő tehát, hogy a Kistérség fejlesztési dokumentumai egytől egyig nevesítik az egészségügyi szolgáltatások fejlesztésének, elérhetőségének szükségességét – a pácini és ricsei korszerűsítési beruházások, a cigándi nagyszabású fejlesztés is ide kapcsolódtak, és erre következtetünk a jegyzői adatlapok egészségügyi alapellátásra vonatkozó adatai alapján is.

Felnőtt házi orvos rendelése Lácacséken és Pácinban érhető csak el a hét minden vagy majdnem minden napján, míg pl. Alsóberecki, Felsőberecki, Dámóc és Kisrosvány lakossága legfeljebb heti 2-4 órában éri el helyben ezt a szolgáltatást. Karoson és Nagyrosványban is heti 8 órában van rendelés.

A gyermek háziorvosok elérhetősége még ennél is rosszabb. Tiszakarád és Pácin kivételével sehol sincs egész héten rendelés. Dámócon, Karoson, Lácacséken, Kisrosványban és Nagyrosványban egyáltalán nem rendel gyerekorvos, és Tiszacsermelyen is csak heti 6 órában látja el a gyerekeket.

A kistérségben nincs olyan gyógyszertár, amely egész nap nyitva lenne (legfeljebb 8-16:00-ig van nyitva a tiszakarádi gyógyszertár), és a települések java részén fél nap, vagy a hét csak kiválasztott napjain néhány órában van nyitva.

A kistérség új járóbeteg-szakrendelője Cigándon található, 2012 tavasza óta működik, és egy mintegy 900 millió Ft-os beruházás (EU-s forrás) eredménye. A beindított szakrendelések köre hatalmas: az intézmény honlapján felsorolt szakrendelések a belgyógyászat, bőrgyógyászat, fizioterápia, fül-orr-gégészet, gyermekgyógyászat, gyógymasszázs, gyógytorna, ideggyógyászat, kardiológia, laboratórium, nőgyógyászat, ortopédia, pszichiátria, reumatológia, röntgen, sebészet, szemészet, tüdőgyógyászat, ultrahang, urológia, nagy többségük a hét 3-4 napján, néhány órában elérhető. Ez egy nagyon fontos fejlemény, mert eddig Sátoraljaújhelyben volt csak elérhető pl. nőgyógyász, és sok szakrendelés is.

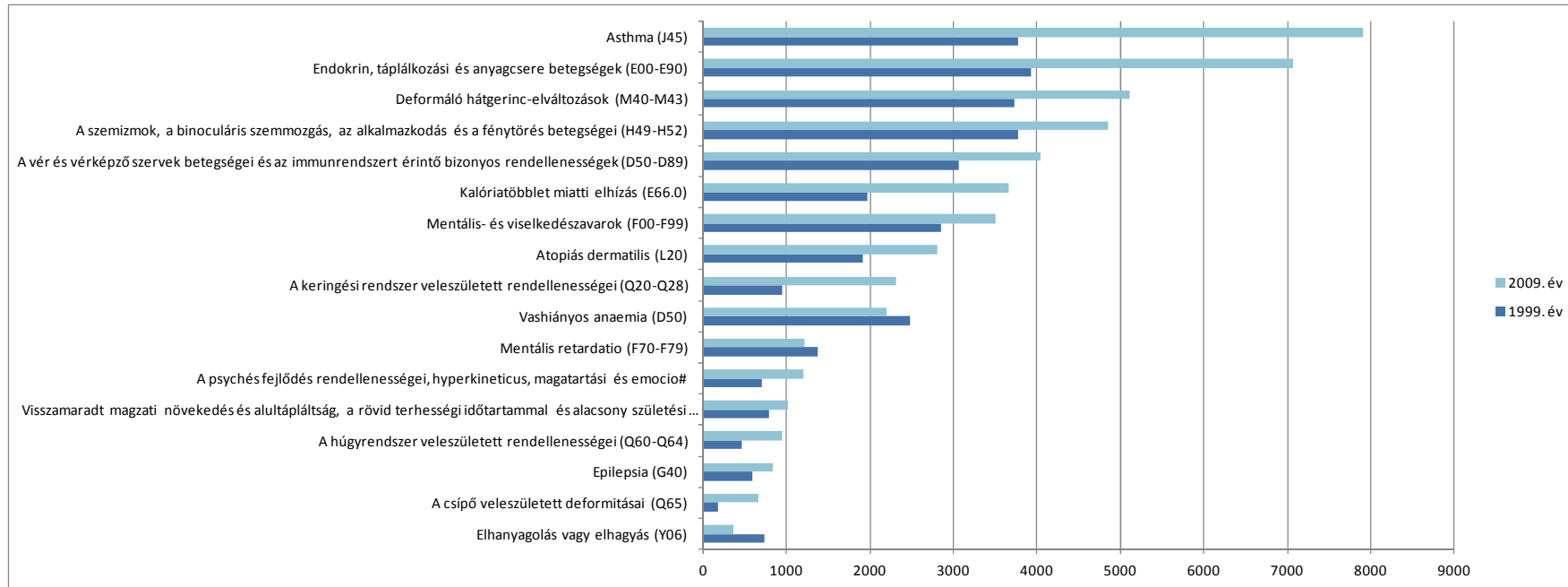
A gyerekek körében leggyakrabban előforduló egészségügyi problémákat – a KSH teljes, Borsod-Abaúj-Zemplén megyei adatait közölve, az elmúlt évtizedben tapasztalt trendeket is feltüntetve – a következő ábra segítségével foglaljuk össze.

Látható, hogy rengeteg az asztmás és az anyagcsere-zavarral küszködő gyermek. Sok a szemészeti probléma is. Több ezer gyermek kapott kezelést immunrendszeri vagy vérszegénységre visszavezethető betegségek miatt. Az idegrendszeri és pszichés betegségek egy további fontos tipikus betegségcsoportot jelentenek.

Az intézmények hétköznapi működésében ugyanakkor kevésbé a fent sorolt betegségek, mint a tetű és egyéb kórokozók (rüh, ótvar) okozzák a fő kihívást. Az irtást a népegészségügyi szolgálat koordinálja/ellenőrzi, részben végzi – a védőnők kulcsszerepet vállalnak minden településen. Karcsán, Pácinban, Tiszakarádon is nagyon hangsúlyosan említették a tetvességet, mint újra és újra felmerülő gondot.

A gyerekek egészségügyi állapotát a rossz lakáskörülményekből fakadó higiéniai problémák és általában a zsúfolt, párás, penészes, vizes lakások okozta légúti megbetegedések határozzák meg. Több helyen számoltak be alkohol- és droproblémákról is, de általában a szülők körében, ami viszont többször vezetett eddig a gyerekek elhanyagolásához, védelembe vételéhez (sőt, kiemeléshez is). Van ugyanakkor gyerek-addiktológiai eset is.

21. ábra Borsod-Abaúj-Zemplén megye gyerekek (0-18 évesek) főbb betegségei a házi orvosok adatai alapján (fő)

Forrás: KSH

A koraszülések és a fiatalkorúak körében tapasztalható szülések száma a védőnők adatai (9 körzet) szerint nem magas, bár egyes településeken az arányok ettől eltérnek. A szakemberek fontosnak tartanak a rendszeres szűréseket, tanácsadásokat. Ezekre nem csak költséges az eljutás, de pl. a fogamzásgátlás, a krónikus betegségek gyógyítása időigényes, forrásigényes és sok odafigyelést igénylő „rutin” – amely rutinnak sokszor egészen egyszerűen nincs tere, hogy kialakulhasson.

A teljes kistérségben a szülések 12,5%-a során született 2500 g-nál kisebb súlyú gyermek 2011-ben, és a szülő nők kevesebb, mint 10%-a volt kiskorú. A 2010-es adatok ennél nagyobb arányt rögzítenek három védőnői körzetben: Cigánd egyik részén, Zemplénagárdon és Révleányváron, Ricsén és Bodroghalmon, Lácacsékén, Dámócon és Semjénben. Mindez a 181 szülő nő körében 17 fő 18 évesnél fiatalabb anyát jelentett a teljes kistérségben. A Tükör írásakor 3 kiskorú terhesség van.

2011-ben a teljes kistérségben 191 gyerek töltötte be a 3. életévét. A hároméves korosztály szűrési eredményei alapján több gyereknek fejlődésbeli visszamaradása – általában átfedések tapasztalhatók -, ahogy azt a következő táblázat is bemutatja:

Teljes, a 2011-es évben a harmadik életévét betöltött korosztály létszáma	191
közülük a normál mozgásfejlődéstől eltérő fejlődést mutatók száma (fő)	4
közülük a beszédfejlődés zavarait mutatók száma (fő)	15
közülük a szociális fejlődés zavarait mutatók száma (fő)	20
közülük a táplálkozási állapot problémáit mutatók száma (fő)	20

Forrás: védőnői adatlapok

A tiszakarádi beszámoló a gyerekek körében tapasztalható gyakori fogyatékoságot a közeli rokonok közötti házasságkötésre vezetik vissza (erről nem áll rendelkezésre adat).

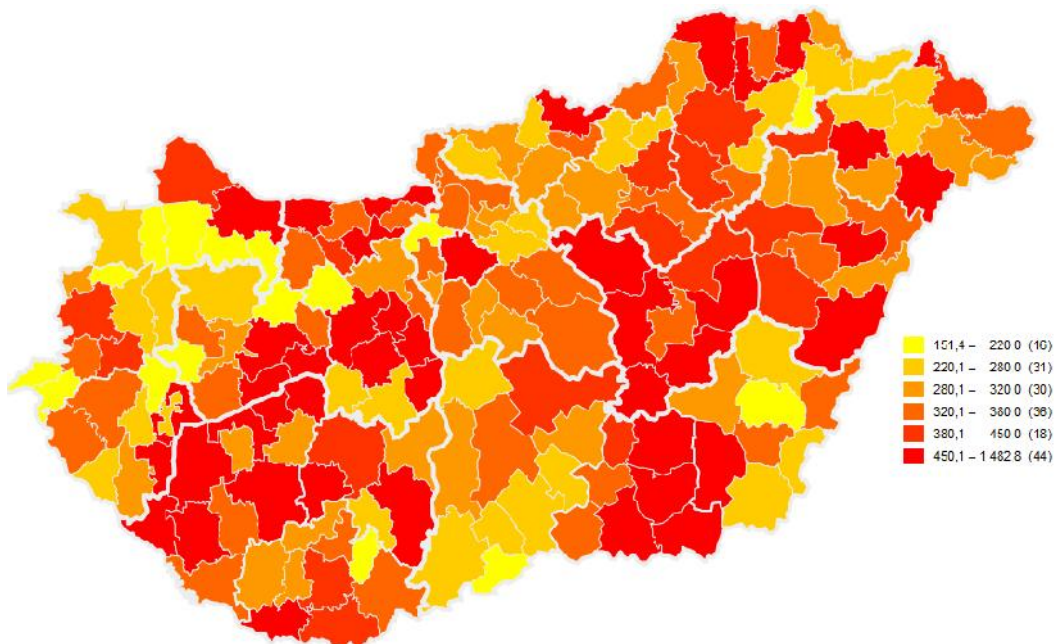
A sajátos nevelési igényű (SNI) gyerekek száma az iskolai adatok alapján a teljes kistérségben 60 fő, a teljes iskolás létszám 3%-a. A harmadukat integráltan oktatják, míg külön gyógypedagógiai osztály van Ricsén. Néhány kivétellel az összes SNI-s gyerek enyhén értelmi fogyatékos. Mivel a sajátos nevelési igény szűrése csak Miskolcon lehetséges, ahova sokan nem jutnak el, így a számok torzíthatnak.

Az óvodai adatlapok alapján korai fejlesztési igényelne Zemplénagárdon 10 gyermek, Tizacsermelyen 4, és Révleányváron is 2. Mivel csak Sátoraljaújhelyben érhető el a korai fejlesztés, ide sokan el sem jutnak.

10 Közbiztonság és kriminalitás

A bodroközi kistérségben a 10 ezer főre jutó regisztrált bűncselekménye száma a KSH 2010-es adatai alapján az Észak-magyarországi Régióban az egyik legkedvezőbb.

22. ábra 10 ezer főre jutó regisztrált bűncselekménye száma, 2010

Forrás: www.ksh.hu

A kistérségben a közbiztonságot inkább a nem vagy alig regisztrált – ezért aztán csak a szóbeli beszámolók és a köztudatban megfogalmazódó képek alapján rekonstruálható – bűncselekmények rontják. Tipikusan ilyen a prostitúció, a drogok, és legfőképp az uzsora.

Karcsán, Ricsén, Lácacsékén, Tiszakarádon is jelen van az uzsora, hol személyi kölcsön, hol pedig „bolt” vagy szolgáltatás formájában. A rendőrség sokszor tehetetlen, hiába látványos a különbség pl. a romatelepen belül, az érintettek nem tanúskodnak – hiszen ez akár végzetes is lehet számukra (ha nem is fizikai értelemben, de a családok likviditási gondjait a helyi és központi segélyezési rendszer aligha tudja megoldani – ezért is kényszerülnek bele sokan a kamatos-kamatú kölcsönök felvételébe). Tiszakarádon pl. az utóbbi időben nem csak pénzt adnak kölcsön uzsorakamatra, hanem élelmiszert, alkoholt és cigarettát is: 1 kg kenyér 600 Ft, 2 liter bor 2000 Ft, 1 doboz ukrán cigaretta 1000 Ft.

A nyomorban ugyanakkor még az a kevés vagyon és tulajdon is állandóan veszélyben van – gyakoriak a lopások. Ezek rendszerint bejelentetlenül és így felderítetlenül is maradnak. A helyi beszámolók alapján a prostitúció is jelen van, de nem elterjedt.

11 A gyerekes családok szegénységi kockázata, helyzete

A Bodroközi kistérség az országos szegénységi kockázati indexhez⁴ viszonyított értéke alapján egy 1-10 fokú skálán a 10-es as értéket képviselő települések körében 7 településével szerepel (1 = nagyon kis kockázat 10 = nagyon nagy kockázat), és a kistérség minden települése – Alsóbereckin kívül – 8-9-10-es értéket kapott. A szegénységi kockázati index módszertana alapján ez azt jelenti, hogy a kistérség az országos átlagnál minden mutató szerint kedvezőtlenebb helyzetben van.

A figyelembe vett szegénységi kockázati tényezők a következők: fiatalodási index (kiskorúak aránya a legidősebbekhez képest), középfokú végzettségűek aránya a 18 évnél idősebbek körében, egy lakosra jutó havi jövedelem, foglalkoztatott nélküli háztartások aránya, munkanélküliségi arány, rendszeres gyermekvédelmi kedvezményben részesítettek aránya, illetve a korhatár alatti rokkantsági nyugdíjban részesülők aránya az összes nyugdíjazotthoz képest.

A gyermekes családok szempontjából kitüntetett jelentőségű a jövedelmek szintje, illetve a munkanélküliség – ezeket vastagon ki is emeltük a következő táblázatban (ld. ehhez még a segélyezésről szóló elemzést is).

	Fiatalodási index, 2010.	Középfokú végzettségűek aránya a 18 évesnél idősebb népesség körében, 2001. (%)	Egy lakosra jutó havi jövedelem, 2006. (ezer Ft)	Foglalkoztatott nélküli háztartások aránya, 2001. (%)	Munkanélküliségi arány, 2010. (%)	Korhatár alatti rokkantsági nyugdíjban részesülők aránya az összes nyugdíjban részesülő között, 2010. (%)
Alsóberecki	0,96	22	54	40	13	13
Felsőberecki	0,90	12	48	45	14	5
Karcsa	0,85	19	48	45	21	10
Nagyrozsó	0,61	15	43	56	20	11
Kisrozsó	0,72	16	34	67	24	5
Révleányvár	0,51	7	39	77	29	11
Bodroghalom	0,96	18	46	49	18	12
Pácin	0,76	13	39	62	25	10
Zemplénagárd	0,84	11	39	75	24	10
Dámóc	0,83	10	33	68	31	11
Karos	1,08	15	40	54	19	11
Ricse	0,93	16	40	66	17	13
Lácacséke	1,95	10	21	81	26	5
Cigánd	1,21	13	34	65	22	10
Tiszakarád	1,28	12	32	68	33	11
Tiszacsermely	2,09	7	23	75	38	9
Semjén	1,41	13	38	64	23	15

Forrás: KSH, Pannon.Elemző Kft. és MTA-RKK számítás

⁴ Ld. még módszertani melléklet

A szegénységi kockázat egyes mutatóinak összesítése alapján körvonalazódik az egyes települések szegénységi kockázati indexe, amelyet a következő táblázatban közlünk. Ezek alapján a kistérség települései között kiemelkedően rosszak Tiszacsermely, Tiszakarád és Cigánd, Lácacséke, Zemplénagárd és Kisrosvágy adatai, ezeket Bodroghalom, Pácin, Ricse, Karos, Dámóc és Semjén követi. A kistérség „legrosszabb” és „relatív jobb” állapotú településeinek csoportjait a helyi beszámolók is megerősítik.

Szegénységi index	
Alsóberecki	7
Felsőberecki	8
Karcsa	8
Nagyrosvágy	8
Kisrosvágy	10
Révleányvár	10
Bodroghalom	9
Pácin	9
Zemplénagárd	10
Dámóc	9
Karos	9
Ricse	9
Lácacséke	10
Cigánd	10
Tiszakarád	10
Tiszacsermely	10
Semjén	9

Forrás: MTA-RKK számítás

A gyermekek hétköznapi túlélési stratégiáját egy olyan szemüvegen keresztül kell tehát elemezni, amely figyelembe veszi, hogy a gyermekek legnagyobb része – a települések mindegyikén – olyan szegény családokban él, ahol az egy főre jutó jövedelem nem éri el a 40 ezer Ft-ot. Ha mindehhez hozzávesszük, hogy milyen magas arányban vannak a foglalkoztatott nélküli háztartások, illetve a 18 évnél fiatalabb gyermeket nevelő foglalkoztatott nélküli családok, látható, hogy a kistérségben az egyik napról a másikra élés az egyik alapvető stratégia, ahol az idény-munka és a feketemunka is visszaszorulóban van, és ahonnan az értelmiség már elmenekült, vállalkozói hagyományok, humán tőke nélkül pedig nyilván nem várható hamarosan fellendülés sem.

A gyermekekkel foglalkozó szakszolgálatok és alapszolgáltatások munkatársainak beszámolóiban visszatérő momentum az éhesen iskolába érkező gyermek (főképp hétfőnként, sok iskolában ezért gyakran előbb van a tízórai), csak a meleg étkezés miatt a foglalkozásokon (vagy napköziben) ott maradó, a kiegyensúlyozatlanul táplálkozó gyerekek képe. Ricse, Bodroghalom, Tiszacsermely, Tiszakarád sok gyereke így él: az iskola után másnapig nem is biztos, hogy tud mit enni.

A délutáni szervezett időtöltés teljes hiánya – nem csak a fenntartók finanszírozási gondjai miatt – de a lakosság általános szegénysége, forráshiányos háztartási költségvetése miatt is általános. Külön programokra a tisztességes ruha vagy táska nélkül nem megy el a kisgyerek sem, nem beszélve arról, hogy nincs, aki kifizesse az utazási költségeket. A lehetőségek beszűkültek.

Mindeközben azok a „spórolási technikák”, amelyek alapján – a pedagógusok és segítők szerint – a családoknak egy kicsit könnyíteni lehetne a helyzetén, nem vagy csak nagyon nehezen adhatók át: nincs mire, nincs miért tervezni, nem elkölteni azt a nagyon keveset, ami ma még megvan. A szolgáltatások és a családok távolsága egyre nagyobb. Sok a panasz a szülők együttműködésének hiányára, arra, hogy nem engedik be a családlátogató pedagógust, hogy türelmetlenek, erőszakosak, tiszteletlenek a szülők, ha konfrontációra kerül a sor.

A relatív korai családalapítás szintén nehezíti az együttműködést – ez az egyik legfontosabb kudarcélménye a segítőknek: a szegény családjukból kitörni nem tudó fiatalok újabb szegény családot alapítanak – a szegénység újratermelődése egyre gyorsul. (A serdülőkori gyerekvállalás mindemellett csak egy-két településen fordult elő az elmúlt évben, pl. Zemplénagárdon, Lácacsékén – így ez a percepció némileg eltér a statisztikai adatok által körvonalazódó helyzetképtől).

A gyerekes családok körében a megélhetési gondok mellett életviteli gondok jelennek meg a gyerekek felső tagozatba kerülésével, illetve az általános iskola befejezésével: a csellengés, a lemorzsolódás, valamint a családi és intézményes segítség hiánya az iskolai kudarcok megelőzésében mind ahhoz vezet, hogy a munkaerőpiacra is esélytelenül próbálnak majd később bejutni ezek a gyerekek. Az iskolai hiányzások a gyerekek felsőbb osztályokba kerülésével egyre magasabb – például volt olyan gyerek a kistérségben, aki emiatt került gondozásba.

A kistérségben az utóbbi évben előfordult gyermekbántalmazás is (ld. még CSSK és GYEJÓ esettáblázatát). Azoknál a családoknál volt ilyen, ahol jellemző az éhezés, a kilátástalanság, a nyomor. Sok helyen asztal, bútor sincs, néhány családban a gyerekek a földről esznek, és folyóvízes csapot először csak az óvodában látnak. A szegénységi beköltözők – pl. a telepprogram során a kistérség egyes településeire bekerülő, az integrációs folyamat végéig nem elkísért családok körében ezek a gondok – egy-egy településen – még hangsúlyosabbak.

A beszámolók szerint a legszegényebb családok jövedelemkiegészítő-stratégiájának egyre kevésbé része a háztáji gazdálkodás. Ennek – egyes interjúalanyok szerint – szintén történeti okai vannak: ebből a kistérségből a környező és távolabbi nagyvárosok nehézipari üzemeiben dolgozó ingázók adták a munkaerő nagy részét a rendszerváltás előtt is, így ők eleve nem is ismerték a mezőgazdasági tevékenységeket. A termelőszövetkezetek felszámolásával azonban az a munkaerői is redundánssá vált (általában a nők), akiknél ez a tradíció még élő volt. Így ez a tudás innen fokozatosan eltűnt – szemben pl. a szabolcsi hagyományokkal. A transzferektől való függés és a rendszertelen munka kombinációja sok család esetén az egyetlen ismert túlélési mód.

A segítő szolgáltatásoknak különlegesen nehéz a dolguk Becskeden (Karcván), Tiszakarádon és Tiszacsermelyen, illetve a többi, szegregátumokkal rendelkező településen. Amely településen a helyi társadalom is fragmentált, szétzilálódott, ott pedig a helyi szolgáltatások sem tudnak kellő mértékben együttműködni (pl. Tiszacsermelyen hangzott el az a példa, hogy a kapacitáshiányos jelzőrendszer és az oktatási intézmény néhány gyermek esetén „elbeszélte” egymás mellett, míg ezek a gyerekek alultápláltság miatt végül a gyermekjóléti szolgálat látókörébe nem kerültek).

Összefoglalóan tehát elmondhatjuk, hogy kistérségben néhány településen kimagaslóan nagy a munkajövedelem nélküli gyerekes családok aránya (Tiszacsermely, Pácin, Lácacséke, Dámóc), vagy számosságuk és területi koncentrációjuk nagy (pl. Cigánd, Karcsa, Ricse, Tiszakarád). A transzferektől függő, szegény családokat – hasonlóan más hasonló kistérségekhez - a kapacitásaik határán túl próbálják támogatni a segítő szolgálatok. Néhány település esetén azonban ez kifejezetten nem elégséges, mer ta szolgáltatások nem jutnak el a legrászorultabbakhoz (Tiszacsermely, Tiszakarád, Ricse) el mindenkihez.

A közoktatási intézmények rendszeresen számolnak be gyakorlatilag éhező gyerekekről, és a forrás- és szakemberhiány miatt sok helyen a legalapvetőbb feladatok ellátásán túl nem tudnak sem fokozott figyelmet, sem megfelelő szolgáltatásokat rendelni a legszegényebb sorsú, hátrányokat halmozó gyerekekhez.

A gyerekekkel kapcsolatos szolgáltatások kiegészítése gyakorlatilag minden településen szükséges, de a források szűkössége és a fenntarthatóság szempontjai miatt szorosabb kooperációval, innovatív eszközökkel oldható csak meg. A mai helyzet azonban rávilágít, hogy az általános iskola felső tagozatára gyakorlatilag „lemond” a rendszer – és a család is – a gyerekek nagy részéről. Ezek a gyerekek félbehagyják iskolai pályafutásokat, nem szereznek a munkaerőpiacon értékesíthető tudást, ez pedig a szegénység újratermelődésének további felgyorsulását eredményezi.

12 Szegregátumok, gettósodott és gettósodó települések

A kistérségi településeinek adottságait, önkormányzati működésüket egy olyan településtipológiával illusztráltuk, amelynek az egyik kategóriája a gettósodó település. Bár a kistérség településeinek egy részén valóban többségében van a roma lakosság, ahol nincs, ott is rosszak a kilátások, kevés a munkalehetőség, a kitörési pont. Éppen ezért a kistérség egészére érvényes a gettósodó térség jelleg.

A jegyzői adatlapok alapján már az első fejezetben bemutatuk, hogy mely településeken magas a romák aránya – most részben erre az adatra is támaszkodva, a 2010-es országos szakértői identifikáción alapuló adatgyűjtés során felsorolt szegregátumok ismertetésére vállalkozunk, ezzel is kiegészítve a némileg hiányos helyi, szegregátumokra vonatkozó adatszolgáltatást. Az adatokat a Nemzeti Fejlesztési Ügynökség bocsátotta rendelkezésünkre, a kutatás során összegyűjtött adatokat az LHH Programiroda megbízásából Domokos Vera elemezte.

A kistérségi településein található szegregátumok

Település (szegregátum száma)	Építmények száma	Építmények típusa	A szegregátumban élők száma	A telep elhelyezkedése
Bodroghalom	5-15 között	CS lakások	5-45 között	település szélén
Cigánd (1) Gödény	50-100 között	CS lakások	500 fölött	település szélén
Cigánd (2) Paptag	100-200 között	szocpolos sor	500 fölött	település szélén
Cigánd (3) Újtelep	50-100 között	szocpolos sor	200-500 között	település szélén
Dámóc	15-25 között	CS lakások	75-200 között	település szélén
Karcsa	50-100 között	szocpolos sor	200-500 között	a település határán túl
Pácin	25-50 között	CS lakások	75-200 között	település szélén
Ricse	5-15 között	szocpolos sor	5-45 között	település szélén
Semjén	5-15 között	CS lakások	5-45 között	település szélén
Tiszakarád (1)	15-25 között	CS lakások	45-75 között	a település határán túl
Tiszakarád (2)	200-500 között	CS lakások	500 fölött	település szélén
Tiszakarád (3)	50-100 között	CS lakások	45-75 között	település központjában
Tiszakarád (4)	100-200 között	CS lakások	500 fölött	település szélén

Forrás: NFÜ és területi interjúk

A kistérség településeinek felén gyűjtöttek adatokat szegregátumokról – két településen, Tiszakarádon és Cigándon pedig több szegregátumot is felsoroltak. A táblázat jól érzékelteti, hogy a helyi lakosság – köztük a romák – jelentős része telepszerű, szegények és szegény romák által koncentráltan lakott környezetben, leromlott vagy nagyon rossz lakásokban él, a települések szélén.

A szegregátumok elsősorban nem település-üzemeltetési kihívást jelentenek, hanem szociális feszültségeket okoznak: a telepiek és a nem telepiek között, de a telepen belül, vagy épp az újonnan betelepülők és a tősgyökeres családok között is. Az önkormányzatok a szolgáltatás-szervezéskor ugyanakkor a telepeket következetesen – javarészt forráshiány miatt – nehezen tudják a települések integráns részeként kezelni, és az átlagosnál nagyobb szegénységre az átlagostól eltérő válaszokkal

szolgálni az adott településen belül megjelenő esélykülönbségek kompenzálására. A szakadék ezáltal a telep és a településtest között általában mélyül, a feszültségek hamar felerősödnek.

A bodrogközi kistérségben - mint máshol is - a szegregátumoknak más-más a története. Mindenesetre általános tendencia, hogy a területek, településrészek leromlása már a rendszerváltás előtt megindult, részben a munkavállalás reményében elköltöző, helyükre pedig a túlkínálat és a szolgáltatások alacsonyabb színvonala miatt csökkenő ingatlanárak miatt ezeket a lakásokat megfizetni képes beköltöző szegények, szegény romák okozta lakosságcsere miatt. Mindehhez hozzájön – ahogy a tábla az „építészeti megoldás” feltüntetésével is mutatja – annak a tudatos településtervezési folyamatnak a kedvezőtlen hozadéka, amely a hatvanas és hetvenes évek óta a rossz minőségű lakások építésén (vagy éppen ilyen minőségű, de megüresedett lakásokba való beköltöztetésén) keresztül szándékozta oldani a romatelepek koncentrációját, ezzel egy-két generációval később éppen felgyorsítva a gettósodási folyamatokat. A kilencvenes évek közepén virágzó szocpolos lakásépítés ezt a folyamatot tovább fokozta.

Nagyságrendje alapján nem számottevő, de tanulságos folyamat az, hogy a kistérségbe az elmúlt években néhány új roma család is beköltözött – egy részük éppen a központi költségvetésből finanszírozott telepfelszámolási programban költözhetett el Füzérről és környékéről. Karosban 10-15 „új” családot említettek. Bodroghalom telepére korábban a Hegyközből, Füzérről és Pálházáról költöztettek ide családokat, de ők nem voltak olyan összetartóak, sokan vissza szerettek volna költözni, de nem volt hová. A kb. 10 család beköltöztetése nagyon gyorsan zajlott.

Néhány szegregátumról külön is szót ejtünk:

Karcsa nagy romatelepe a külterületen lévő Becsked, de az előző népszámláláskor csak nagyon kevesen vallották magukat a cigány kisebbséghez tartozónak. A faluban élő romák felét a telepűi romák adják. Karcsán minden szolgáltatás viszonylag könnyen elérhető, a becskedi külterületen élőknek már nehezebb ezeknek az elérése, mivel ez a terület a település központjától mintegy 3 km-re fekszik. A karcsai szegregátum jó példa a települési infrastruktúra-ellátottság különbségeiből fakadó egyre romló életkörülmények kialakulásának illusztrálására is: míg Karcsán az infrastruktúra teljesen kiépített, a becskedi területen ez egyáltalán nem igaz, hiszen ott nincs aszfaltozott út, csatorna, és gáz sem egy szakaszon. Ezen a területen mintegy 300 ember él, ebből kb. 200 gyermek. A gyerekekért kisbusz jár reggelente, kétszer fordul az iskolásokkal, utána jönnek az óvodások.

A becskiedieknek az utazás okozza a legtöbb gondot, hiszen itt nincs semmilyen szolgáltatás, és a fiataloknak, időseknek mindenért utazniuk kell. A régi iskola épületében egy házaspár működtetett egy kis vegyesboltot valamikor – mára ez is bezárt.

Pácinban a telep a falu elején helyezkedik el – jól jelzi a kezdetét az aszfaltozott út széle. Hosszú végtelennek tűnő zsákutcákból áll, amelyet kitaposott ösvények kötnek össze. A házak többségében a vezetékes víz az udvarig megy.

A ricsei szegregátum az egyik legkisebb a kistérségben – az önkormányzata nem is ekként számol be róla, csak a helyi cigány kisebbségi önkormányzat hívja fel rá a figyelmet, mivel a két romák lakta utca közül az egyik esőben teljesen járhatatlan, a házak rossz állapotúak.

Dámóc szélén – egy volt kastély helyén - az Őrhegyen áll a telep. Bár nem nagy a szegregátum, a CSSK munkatársai az egyik legproblémásabb, elszigetelődő terepnek tartják. 20-25 gyermek él ott (többek között egy 15 éves apuka, akinek kiemelték a gyerekeit a családból).

Cigándon a legkiterjedtebb szegregálódott rész neve Paptag, ezen kívül található a város más részein több kisebb elkülönülő telep. A teljes lakosságon belül 40%-ra tehető a cigány kisebbség aránya. A Paptagon élők együttműködők, nem jellemzőek olyan súlyos problémák, mint amelyekenről a Tiszakarádon dolgozó segítők számoltak be. Paptag Cigánd közművesített, de télen csak hosszú idő alatt megközelíthető végén van, így különösen babakocsival, több kicsi gyerekkel nehéz az eljutás. A közlekedés nem túl jól időzített, átmenő buszjáratokkal lehet csak közlekedni. Áram többnyire van, "a cigányság fele-fele él jobb és rosszabb körülmények között". Kapun belül van mindenhol a vízvezeték, ezért közkútból kevés van, messziről lehet csak vizet hordani. A családok igyekvők: sokaknál keverőtárcsás mosógép is van.

A kistérségi segítő szolgálatok egyértelműen a tiszakarádi nagy telepet tartják a legproblémásabb szegregátumnak, ami részben abból is fakad, hogy maga Tiszakarád is hanyatló, problémákkal küzdő település. A kistérség második legnagyobb lélekszámú községe, és itt a legmagasabb a munkanélküliség, itt az egyik legnagyobb az cigányság aránya, ami önmagában még nem probléma, de különböző családok – „kaszatok” – alkotják, és ezért folyamatos a feszültség közöttük. A legnagyobb telep a község dél-keleti részén helyezkedik el, közvetlenül a Tisza gátja mellett. A helyi történeti beszámolók alapján a cigányság innen indult ki, és innen költöztek be a családok a település egyéb részeire. A telepen sok házban nincs víz, villany.

Ricsén főképp a szegregátumról ismert, ahol sok a szívességi lakáshasználó és zavarosak az albérleti viszonyok. A segítők szerint itt is sokan vándorolnak lakásról lakásra, kutatni kell az aktuális elérhetőségek után.

Semjénben a telepen a kedvezőtlen lakáskörülményeket télen a zsúfoltság súlyosbítja. Itt a lakások többségében van vezetékes víz, de kiépített fürdőszoba sok helyen nincs.

Becsléseink szerint a bodroközi kistérségben jóval 1200 felett van azoknak a családoknak a száma, akik nagyon rossz infrastrukturális ellátottságú házakban, telepszerűen is elkülönült körülmények között laknak. Ezeknek a családoknak a kistérségben egyébként tisztességes szegénységben élőkénél sokkal küzdelmesebbek a hétköznapjaik, gyermekeik esélye a boldogulásra csekély, a segítő szolgáltatások pedig a legnagyobb erőfeszítések ellenére is csak korlátozott hatékonysággal tudják egyengetni a sorsukat.

13 A megnevezett fejlesztési szükségletek és igények

A bodrogi kistérségben az igényfeltárás folyamán több módszerrel is gyűjtöttük azokat a helyi fejlesztési ötleteket, amelyekről a szolgáltatók, intézmények és a lakosság a gyerekes családok sorsát szeretné javítani, a hiányosságokat pótolni, újabb erőforrásokat teremteni. Ezeket az igényeket a település-típológia, a kompetencia-mérés és a szegénységi kockázati index adataival egybevetve megállapíthatjuk, hogy a kistérségi partnerek, intézményekben dolgozók reálisan mérik fel a helyi kapacitásokat, illetve a kapacitáshiányokból fakadó nehézségeket.

Ebben a fejezetben foglaljuk össze a kvalitatív interjúk alapján azokat az igény-csoportokat, amelyek alá jól rendezhetők a helyi szükségletek, de (itt – területi okokból) az egyes fejlesztési igények technikai részleteinek említésétől, mint pl. az irodai és készségfejlesztői rajzeszközök, az adott típusú és időzítésű gyermekétkeztetés, a számos tematikusan már körvonalazott szabadidős foglalkozás, táborozás, az egyes fejlődés-lélektani és motorikus fejlődést vizsgáló szűrés, stb. el kell, hogy tekintsünk.

Fontos kiemelni azonban, hogy a gyerekesélyek (és a gyerekes családok helyzetének általános) javulása hosszabb távon nem várható csak ezektől a beavatkozásoktól, hiszen a kistérség egészében a szegénység oka a munkahelyek szinte teljes hiánya és a települések közötti, illetve a kistérséget gazdaságilag és szolgáltatások szempontjából erősebb településekkel, városokkal összekötő tömegközlekedési kapcsolatok ritkasága és drágasága, a helyi humán erőforrás szegényes volta. Ezeknek a problémáknak az orvoslása – bár meghaladja a Kistérségi Tükör és a kapcsolódó pályázat kereteit – kétségkívül elengedhetetlen. Éppen ezért a felsorolt igények megjelenítése egyetlen projektdokumentációban lehetetlen is lenne – hiszen az annál több szektort, nagyobb időszakot is felölel, és a beavatkozások fenntarthatósága nem csak kistérségi vagy települési kompetenciákon múlik.

A legfőbb prioritásokat az alábbi ábrával illusztrált logika mentén javasoljuk kialakítani – ez egyúttal a szolgáltatáshiányos, a gyerekes családok szegénységi kockázataival fokozottan sújtott települések körének lehatárolását is szemlélteti:

23. ábra A főbb beavatkozási területek – a gyerekekre irányuló szolgáltatások tükrében

Szolgáltatások koragyermekkortól az iskoláig

Bölcsőde: 1 településen	Óvoda: 13 településen	Iskola: 12 településen	Művház: 10 településen
Gyerekház: 0 településen		Napközi: 10 településen (de kevés gyereknek)	Nyilvános internet hozzáférés: 12 településen
Családi napközi: 1 településen	Nyári étkeztetés: 11 településen		
	Nyári napközi: 2 településen		

- Játsszótér: 11 településen
 - Művház: 10 településen
 - (Tanya- vagy falugondnoki szolgálat: 8 településen)
- SOK A SZOLGÁLTATÁSHIÁNYOS TELEPÜLÉS(RÉSZ)**
Tiszakarád, Tiszacsermely, Becsked

Az egyes szakmaterületi áttekintések már települések szintjén is elemezték a kihívásokat, így most kifejezetten az ezekre – a tervezhető programelemek segítségével - adható válaszokat foglaljuk össze.

TELEPÜLÉS	HELYBEN MEGFOGALMAZOTT IGÉNYEK RÖVID ÖSSZEFOGLALÁSA	AZ IGÉNYEKRE ADHATÓ PROJEKTELEM-VÁLASZOK A GYEREKESÉLY PROGRAMON BELÜL (kiírásban közölt program-elem számokkal)
Alsóberecki	Közösségi hely létesítése a településen élő gyerekek és szülei számára. Iskolán/óvodán kívüli irányított szabadidős és fejlesztő programok szakemberek irányításával. Sportolás - ezen belül labdarúgás - népszerűsítése a kistérségben.	15. Programok szülőknek 38. Sport és játszóudvarok 29. Szülők felkészítése a szülői szerepre 11. Iskolai felzárkózást segítő programok
Bodroghalom	Baba-mama klub, kertkultúra megújítása, 1 fő programkoordinátor, szűrővizsgálatok, pedagógiai szakszolgálat hatékonyságának növelése, kiscsoportos nyelvoktatás, számítógéphálózat felújítása, szülőknek informatikaképzés, nyári napközi, tábor, óvoda udvari játékaik fejlesztése, fejlesztőjátékok	7. Szolgáltatás hozzáféréseinek javítása 10. Prevenációs tevékenységek 15. Programok szülőknek 29. Szülők felkészítése a szülői szerepre 36. Információs társadalom fejlesztése 30. Hiányzó, elégtelen szolgáltatások fejlesztése 31. Nyári napközi, tábor 38. Sport és játszóudvarok
Cigánd	Iskola, óvodai szociális munka, prevenációs programok, szűrővizsgálatok, közösségfejlesztés	9. Szűrővizsgálatok 10. Prevenációs tevékenységek 29. Szülők felkészítése a szülői szerepre 28. Bölcsődei, óvodai, iskolai, telepi szociális munka 15. Programok szülőknek
Dámóc	Közösségi tér kialakítása illetve ifjúsági klub-szervezett programok korosztályok szerint, közös programok szülőkkel, prevenációs programok, baba-mama klub, nyári napközi, nyári gyerekétkeztetés	15. Programok szülőknek 29. Szülők felkészítése a szülői szerepre 31. Nyári napközi, tábor 34. Fiatalok programjai 32. Gyerekétkeztetéshez kapcsolódó programok
Felsőberecki	Közösségi tér szervezett programokkal, játszótérrel. Úszásoktatás	34. Fiatalok programjai 7. Szolgáltatás hozzáféréseinek javítása
Karcsa	Közösségi szolgáltatóház, nyári táborok, nyári gyerekétkeztetés, úszásoktatás	12. Közösségi szolgáltatóház 9. Szűrővizsgálatok 7. Szolgáltatás hozzáféréseinek javítása 31. Nyári napközi, tábor
Karos	Közösségi tér szervezett programokkal gyerekeknek és szülőknek. Az épület felszerelése, az ellátás biztosítása	15. Programok szülőknek 29. Szülők felkészítése a szülői szerepre 34. Fiatalok programjai 7. Szolgáltatás hozzáféréseinek javítása

Kisrosvágy	Régi iskolaépület alkalmas táborok, programok megrendezésére, kistérségi szinten. Erre pályázatot nyertek. Ennek a táborhelyszínnek az udvarára lenne szükség játékokra.	38. Sport és játszóudvarok
Lácacséke	Közösségi tér kialakítása illetve ifjúsági klub-szervezett programok korosztályok szerint, közös programok szülőkkel, prevenció programok, baba-mama klub, nyári napközi, nyári gyerekétkeztetés	15. Programok szülőknek 29. Szülők felkészítése a szülői szerepre 31. Nyári napközi, tábor 32. Gyerekétkeztetéshez kapcsolódó programok 34. Fiatalok programjai
Nagyrosvágy	Játszóudvar az iskolában, Művelődési házban szervezett programok fiatalok számára, 1 fő alkalmazása ennek szervezésére, baba-mama klub, úszásoktatás	7. Szolgáltatás hozzáféréseinek javítása 29. Szülők felkészítése a szülői szerepre 34. Fiatalok programjai 10. Prevenció tevékenységek 31. Nyári napközi, tábor 38. Sport és játszóudvarok 34. Fiatalok programjai

TELEPÜLÉS	HELYBEN MEGFOGALMAZOTT IGÉNYEK RÖVID ÖSSZEFOGLALÁSA	AZ IGÉNYEKRE ADHATÓ PROJEKTELEM-VÁLASZOK A GYEREKESÉLY PROGRAMON BELÜL (SORSZÁM A KIÍRÁSON BELÜL)
Pácín	Biztos kezdet szemlélet elősegítése az óvodában, kulturális programok látogatása, óvodásoknak, iskolásoknak, úszásoktatás, kirándulások, táborok, pályaeorientáció, sószoza, életmód tábor (napközi), korai fejlesztés -iskolaelőkészítő csoportok, szakkörök, pályaeorientáció, kulturális programok látogatása, ifjúsági klub	7. Szolgáltatás hozzáférése javítása 29. Szülők felkészítése a szülői szerepre 15. Programok szülőknek 27. Biztos kezdet szemlélet elősegítése 31. Nyári napközi, tábor 35. Szakmaválasztás elősegítése 38. Sport és játszódudvarok 39. Hiányzó szaktudás bevonása
Révleányvár	Biztos kezdet-szemlélet, Kedves-ház pedagógia, nyári napközi, táborok, közösségi programok, szakmai tapasztalatcsere, jó gyakorlatok megismerése	7. Szolgáltatás hozzáférése javítása 27. Biztos kezdet szemlélet elősegítése 25. Tapasztalatcsere 31. Nyári napközi, tábor 38. Sport és játszódudvarok
Ricse	Biztos kezdet gyerekház - kitelepülős (Ricse anyaintézmény, Semjén, Dámóc, Lácacséke kitelepülős)verzió, pedagógiai szakszolgálat hatékonyabb jelenléte, korai fejlesztés mobilizálása a településre, nyári napközi + tábor, tetű-probléma felszámolása, szakmai műhelyek, iskolai szociális munka, hatékonyabb pályaeorientáció	6. Szakmai műhelyek, szakmaközi hálózatok 7. Szolgáltatás hozzáférése javítása 8. Szolgáltatások összehangolása 10. Prevenációs tevékenységek 13. Biztos Kezdet Gyerekház, szolgáltatás 14. Kiemelt program képzéseinek részvétel 31. Nyári napközi, tábor 28. Bölcsődei, óvodai, iskolai, telepi szociális munka 35. Szakmaválasztás elősegítése
Semjén	a klubhelyiség professzionálisabb működtetése. HR-igény a programok szervezéséhez, koordinálásához, tanoda jellegű programok, felzárkóztatás, szabadidős tevékenységek	8. Szolgáltatások összehangolása 15. Programok szülőknek 33. Gyerekétkeztetés szakmai fejlesztése 34. Fiatalok programjai 29. Szülők felkészítése a szülői szerepre 38. Sport és játszódudvarok
Tiszacsermely	Délután nincs iskola, óvoda. Nyáron 2 és fél hónapig semmi nincs Közösségi tér kialakítása gyerekek számára (ingatlan van) - HR-igény programok szervezéséhez, közösségfejlesztéshez, korrepetáláshoz, tanulószobához. Iskolában szakkörök beindítása, délutáni tanulószoba, úszásoktatás. Év-közben délelőtti programok kisgyermekes anyukák számára, nyári tábor, napközi, nyári gyerekétkeztetés	10. Prevenációs tevékenységek 15. Programok szülőknek 19. Együttműködés, párbeszéd elősegítése 25. Tapasztalatcsere 7. Szolgáltatás hozzáférése javítása 31. Nyári napközi, tábor 32. Gyerekétkeztetéshez kapcsolódó programok 34. Fiatalok programjai 38. Sport és játszódudvarok
Tiszakarád	Közösségi ház, biztos kezdet gyerekház, nyári napközi, nyári gyerekétkeztetés, nyári táborok, pedagógiai szakszolgáltatás javítása, tetű felszámolása, hatékony pályaeorientáció, felvételre való felkészítés	12. Közösségi szolgáltatóház 38. Sport és játszódudvarok 9. Szűrővizsgálatok 10. Prevenációs tevékenységek 15. Programok szülőknek 31. Nyári napközi, tábor 35. Szakmaválasztás elősegítése 30. Hiányzó, elégtelen szolgáltatások fejlesztése
Zemplénagárd	Biztos kezdet-szemlélet, Kedves-ház pedagógia, nyári napközi, táborok, közösségi programok, szakmai tapasztalatcsere, jó gyakorlatok megismerése	7. Szolgáltatás hozzáférése javítása 25. Tapasztalatcsere 27. Biztos kezdet szemlélet elősegítése 31. Nyári napközi, tábor

Forrás: adatlapok

TELEPÜLÉS	HELYBEN MEGFOGALMAZOTT IGÉNYEK RÖVID ÖSSZEFOGLALÁSA	AZ IGÉNYEKRE ADHATÓ PROJEKTELEM-VÁLASZOK A GYEREKESÉLY PROGRAMON BELÜL (SORSZÁM A KIÍRÁSON BELÜL)
Kistérségi	Családsegítő és gyermekjóléti szolgálat kapacitásbővítése, szolgáltatás hatékonyságának növelése, mobilizálás elősegítése, pedagógiai szakszolgálat kapacitásbővítése új szakemberek bevonása, hatékonyság növelése, gyerekesély-iroda, gyerekesély-bizottság, hiányzó szolgáltatások fejlesztése	2. Gyerekesély Bizottság 3. Gyerekesély stratégia 4. Gyerekesély cselekvési program 5. Gyerekesély Iroda 6. Szakmai műhelyek, szakmaközi hálózatok 7. Szolgáltatás hozzáféréseinek javítása 8. Szolgáltatások összehangolása 9. Szűrővizsgálatok 16. Gyermekjólét és családsegítés fejlesztése 17. Kommunikációs terv 20. Előítélet- és konfliktus kezelés 37. Önkéntesek bevonása 39. Hiányzó szaktudás bevonása

Forrás: helyi interjúk és adatlapok

Kifejezetten fontos, hogy azokon a településeken, ahol a gyerekekkel foglalkozó intézmények eddig nem jutottak forráshoz, illetve azokon a településeken, ahol nincs ilyen intézmény/szervezet, de van gyermekkori, fiatalkori korosztály, a helyi gyerekek igényeinek megfelelő kiegészítő szolgáltatás kerülhessen kialakításra. Elengedhetetlen az alap- és szakellátásokban égetően hiányzó humán-erőforrás előteremtésére a kistérségi határokon túl is keresni szakembereket, és olyan együttműködések kialakítását, ami tudja – ha átmenetileg is - pótolni ezt a munkaerőt, kiegészíteni a helyi humán-elitet.

14 Helyi jó gyakorlatok

A kistérségben az elmúlt években olyan lépések is történtek, amelyekre való építkezés mindenképpen előnyös lehet a gyerekesélyekre irányuló programok, illetve hosszabb távon a területi-térségi fejlesztési folyamatok tervezésekor. Ezeknek a folyamatoknak egy része közvetlenül a komplex fejlesztést igénylő leghátrányosabb kistérség besorolás miatt indult be, hiszen a kistérségbe áramló fejlesztési források kitermeltek egy olyan humán-erőforrás kapacitást, amely biztonsággal mozog a tervezési módszertanban, a programok levezénylésében, és nem utolsósorban az adminisztrációs feladatok elvégzésében. A kistérségben – ahogy ezt a következő fejezetben részletesebben ki is fejtjük, egyébként több milliárd forint fejlesztési forrás érkezett az elmúlt években, ezek egy jelentős része az árvízvédelemhez kapcsolódott, de a humán-erőforrás fejlesztés, oktatás is fontos beavatkozási területek. Pl. Karcsa kistérségben zajló, 9 települést érintő Mélyszegénységben élők felzárkóztatása című projekt (TÁMOP 5.1.3) gesztortelepülése, és itt zajlik épp az "Integrációs közösségi és szolgáltató tér" kialakítása is.

A folyamatok egy másik része ugyanakkor ettől független: olyan erős, alulról jövő szerveződések, civilek adják a gerincét, amelyeknek a közösségfejlesztő, -erősítő eredményei hiánypótlók a kistérségben.

A folyamatok harmadik része pedig közvetlenül az alapellátásokhoz és a szakszolgálatokhoz kapcsolódik, amikor is a helyi szereplők olyan módszertani fejlesztéseket, kooperáción, összehangolt tevékenységeken keresztüli innovációkat valósítanak meg, amelyek hatékonyabbá, olcsóbbá, célzottabbá tudják tenni a szolgáltatások működtetését.

Az effajta „jó gyakorlatokra” – az elmúlt mintegy fél évnyi gyűjtőmunka eredményeként ezt állíthatjuk – a kistérség több települése is könnyen építhet, és ezeknek az eredményei könnyen becsatornázhatók más települések, szervezetek gyakorlatába is. A közmunka ésszerű szervezése, pl. a helyi intézmények ellátásának könnyítése pl. a mezőgazdasági termelésen keresztül, vagy csak vetőmag-beszerezés, stb. is sokat segíthet egy-egy család sorsán, valamint az intézmények működtetési nehézségeit is enyhítheti. Az alábbiakban olyan példákat hozunk, amelyek kifejezetten a gyerekek és családjaik boldogulását, a helyi közösségek fejlődését segíthetik.

Páciban folyik a „Tedd és mondd” anyanyelvi program, amely a beszédkészség fejlesztését célozza. Az óvoda is alkalmazza a „Kedvesház” programot, amely az óvodán belül a gyerekekkel közösen kialakított szabályokon alapszik, és egyéni készségkibontakoztatásra és a szülők intenzívebb, elfogadóbb bevonására épít. Része például az is, hogy a gyerekek óvodai munkájából „portfóliót” állítanak össze, amit a szülők kapnak meg, beavatva őket a gyerekek óvodai tevékenységébe. Ugyanitt – a roma gyerekek számára - működik cigány kisebbségi nevelés magyar nyelven. Az, hogy ezek a programok nem csak az iskolában, hanem az óvodában is futnak, egy hosszabb folyamat eredménye: egyelőre ezek a programok újonnan kerültek az óvoda életébe, hiszen korábban a képzési keretet az iskola vette igénybe. Az a módszertan, amely integrálja a gyerekek egyéni

fejlesztési igényeit és keretezi ennek a fejlesztésnek a módszertanát – az integrált pedagógiai rendszer (IPR)- az egész Bodroghözben hasznos, sok lehetőséget ad.

Pácin más miatt is fontos, példaértékű folyamatokat felsorakoztató település: bár a fejlesztési források a legtöbb LHH-s kistérségekben általában a „nagy”, nehezen fenntartható beruházások felé terelték az önkormányzatokat, itt a faluház, az óvoda és az orvosi rendelő is a kiszámíthatóan üzemeltethető fejlesztések, felújítások segítségével újjáultak meg. A munkálatokba – bár az bizonyos kockázatokat hordoz magában – az önkormányzat helyi munkaerőt (is) vont be, így közvetlenül a helyi lakosoknak is munkát adva, illetve a helyi közösség, a település gyarapodásban való részvételt is biztosítva.

A kistérség egy másik hasznosítható tapasztalata a tiszakarádi vallási közösség közösségfejlesztő munkája. A református misszionárius, Choi Young, helyi segítőivel (Zsiga házaspár) a település roma közösségét „szervezi”, és nem csak vallási közösséggé, hanem kulturális- és sportprogramokat is szervez. Az istentiszteleteken az évek során egyre többen vesznek részt (főképp nők és gyermekek), és a helyi önkormányzat is felkarolta a kezdeményezést. 2011-ben az önkormányzat felajánlott a részükre egy termet az egyik önkormányzat ingatlanban, és az első alkalommal is már több mint 100 érdeklődő jelent meg. Elmondható, hogy a fragmentált, reményvesztett, javarészből nyomorban élők közül is elkezdett épülni egy közösség. A mintegy 130 fős csoport kohéziója komoly potenciál lehet minden közösségfejlesztési beavatkozás során.

A kistérség kétségkívül egyik legnagyobb kihívásokkal jellemezhető települése Karcsa, hiszen itt található az egyik legnagyobb szegregátum, Becsked. Ahogy azt a megelőző fejezetekben is összefoglaltuk, ez egy infrastrukturálisan rosszul ellátott, közlekedésből kizárt, szinte csak roma nyomorgó családoknak helyet nyújtó, fizikailag is elkülönült településrész. A telep lecsúszása az elmúlt 3 generáció során gyorsult fel. A becskedi cigány kisebbségi önkormányzat a gyerekek iskolai pályafutásának egyengetésében látja az egyetlen kitörési lehetőséget, ezért indított egy ösztöndíj-programot – a jól teljesítő (adott tanulmányi átlagot hozó) gyerekek jutalmat kapnak. Mindehhez elengedhetetlen (volt) a helyi iskola támogató együttműködése. A helyi kisebbségi önkormányzat más, potenciálisan az esélyek javítására használható programokat, forrásokat is felkutat, mozgósít, ehhez partner a helyi önkormányzat.

Karcván ezen túl a helyi reformátusok, illetve a katolikus közösség igyekszik szabadidős programokat, táborokat szervezni a gyerekeknek – együttműködve a művelődési házzal, az iskolával: itt a kooperáció erős, a „stáb” összeszokott – bár a programok kínálata az ingázó pedagógusok miatt nyilván korlátozott.

15 Civil szervezetek

Az adatgyűjtés nagyon fontos tapasztalata, hogy a civil szféra gyakorlatilag hiányzik a Bodroghözben. Ezt részben magyarázza az értelmiségi réteg hiánya, ill. szűkösége, és az is, hogy az elvándorlók „nem hatnak vissza”: nem csatolják vissza azt a kulturális és társadalmi tőkét, amit innen elköltözve megszereznek, felépítenek. A kistérségben csak néhány aktív civil szervezetet találunk. Ezek egy része egyértelműen a hitélethez, azon belül pedig a közösség-szervezéshez köthető (Tiszakarád, Karcsa), egy másik része pedig a helyi hagyományőrzéshez (Bodroghalom), vagy – elvétve – a közösség-művelődési házakban a programok szervezéséhez (Karcsa).

A környező kistérségekben is kihívás a civil szféra gyengesége, de nem ilyen mértékben, és a központi vagy a nyugati régiókkal összehasonlítva is beszédesek a különbségek. Feltételezhetjük, hogy a kistérségen belüli érdekérvényesítési készség is kapcsolatban áll a civilek, a civilség hiányával: csak nagyon szűk réteg képes az érdekeit érdemben képviselni. Így az egymás támogatása, a közös célokért való összefogás sem, vagy csak alig lehetséges. A civil szervezetek megerősítése, a közösségépítés hiányának tudatos pótlása éppen ezért elengedhetetlen.

16 Forrástérkép

Az elmúlt években a kistérségbe áramló források jelentős része olyan infrastrukturális fejlesztésre irányult, amely az árvíz-, a belvízvédelem, a közutak, illetve alapszolgáltatások minőségének javulását szolgálta.

Az LHH-s programcsomag részletekbe menő elemzésétől, és a nagy infrastrukturális beruházások áttekintésétől itt eltekintünk, viszont röviden összefoglaljuk, hogy milyen olyan források érkeztek a kistérségbe, amelyek a gyerekesélyek javításához közvetlenül vagy közvetve ugyan, de valószínűsíthetően hozzájárulhattak. Éppen ezért kiemelten foglalkozunk a HEFOP és a TÁMOP forrásokkal, illetve az oktatási intézmények beruházásaival. Ez a lekérdés az NFÜ térképtér szolgáltatásával készült 2012. május elején, míg a fejezet többi táblázata a jelentéskészítő program segítségével néhány hónappal korábban.

Összefoglalóan tehát a HEFOP összesen egy tematikusan kapcsolódó forrása érkezett ide: „A társadalmi befogadás elősegítése a szociális területen dolgozó szakemberek képzésével” (HEFOP 2.2.1).

A kistérség ÉMOP-ból finanszírozott, tematikusan idevágó projektjeit a „Közoktatás térségi sajátosságokhoz igazodó szervezése és infrastrukturális fejlesztése” (EMOP 4.3.1) című felhívás keretében finanszírozták, illetve a „Szociális alapszolgáltatásokhoz és gyermekjóléti alapellátásokhoz való hozzáférés javítása és a szolgáltatások minőségének fejlesztése” (ÉMOP 4.2.1), és a cigándi fejlesztés a „Bölcsődei ellátást nyújtó intézmények fejlesztése és kapacitásának bővítése” című felhívás keretében kapott támogatást.

A TÁMOP-ból finanszíroztak „Képzés-foglalkoztatás hátrányos helyzetűeknek (LHH)” projekteket (TÁMOP 5.1.1), a „Kompetencia alapú oktatás, egyenlő hozzáférés - Innovatív intézményekben” (TÁMOP 3.1.4), „Nevelési oktatási intézmények tanórái, tanórán kívüli és szabadidős tevékenységeinek támogatása” (TÁMOP 3.2.11), „Építő közösségek” - közművelődési intézmények az egész életen át tartó tanulásért (TÁMOP 3.2.3) és „Minőségi oktatás támogatása, valamint az egész életen át tartó tanulás elősegítése a kultúra eszközeivel az LHH kistérségek esélyegyenlősége érdekében” (TÁMOP 3.3.7) projekteket is. Jelenleg is fut a „Közösségi felzárkóztatás a mélyszegénységben élők” projekt, és érinti a kistérség 9 települését (TÁMOP 5.1.3).

Ezek a források – a futó és már lezárult projektek - mindösszesen 19 támogatott projektet eredményeztek, mintegy 1,87 mrd Ft összegben (a projekt összköltségvetések teljes összeg 1,92 mrd Ft). A települések közül a források Cigánd, Karcsa, Ricse, Pácin, Tiszacsermely és Tizsakarád kaptak forrást (Karcsa a mélyszegénységes gesztor település – 9 település vesz részt összesen a programban). Jól látható, hogy a kistérség jelentős számú települése nem részesült ilyen fejlesztésekben.

Ez a projekt-volumen az eddig a kistérségben folyt vagy folyó 69 projekt mintegy negyede, de összforrásának – a projektek természete miatt – csak jóval kisebb része.

Felhívás száma	Kedvezményezett neve	Projekt címe	Támogatás dátuma	Megtílt támogatás összege (Ft)
ÉMOP-4.2.1/A	Bodrogközi Többcélú Kistérségi Társulás	Szociális alapszolgáltatási központ kialakítása Karcsán	2009.02.25	34 259 873
TÁMOP-3.3.7-09/1	Bodrogközi Többcélú Kistérségi Társulás	Tehetséggondozó Iskola Műhelyek a leghátrányosabb kistérség felzárkóztatására	2010.07.21	100 000 000
TÁMOP-5.1.1-09/6	Bodrogközi Többcélú Kistérségi Társulás	Helyi igényekre alapozott innovatív foglalkoztatási társaság létrehozása a Bodrogközi kistérségben "Természetesen természetest" komplex térségi program	2010.08.09	199 294 329
TÁMOP-5.1.1-09/6	Bodrogközi Többcélú Kistérségi Társulás	Partnerség a Bodrogköz felzárkóztatásáért	2010.08.09	313 196 303
ÉMOP-4.2.1/B-2f	Cigánd Város Önkormányzata	Bölcsőde kialakítása Cigánd városában	2010.02.04	80 527 777
ÉMOP-4.3.1/A-09	Cigánd Város Önkormányzata	Óvoda bővítése Cigándon	2010.09.21	45 672 383
ÉMOP-4.3.1/B-09	Cigánd Város Önkormányzata	Oktatási intézmények infrastrukturális fejlesztése Cigánd	2010.07.13	293 241 785
HEFOP-2.2.1-06/1	Cigánd Város Önkormányzata	A szociális szféra humán erőforrásának fejlesztése a munkaerő-piaci reintegráció érdekében	2008.03.14	12 255 100
TÁMOP-3.2.3-09/2	Cigánd Város Önkormányzata	"A nem formális és informális tanulási formák fejlesztése a Bodrogközben"	2010.10.01	75 572 155
TÁMOP-3.2.11/10-1	Cigándi Innovációs és Ifjúsági Sportegyesület Kiemelkedően Közhasznú Szervezet	A Cigándi ÁMK és tagintézményei szabadidős sportprogramjainak fejlesztése	2010.10.06	41 156 640
ÉMOP-4.3.1/B-09	Karcsa Község Önkormányzata	Alapszintű oktatási infrastruktúra-fejlesztés Karcsán	2010.05.13	77 774 174
TÁMOP-5.1.3-09/2	Karcsa Község Önkormányzata	Komplex beavatkozás a Bodrogközi Kistérségben mélyszegénységben élők helyzetének javítása és társadalmi integrációja érdekében	2011.09.16	154 709 954
ÉMOP-4.3.1/B-09	Községi Önkormányzat Tiszakarád	Sánta Erzsébet Általános Iskola bővítése és rekonstrukciója, Tiszakarád	2010.03.17	148 566 280
ÉMOP-4.3.1/B-09	Pácin Község Önkormányzata	Óvoda korszerűsítés és bővítés Pácin községben	2010.02.05	70 000 000
TÁMOP-3.1.4-08/2	Pácin Község Önkormányzata	Kompetencia alapú oktatás, egyenlő hozzáférés Pácin községben	2009.03.26	21 798 200
ÉMOP-4.2.1/A	Ricse Nagyközség Önkormányzata	Alapszolgáltatási Központ fejlesztése Ricsén	2009.02.25	49 078 561
TÁMOP-3.1.4-08/2	Ricse Nagyközség Önkormányzata	A kompetencia alapú oktatás bevezetése a ricsei II. Rákóczi Ferenc Általános Iskola, Óvoda és Alapfokú Művészetoktatási Intézményben az integráció jegyében.	2009.05.27	28 217 400
ÉMOP-4.3.1/B-09	Tiszacsermely Község Önkormányzata	Önkormányzati tulajdonú óvodai férőhely bővítése, Tiszacsermely	2010.04.07	23 900 000
ÉMOP-4.3.1/A-09	Tiszakarád Község Önkormányzata	Óvoda épületének infrastrukturális fejlesztése Tiszakarádon	2010.09.21	98 868 281

Forrás: terkepter.nfu.hu

A helyi teljes fejlesztéspolitikai forrás áttekintését, illetve ezeknek a forrásoknak az országos összehasonlíthatóságát szolgálják az alábbi táblázatok. A táblázatok forrása az NFÜ Jelentéskészítő felülete.

Beérkezett és támogatott NFT pályázatok

	Bodrogi kistérség	Országos (kistérség) átlag
Beérkezett pályázatok száma	100	242
Igényelt támogatási összeg (Ft)	8 504 688 127	9 057 331 541
Támogatott pályázatok száma	58	108
Megítelt támogatási összeg (Ft)	6 890 536 186	3 950 635 158
Leszerződött pályázatok száma	58	107
Szerződéssel lekötött összeg (Ft)	11 692 221 724	3 922 636 329
Megkezdett kifizetések száma (pályázat)	52	106
Kifizetett támogatási összeg (Ft)	11 574 676 041	3 809 600 841

Pályázatok számának megoszlása operatív programonként (db), NFT

Operatív program	Beérkezett pályázatok Bodrogi kistérség	Beérkezett pályázatok Országos (kistérség) átlag	Támogatott pályázatok Bodrogi kistérség	Támogatott pályázatok Országos (kistérség) átlag
AVOP	82	63	54	37
GVOP	1	122	0	47
HEFOP	4	43	2	19
KIOP	1	2	1	1
ROP	12	12	1	3
Összesen:	100	242	58	107

Igényelt és megítelt támogatási összeg megoszlása operatív programonként (Ft), NFT

Operatív program	Beérkezett pályázatok Bodrogi kistérség	Beérkezett pályázatok Országos (kistérség) átlag	Támogatott pályázatok Bodrogi kistérség	Támogatott pályázatok Országos (kistérség) átlag
AVOP	612 104 894 Ft	1 130 786 783 Ft	488 348 239 Ft	642 269 148 Ft
GVOP	1 723 354 Ft	1 973 593 827 Ft	0 Ft	837 122 450 Ft
HEFOP	47 532 902 Ft	2 404 971 920 Ft	18 583 406 Ft	1 100 904 820 Ft
KIOP	6 200 000 000 Ft	1 555 657 863 Ft	6 200 000 000 Ft	694 017 634 Ft
ROP	1 643 326 977 Ft	1 992 321 147 Ft	183 604 541 Ft	676 321 107 Ft
Összesen:	8 504 688 127 Ft	9 057 331 540 Ft	6 890 536 186 Ft	3 950 635 159 Ft

10 legnagyobb támogatott projekt, NFT

Alintézkedés / Település Pályázó neve / Projekt megnevezése:	Megítelt támogatás (Ft):
KIOP 1.5.2 Tisza-völgyi árvízvédelem Cigánd Vízügyi és Környezetvédelmi Központi Igazgatóság Cigándi tájgazdálkodási és árvízvédelmi program	6 200 000 000,00
ROP 2.3 Az óvodai és az alapfokú oktatási nevelési intézmények infrastrukturájának fejlesztése Ricsé Ricsé Nagyközség Önkormányzata A ricsei II. Rákóczi Ferenc Általános Iskola, Óvoda és Alapfokú Művészeti Iskola infrastrukturális	183 604 541,00

fejlesztése	
AVOP 1.1 Mezőgazdasági beruházások támogatása Cigánd Új Tisza-Híd Kft. Terménytároló építése	89 819 686,00
AVOP 1.1 Mezőgazdasági beruházások támogatása Tiszakarád Szal-Agro Kft. Szemestermény tároló építése	80 878 351,00
AVOP 3.4 A falufejlesztés és felújítás, a vidék tárgyi és szellemi örökségének megőrzése Nagyrozsvány Nagyrozsvány Község Önkormányzata Művelődési Ház felújítása és fejlesztése	59 992 634,00
AVOP 1.1 Mezőgazdasági beruházások támogatása Karcsa Szabolcs-Nyúl Kereskedelmi és Szolgáltató Kft. Nyúltartó telep fejlesztése	40 458 133,00
AVOP 1.1 Mezőgazdasági beruházások támogatása Tiszakarád Mihálykó József Mezőgazdasági gépbeszerzés	38 942 307,00
AVOP 3.2 A mezőgazdasághoz kötődő infrastruktúra fejlesztése Karos Karos Község Önkormányzat Mezőgazdasági út építése	24 058 187,00
AVOP 1.1 Mezőgazdasági beruházások támogatása Cigánd Új Tisza-Híd Kft. Terménytároló és terményszárító felújítása	16 459 318,00
AVOP 1.1 Mezőgazdasági beruházások támogatása Tiszacsermely TEXTO FOOD BT Öntözés fejlesztés	15 681 510,00

Beérkezett és támogatott ÚMFT/NSRK pályázatok

	Bodrogi kistérség	Országos (kistérség) átlag
Beérkezett pályázatok száma	123	377
Igényelt támogatási összeg (Ft)	10 874 794 277	48 562 748 071
Támogatott pályázatok száma	64	190
Megítélt támogatási összeg (Ft)	7 399 115 741	26 355 995 643
Leszerződött pályázatok száma	54	173
Szerződéssel lekötött összeg (Ft)	6 079 176 072	23 812 675 075
Megkezdett kifizetések száma (pályázat)	42	143
Kifizetett támogatási összeg (Ft)	3 942 262 457	10 253 423 089

Pályázatok számának megoszlása operatív programonként (db), ÚMFT/NSRK

Operatív program	Beérkezett pályázatok Bodrogközi kistérség	Beérkezett pályázatok Országos (kistérség) átlag	Támogatott pályázatok Bodrogközi kistérség	Támogatott pályázatok Országos (kistérség) átlag
ÁROP	3	3	2	2
ÉMOP	82	20	45	9
GOP	4	121	3	72
KEOP	11	34	5	15
TÁMOP	19	70	7	28
TIOP	4	15	2	10
Összesen:	123	263	64	136

Igényelt és megítélt támogatási összeg megoszlása operatív programonként (Ft), ÚMFT/NSRK

Operatív program	Beérkezett pályázatok Bodrogközi kistérség	Beérkezett pályázatok Országos (kistérség) átlag	Támogatott pályázatok Bodrogközi kistérség	Támogatott pályázatok Országos (kistérség) átlag
ÁROP	35 009 040 Ft	129 516 148 Ft	19 821 200 Ft	92 783 077 Ft
ÉMOP	6 887 420 326 Ft	1 682 821 740 Ft	4 572 294 221 Ft	932 047 852 Ft
GOP	182 838 000 Ft	4 097 627 242 Ft	173 142 000 Ft	2 128 234 761 Ft
KEOP	1 229 964 439 Ft	8 457 898 931 Ft	945 686 243 Ft	4 272 161 381 Ft
TÁMOP	1 511 478 462 Ft	4 133 692 220 Ft	779 235 027 Ft	2 410 320 041 Ft
TIOP	1 028 084 010 Ft	3 148 307 634 Ft	908 937 050 Ft	2 231 531 142 Ft
Összesen:	10 874 794 277 Ft	21 649 863 915 Ft	7 399 115 741 Ft	12 067 078 254 Ft

10 legnagyobb támogatott projekt, ÚMFT/NSRK

Alintézkedés / Település Pályázó neve / Projekt megnevezése:	Megítélt támogatás (Ft):
TIOP 2.1.2-07/1 Kistérségi járóbeteg-szakellátó központok kialakítása és fejlesztése Cigánd Cigánd Város Önkormányzata Kistérségi járóbeteg-szakellátó központ fejlesztése a Bodrogközi kistérségben	900 937 074,00
ÉMOP 3.2.1/E-09-2f Belterületi és térségi vízrendezés VTT Pácín Pácín Község Önkormányzata Pácín község, Cigánd - Tiszakarádi tározóhoz kapcsolódó belterületi vízrendezés (VTT)	626 328 815,00
ÉMOP 3.2.1/E-09-2f Belterületi és térségi vízrendezés VTT Ricsé Ricsé Nagyközség Önkormányzata Ricsé Nagyközség, Cigánd - Tiszakarád tározóhoz kapcsolódó belterületi vízrendezés (VTT)	623 991 445,00
KEOP 7.2.1.1 Állami tulajdonú árvízvédelmi fejlesztések Alsóberecki Vízügyi és Környezetvédelmi Központi Igazgatóság Duna projekt (árvízvédelmi művek, kerékpárút, mellékágak rehabilitációja) (NFH ENV - 14/2005)	503 162 747,00
ÉMOP 5.1.1 Közúti elérhetősége javítása Cigánd Magyar Közút Nonprofit Zrt.	439 303 942,00

Térségi elérhetőség javítása a 3804, 3807. és a 3814.j. utakon	
ÉMOP 3.2.1/A 2000 LE alatti települések szennyvízkezelése	403 579 638,00
Bodroghalom	
Bodroghalom községi Önkormányzat	
Bodroghalom község szennyvízelvezése és tisztítása	
ÉMOP 2.1.1/B-2f Turisztikai attrakciók fejlesztése	395 802 369,00
Pácin	
Pácin Község Önkormányzata	
Bodrogköz Öröksége - Karos-Karcsa-Pácin mikrotérség turisztikai célú fejlesztése	
ÉMOP 3.2.1/D-2f Térségi vízrendezés, vízrendszerek fejlesztése	364 057 000,00
Karcsa	
Észak-magyarországi Környezetvédelmi és Vízügyi Igazgatóság	
Karcsa térségi vízrendszer rekonstrukciója	
ÉMOP 3.2.1/E-09-2f Belterületi és térségi vízrendezés VTT	347 062 845,00
Nagyrozsvány	
Nagyrozsvány Község Önkormányzata	
Nagyrozsvány község belterületi vízrendezése	
TÁMOP 5.1.1-09/6 Képzés-foglalkoztatás hátrányos helyzetűeknek	313 196 303,00
Cigánd	
Bodrogközi Többcélú Kistérségi Társulás	
Partnerség a Bodrogköz felzárkóztatásáért	

17 Mellékletek

17.1 Módszertan

A kistérségi tükrök elkészítésének módszertani alapjait az Magyar Tudományos Akadémia Gyerekszegénység Elleni Programirodája (MTA GYEP) dolgozta ki. Az Iroda megszűnésével a harmadik körös kistérségek felmérésének módszertani felelőse az MTA TK Gyerekesély-kutató Csoport lett, mely a Magyar Máltai Szeretetszolgálattal (MMSZ) néhány módosítást vezetett be. 2011 végén és 2012 elején a kiemelt gyerekesély programban⁵ az MMSZ által segített 8 kistérség adatgyűjtési és elemzési keretét is - nagy vonalakban – ez a módszertan adta. A lényegi eltérésekre külön kitérünk.

A kistérségi tükrök megállapításai kvantitatív, kvalitatív és dokumentum-elemzéssel gyűjtött adatokon alapszanak.

A **kvantitatív adatok** fő forrása a **KSH különböző adatgyűjtései** és az ezekből született publikációk, illetve ezek másodelemzései. Olyan településsoros és kistérségi adatsorokat használtunk fel, amelyek bemutatják az egyes területek demográfiai folyamatait, lakáshelyzetét, intézményekkel való ellátottságát, a lakosság képzettségét, egészségügyi helyzetét, illetve gettósodási és szegregálódási folyamatait.

Ezen túlmenően pedig a kistérségekben működő intézmények (szociális, egészségügyi, oktatási intézmények, szakszolgáltatások, valamint a jegyzők) körében kiosztott, két időpontban szerkesztett, ezért néhány eltérést mutató **adatlapok** szolgáltak az adatgyűjtés keretéként. Az ezeken az adatlapokon szolgáltatott adatok néhány esetben ellentmondtak pl. a KSH adatainak, és helyi interjúkhoz képest is előfordult, hogy eltéréseket tükröztek, vagy belső logikai ellentmondásokat tartalmaztak – ezekben az esetekben egyéni mérlegelés alapján döntötték el a tükrök készítői és véleményezői, hogy mely adatot emelik be az elemzésbe.⁶ Az effajta pontosításokat és az

⁵ Gyerekesély Program országos kiterjesztésének szakmai - módszertani megalapozása és a program kísérése TÁMOP-5.2.1-11/1-2011-0001

⁶ Előfordult például, hogy a jegyzői adatlapokon megadott 18 éven aluli népesség száma nem egyezett a korosztályos bontás összegével, vagy hogy a településen élő, rendszeres gyermekvédelmi kedvezményben részesülő kiskorúak száma nagyobb volt, mint a hátrányos helyzetűeké, a halmozottan hátrányos helyzetű gyermekek száma nagyobb volt, mint a hátrányos helyzetűeké – holott ezeket a számokat a törvényi szabályozás miatt egymás részalmazaként kell, hogy megállapítsák. Ezeknek az inkongruenciának több forrása is lehetett: a törvényi szabályozástól eltérő korosztálybontás, az adatgyűjtés időpontja, vagy csak egyszerű félreértelmezés is. (A jelenleg hatályos, 1993. évi LXXIX. közoktatási törvény szerint hátrányos helyzetű gyermek, tanuló az, akinek családi körülményei, szociális helyzete miatt rendszeres gyermekvédelmi kedvezményre való jogosultságát a jegyző megállapította, e csoporton belül halmozottan hátrányos helyzetű az a gyermek, az a tanuló, akinek a törvényes felügyeletét ellátó szülője - a gyermekek védelméről és a gyámügyi igazgatásról szóló törvényben szabályozott eljárásban tett önkéntes nyilatkozata szerint - óvodás gyermek esetén a gyermek három éves korában, tanuló esetében a tankötelezettség beállításának időpontjában legfeljebb az iskola nyolcadik évfolyamán folytatott tanulmányait fejezte be sikeresen; halmozottan hátrányos helyzetű az a gyermek, az a tanuló is, akit tartós nevelésbe vettek. A rendszeres gyermekvédelmi kedvezmény megállapítására vonatkozó szabályozást ld. a gyermekek védelméről és a gyámügyi igazgatásról szóló 1997. évi XXXI. törvény 19. §-át.)

adathiányokat, ellentmondásokat mindenhol feltüntettük. Az adatok begyűjtését 2012 áprilisával zártuk le. Az így gyűjtött adatok a helyi lakosság korszerkezetére, részletes foglalkoztatottsági helyzetére, helyi gazdasági szereplők meglétére, alap- és szakszolgáltatások elérhetőségére, főbb problémákra és intézmény-fejlesztési igényekre, valamint elsősorban a gyerekek és a gyermekek családjaira fókuszálva a szociális szolgáltatásokban részesülők összetételére és a főbb esetfajtákra, az oktatási intézményekbe járó gyerekek összetételére, nevelési-fejlesztési igényeire, valamint a koragyermekkor és a terhesség időszakában leggyakrabban felkeresett védőnői hálózaton keresztül megtudható, a gyerekek egészségügyi állapotára vonatkozó információkra vonatkoztak. A munkaügyi ellátó és a pedagógiai szakszolgálat adatszolgáltatása is az MTA GYEP által kialakított és továbbfejlesztett adatgyűjtő lapok segítségével történt.

Az **adatok további forrása** a Magyar Állami Kincstár (helyi költségvetési adatok), az Oktatási Hivatal (kompetencia-mérési adatok), illetve a Nemzeti Fejlesztési Ügynökség (fejlesztéspolitikai források felhasználása) volt. A közlekedési elérhetőség vizsgálatához felhasználtuk a Volán és az MÁV menetrendi adatait is. A lakosság foglalkoztatási helyzetére vonatkozó adatokat részben a Nemzeti Foglalkoztatási Szolgálat (NFSZ) adatsoraiból nyertük ki. A Tükrökben az MTA Regionális Kutatások Központja, Térségfejlesztési Kutatások Osztálya által kialakított és az MTA GYEP által kiszámolt szegénységi kockázati indexet használtuk az egyes kistérségeken belüli átfogó, települési szintű (lényegében „fejlettségi”) egyenlőtlenségek vizsgálatához. A kvantitatív adatok megjelenítése az egyes tükrökben – részben terjedelmi okokból, részben pedig azok változó relevanciájának köszönhetően – eltérő.

A **kvalitatív adatok** forrásai helyi interjúk, fókuszcsoportok, bejárások, illetve „helyi játszások”.

Az **interjúkat** a Magyar Máltai Szeretetszolgálat kistérségi munkatársai részben strukturált vagy szabad interjúk formájában vették fel, elsősorban az adott településeken tapasztalható életkörülményekre, fő kihívásokra fókuszálva. Ezeket az interjúkat a munkatársak a jegyzeteik alapján vázlatosan rögzítették (hangfelvételeket nem készítettünk), összefoglalva a megfogalmazott állításokat. Több száz ilyen interjú készült, néhány szereplőt többször is felkerestek a munkatársak.

A **fókuszcsoportos megbeszélések** a kistérségekben irányított találkozók voltak – ezeken elsősorban a gyerekeséellyel kapcsolatos helyi vagy szakmai igényeket térképezték fel az adatgyűjtők, ún. munkacsoportos formában. Ezeknek a munkacsoport megbeszéléseknek az összefoglalása is írásos formában készült el, előzetesen kijelölt formátumban (a szakmai megbeszélések vezérfonalát is egy előzetesen megadott „napirendi pont” felsorolás adta). Az egyes kistérségekben eltérő számú fókuszcsoportos megbeszélés zajlott – igazodva a kistérségek településszerkezetéhez, topográfiájához, mikrotérségi dinamikájához.

A kvalitatív információk harmadik forrása a **„bejárások”**, amikor a Magyar Máltai Szeretetszolgálat munkatársai a kistérségben utazva, véletlenszerűen a terepen sétálva kiválasztott helyi lakosokkal

Hasonló bizonytalanságokkal találkoztunk például a veszélyeztetett és védelembe vett gyermekekre vonatkozó adatközlés esetében is. (A gyermekek védelméről és a gyámügyi igazgatásról szóló 1997. évi XXXI. törvény szerint a veszélyeztetettség olyan - a gyermek vagy más személy által tanúsított - magatartás, mulasztás vagy körülmény következtében kialakult állapot, amely a gyermek testi, értelmi, érzelmi vagy erkölcsi fejlődését gátolja vagy akadályozza. Ha a szülő vagy más törvényes képviselő a gyermek veszélyeztetettségét az alapellátások önkéntes igénybevételével megszüntetni nem tudja, vagy nem akarja, de alaposan feltételezhető, hogy segítséggel a gyermek fejlődése a családi környezetben mégis biztosítható, a települési önkormányzat jegyzője a gyermeket védelembe veszi.)

(vagy éppen postással, kocsmárossal) elbeszélgetve figyelték meg az egyes települések, családok helyzetét, és ezekről a bejárásokról rövid összefoglalókat, fényképes vagy videós beszámolókat készítettek. A bejárások során tárták fel a munkatársak az ellátások és a szolgáltatások elérhetőségét. A bejárások 2011 ősze és 2012 tavasza között zajlottak.

A kvalitatív adatok negyedik forrása – az addigi módszertanhoz képest **új elemként** - a „**játszás**” volt, amelyek során egy játékokkal és szakképzett animátorokkal „ellátott” játszóbusz érkezett egy előre megszervezett helyszínre (pl. falu, vagy oktatási intézmény, közösségi tér, szabadter), és ott a Mobil Játszóter program a gyerekeknek nyújtott néhány órás játékos, kreatív foglalkozásokat. Ezeknek a játszásoknak ugyanakkor nemcsak a gyerekek általános fejlettségi és egészségügyi állapotának résztvevői megfigyelése, hanem a bevont szülők és pedagógusok, egyéb felnőttek kötetlen interjúhelyzetben való véleményének begyűjtése is a célja volt pl. épp a szolgáltatókkal, a helyi viszonyokkal, a helyi társadalom működési mechanizmusaival vagy akár a helyi közéleti és közösségi szereplőkkel kapcsolatban. A „játszásokról” szintén összefoglalót írtak a helyi munkatársak – általában a résztvevő munkatársak közül többen is, ezzel finomhangolva a megállapításokat.

A **dokumentumelemzés** minden kistérségben más és más volumenű és minőségű anyagokra épített. Azokban a kistérségekben, ahol akadémiai szakirodalom is rendelkezésre állt a helyi fejlesztési stratégiák és dokumentumok mellett, ott ezekre is támaszkodtunk (ld. egyes település-típológiák, a helyi szükségletek és a helyi kapacitások viszonya, a közoktatási helyzet, térségi folyamatok). Másutt a helyi stratégiák és a kistérségi dokumentumok nyújtottak átfogó betekintést a területek kihívásairól – ezeknek a dokumentumoknak a megállapításai részben kiindulópontként szolgáltak az interjúk és a fókuszcsoportok vezérfonalának kialakításakor, illetve ezek segítségével tudtunk pótolni hiányzó adatokat is.

A tükrökben feltárt fejlesztési szükségleteknek csak egy részére vonatkoznak a kistérségi gyerekesély program keretében megvalósítható tevékenységek, mivel azok – a fejlesztéspolitikai és társadalomismereti tapasztalatokhoz illeszkedően - más, strukturális és szociális feszültségek vizsgálatára is kitértek.

A tükrökben leírtak a Magyar Máltai Szeretetszolgálat kistérségi (Csehely Tamás és Naár Judit), illetve az adatgyűjtésben és elemzésben segítséget nyújtó Városkutatás Kft. (Bajomi Anna, Hegedüs József, Horváth Ildikó, Somogyi Eszter, Teller Nóra) munkatársainak véleményét tükrözik.

A felhasznált KSH adatsorok összeállításában a Pannon.Elemző Kft. munkatársai voltak segítségünkre.

17.2 Források jegyzéke

Interjúk helyi szereplőkkel

Adatlapok – helyi intézmények és jegyzők

KSH területi statisztikai és az NFÜ adatszolgáltatásai

Molnár Judit: Szubjektív életminőség vizsgálat a Bodrogközben http://www.uni-miskolc.hu/~ecomojud/publika/szubjektiveletm_molnarj.pdf

Viga Gyula: A változó és változatlan (A hagyományos gazdálkodás, a paraszti társadalom és kultúra változásának fő vonásai a Bodrogközben a 19-20. Században) Acta Ethnologica Dunabiana 7 (2005), Komárom-Komárno

A bodrogközi kistérség Integrált Területfejlesztési, Vidékfejlesztési és Környezetgazdálkodási programja. Helyzetfeltárás – koncepció – operatív program. VÁTI Magyar Regionális Fejlesztési és Urbanisztikai Közhasznú Társaság, 2005, http://www.terport.hu/webfm_send/254

Borsos Béla: Érdekek és érdektelenség a Tisza mentén. Esettanulmány a Vásárhelyi Terv Továbbfejlesztéséről

Molnár Judit: A SZEGÉNYSÉG ÉS A NÉPESEDÉS ÖSSZEFÜGGÉSEI NÉHÁNY CSEREHÁTI ÉS BODROGKÖZI TELEPÜLÉS PÉLDÁJÁN, http://www.uni-miskolc.hu/~ecomojud/publika/cikk_debr08_mj.pdf

Borsod-Abaúj-Zemplén megye közoktatási feladata ellátási, intézmény hálózat-működtetési és fejlesztési terve 2007-2013

BKSPOP, 2007 Bodrogközi Kistérség Stratégiai Program és Operatív Program, (Munkanyag) letöltve: http://www.terport.hu/webfm_send/2127

A gazdálkodás múltja, jelene, jövője a Bodrogközben. A Bodrogközben 2006. március és augusztus között a gazdák körében történt interjúk összefoglalója, Energia és Környezet Alapítvány

Kiss-Lőcsei, 2005 KISS JÁNOS PÉTER – LŐCSEI HAJNALKA: A TISZAMENTE JELLEGADÓ KISTÉRSÉGEI Regionális Tudományi Tanulmányok 9. Kötete (Az ELTE Regionális Földrajzi Tanszék és az MTA-ELTE Regionális Tudományi Kutatócsoport kiadványsorozata)

VITAANYAG „A nemzeti vidékfejlesztési stratégia, a Vásárhelyi Terv Továbbfejlesztése és az integrált tájgazdálkodás eredményeinek integrációs lehetőségei” című műhelymegbeszéléshez 2011. november 18-19. <http://www.elotisaert.hu/download.php?id=519>